magazin istoric

ANUL XII Nr. 8 (137) AUGUST 1978

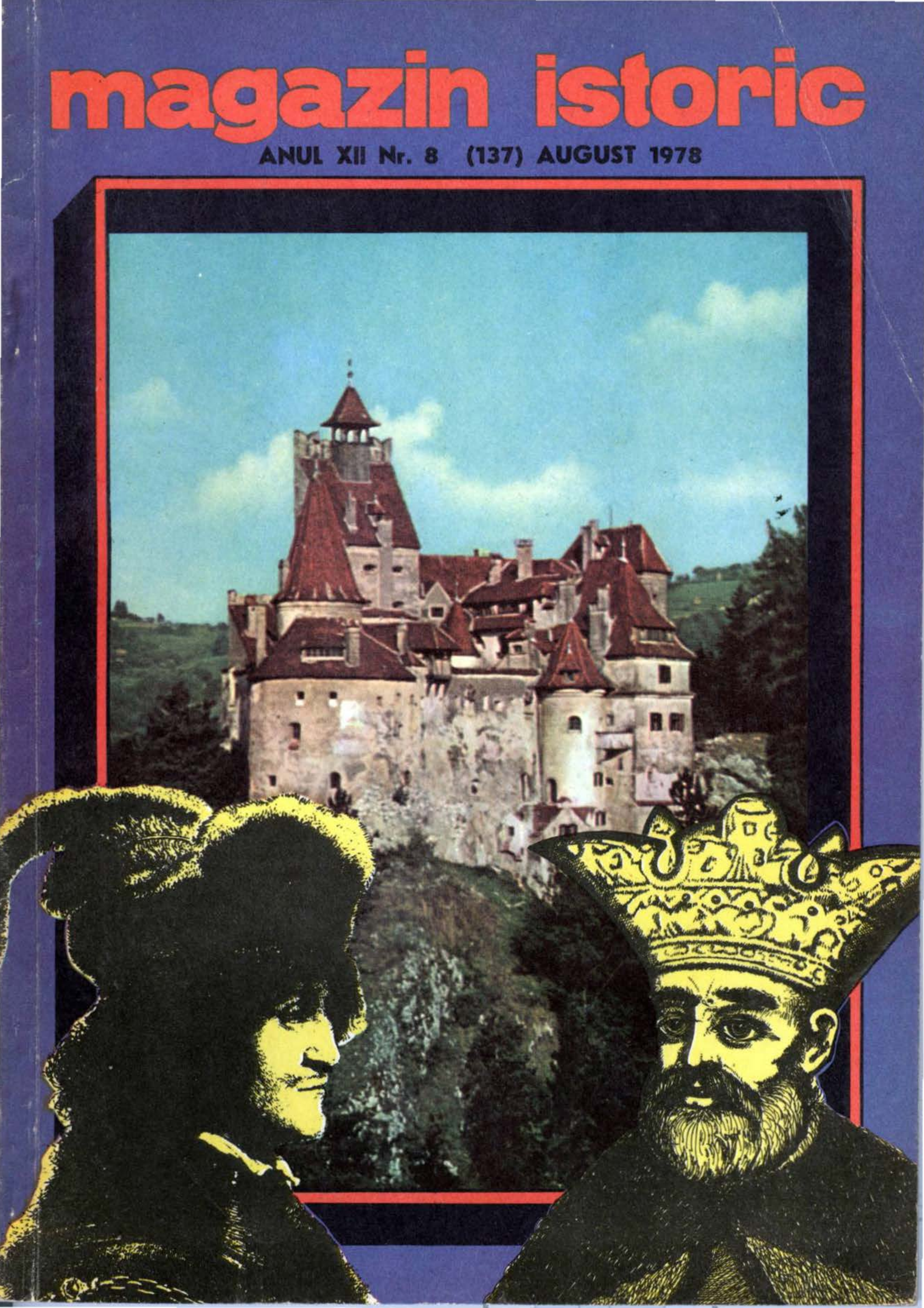

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 8 (137)
august 1978

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

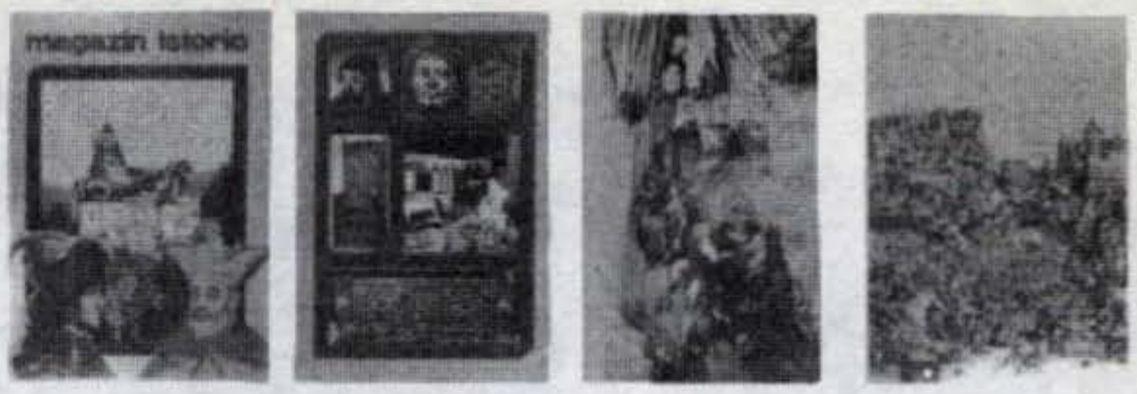

① ④ ② ③

① Aşezat pe trecătoarea cu acelaşi nume, Castelul Bran a constituit, încă de la ridicarea sa, în sec. XIV o punte de legătură între pămînturile româneşti. În imagine: impunătorul castel şi protagoniştii tratatului de alianţă din 12 octombrie 1659 — Gheorghe Rákóczy II (stînga: gravură după o pictură de Rembrandt) şi Constantin vodă Şerban (dreapta: desen după tabloul votiv de la Mănăstirea Hurezi)

④ Imagini din complexul muzeistic Bran: a) judele braşovean Lukas Hirscher; b) cavaler francez (sec. XIV — sculptură în marmură şi rocă vulcanică); c) detaliu dintr-o pictură pe lemn din Moldova (sec. XVII); d) jilţ brîncovenesc (sec. XVIII); e) interior de casă ţărănească din zona Branului; f) ladă de zestre transilvăneană (sec. XVII-XVIII). **(Castelul Bran,** p. 50**)**

② În bătălia de la Posada, oastea ţării româneşti, condusă de Basarab I, a zdrobit trupele lui Carol Robert de Anjou. Pictură de Gheorghe Pătraşcu

③ Dornach, 1490. Victoria confederaţilor elveţieni împotriva Habsburgilor l-a obligat pe împăratul Maximilian I să recunoască independenţa de fapt a tuturor cantoanelor elveţiene (1499). Cu 175 ani înainte, la Morgarten avusese loc o primă confruntare între Habsburgi şi o oaste de ţărani şi pădurari elveţieni. **(Ţăranii cantoanelor înfruntă Casa de Habsburg,** p. 56**)**

sumar

NICOLAE CEAUŞESCU: 1848-1948-1978 2

Moştenitorii lui Bălcescu: VASILE NICULAE 4

Noi documente inedite din arhive străine despre importanţa insurecţiei române din august 1944: SERGIU COLUMBEANU, EUGEN BANTEA, MIHAIL E. IONESCU 7

Fii ai uneia şi aceleiaşi patrii — România: MIRCEA MUŞAT, FLORIAN TĂNĂSESCU 13

Împrumuturi nemărturisite din istoria daco-geţilor: ION HORAŢIU CRIŞAN 18

1892-1894 — Mişcarea memorandistă (II): AUGUSTIN DEAC 20

Neuitatul an 1918 în amintiri: ANI BIRTOLON 27

Încrederea nu ne-a părăsit niciodată: ZOE BENGESCU-CĂMĂRĂŞESCU 33

Mawangtua — Republica Populară Chineză — O mare descoperire arheologică: M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA 37

Ghiculeştii (II): ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU, I. B. DRĂGUŞANU 39

Odinioară Sahara a fost înverzită: MARCEL BRION 47

Castelul Bran: GHEORGHE DAVID, GERNOT NUSSBÄCHER, IOAN PRAHOVEANU 50

Generalul Ion Emanuel Florescu: RADU FLORESCU 54

Ţăranii cantoanelor înfruntă Casa de Habsburg: HANS WITZIG 56

Dincolo de calele vaselor de sclavi ... (I): PHILIP D. CURTIN 59

● **Cărţi sosite la redacţie ... 12** ● **Poşta** Magazin istoric ... **62**

1848 — 1948 — 1978

Revoluția de la 1848, desfășurată aproape concomitent în Țara Românească, Moldova și Ardeal, a constituit o necesitate obiectivă a dezvoltării forțelor de producție, a descătușării energiei maselor largi populare — care au constituit forța motrice a luptelor revoluționare pentru lichidarea orînduirii feudale și trecerii la o orînduire socială superioară — burghezo-democratică. Ea a constituit o parte integrantă a marilor mișcări sociale din acel an, desfășurate în cea mai mare parte a Europei, demonstrînd strînsa legătură dintre revoluționarii români și forțele revoluționare din Europa.

După cum este binecunoscut, masele populare s-au ridicat în 1848 pentru realizarea unor profunde transformări, care să deschidă calea progresului economico-social, îmbunătățirii condițiilor lor de viață, să asigure realizarea unității naționale, formarea națiunii și a statului național unitar — idealuri revoluționare care oglindeau cerințele obiective ale afirmării poporului român ca un popor liber în rîndul marii familii a popoarelor lumii.

În toate cele trei Principate române, revoluționarii, masele populare cereau lichidarea cu desăvîrșire a dominației străine, respectarea dreptului poporului de a-și organiza viața corespunzător voinței sale. Programele mișcărilor revoluționare din cele trei Principate române demonstrează unitatea de interese și aspirații a întregului popor, de a trăi într-un stat unitar, liber și independent.

Totodată, realitatea istorică din Ardeal, unde de multe secole locuiesc împreună români, maghiari, germani și alte naționalități, punea la ordinea zilei și necesitatea realizării deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate.

Înțelegînd bine că înfăptuirea năzuințelor de libertate și dreptate socială, de unitate națională nu se putea realiza decît prin lupta comună a tuturor maselor populare, fără deosebire de naționalitate, fruntașii revoluției din 1848 — atît români, cît și maghiari și germani — s-au pronunțat pentru întărirea solidarității și unității lor în înfăptuirea idealurilor revoluției [...]

Din păcate, mințile luminate, clarvăzătoare ale revoluționarilor români și maghiari nu au putut determina unirea la timp a forțelor revoluționare în luptă, ceea ce a constituit, de altfel, una din cauzele înfrîngerii revoluției de la 1848 în Ardeal.

Datorită lipsei de unitate și fermitate a conducătorilor revoluției, precum și neînfăptuirii la timp a cerințelor maselor largi populare, care constituiau forța principală a revoluției, marea mișcare socială de la 1848 a fost înfrîntă în toate cele trei Țări române. Înăbușirea revoluției a fost, totodată, rezultatul direct al intervenției militare a imperiilor absolutiste — țarist, otoman și habsburgic — care, în fața valului revoluționar, și-au dat mîna, sprijinind forțele reacționare din cele trei Principate românești și reprimînd cu forța armelor revoluția burghezo-democratică.

Dar, deși înfrîntă, revoluția de la 1848 a deschis era marilor schimbări revoluționare naționale și sociale din România a transformărilor burgheze-democratice, a înfăptuirii năzuințelor de secole ale poporului român de a trăi liber, de a fi stăpîn pe destinele sale.

În anii care au urmat revoluției de la 1848 s-a intensificat dezvoltarea forțelor de producție capitaliste și, în același timp, s-a afirmat cu putere conștiința unității naționale — ceea ce a dus, în 1859, la unirea Țării Românești cu Moldova și crearea României. Momente cruciale în istoria poporului nostru au fost, de asemenea, războiul de independență din 1877 și unirea, în mod democratic, prin voința maselor populare,

a Transilvaniei și Banatului cu patria, în 1918, care a dus la realizarea statului național unitar român.

În desfășurarea tuturor acestor evenimente epocale din istoria patriei noastre, masele populare au constituit întotdeauna forța motrice; ele au asigurat, prin lupte și jertfe grele realizarea năzuințelor de libertate, dreptate socială și națională [...]

Iată de ce putem spune acum, la cea de-a 130-a sărbătorire a revoluției din 1848, că însăși desfășurarea revoluției burghezo-democratice, luptele ulterioare de eliberare națională și socială, luptele de clasă care au determinat marile schimbări revoluționare din România sînt rezultatul participării unite a maselor populare, a oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, exprimînd rolul hotărîtor pe care poporul l-a jucat în făurirea propriei sale istorii, confirmînd justețea tezei materialismului dialectic că adevăratul făuritor al istoriei este poporul și numai poporul! [...]

Constituirea, încă în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor, iar apoi, în 1921, a Partidului Comunist Român au reprezentat momente de importanță istorică în organizarea politică a clasei muncitoare, în desfășurarea mișcării revoluționare din România, asigurînd conducerea luptelor maselor populare, ale întregului popor împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru cucerirea puterii politice și trecerea la construcția socialismului.

Am evocat aceste momente istorice deoarece ele constituie un tot unitar în procesul revoluționar din România, care a dus la crearea condițiilor pentru înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, la trecerea României pe calea dezvoltării democratice și apoi socialiste, deschizînd poporului nostru calea spre o viață nouă, liberă și independentă [...]

Naționalizarea, urmare firească a cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea, intelectualitatea și celelalte categorii sociale, a creat baza materială pentru trecerea la obiectivul istoric al făuririi societății fără clase, fără asupritori, a societății socialiste în România.

În cele trei decenii care au trecut de la naționalizare, forțele de producție au cunoscut o dezvoltare impetuoasă. România s-a transformat, dintr-o țară agrară slab dezvoltată, într-un stat industrial-agrar, cu o industrie și o agricultură moderne [...]

Realitatea ilustrează convingător că țelul suprem al politicii partidului și statului nostru este ridicarea bunăstării poporului, îmbunătățirea continuă a condițiilor de muncă și de trai ale tuturor oamenilor muncii — aceasta constituind esența construcției socialismului și comunismului! Nu există în România oraș, comună sau sat unde să nu se simtă pulsul uriașei opere de construcție economico-socială ce face ca întreaga patrie să fie un vast șantier al creației libere a oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, înfrățiți sub conducerea partidului nostru comunist în edificarea cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism [...]

Pe baza faptelor, a realizărilor obținute, putem afirma cu deplin temei că politica Partidului Comunist Român, de industrializare socialistă, de dezvoltare a agriculturii, științei, culturii, învățămîntului s-a dovedit pe deplin justă. Viața demonstrează că în edificarea noii orînduiri sociale partidul nostru comunist știe să aplice în mod creator adevărurile generale și legitățile revoluționare la condițiile concrete din România, călăuzindu-se neabătut, în întreaga sa activitate, de concepția materialismului dialectic și istoric, de socialismul științific, asigurînd înălțarea continuă a patriei pe noi culmi de progres și civilizație [...]

Într-adevăr visurile revoluționarilor din 1848, visurile luptătorilor comuniști s-au putut înfăptui numai odată cu înlăturarea claselor exploatatoare și asumarea conducerii de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea, intelectualitatea și celelalte categorii sociale, în condițiile cînd poporul a devenit stăpîn pe soarta sa...

(Din cuvîntarea rostită de tovarășul NICOLAE CEAUȘESCU, în ziua de 10 iunie 1978, cu prilejul grandioasei adunări populare din Piața Palatului Republicii din Capitală)

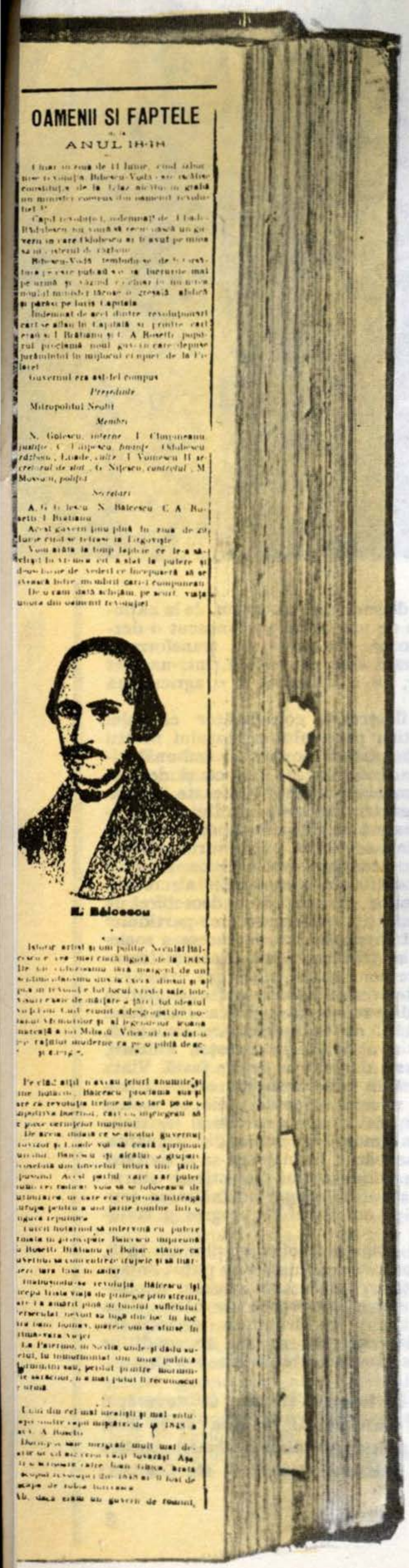

OAMENII SI FAPTELE

ANUL 1848-1898

I. Bălcescu

MOȘTENITORII LUI BĂLCESCU

Dr. VASILE NICULAE

La 12 iunie 1898, Lumea nouă, **organul de presă al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, a publicat, sub genericul** Oameni și fapte de la anul 1848, **un ciclu de medalioane închinate conducătorilor revoluției române. În medalionul consacrat lui Nicolae Bălcescu se spunea: „Istoric, artist și om politic, Neculai Bălcescu e cea mai clară figură de la 1848. De un entuziasm fără margini [...], dînsul și-a pus în revoluție tot focul vîrstei sale, toate visurile sale de înălțare a țării, tot idealul vieții lui. Cult, erudit, el a desgropat din noianul vremurilor și al legendelor icoana măreață a lui Mihai Viteazul și a dat-o generațiilor moderne ca o pildă de acțiune și energie".**

În aceste puține rînduri era creionată o mare personalitate a neamului românesc, a cărei existență, scurtă și eroică, a fost dăruită în întregime cauzei patriei și poporului român. Era însă doar una din nenumăratele mărturii ale prețuirii pe care mișcarea muncitorească din țara noastră a arătat-o pașoptiștilor, lui Nicolae Bălcescu în mod special.

„Proletariatul și țărănimea — arăta Lucrețiu Pătrășcanu în lucrarea sa *Un veac de frămîntări sociale* — au preluat astfel moștenirea anului 1848. O moștenire grea, cu sarcini mari și grele", dar pe care așa cum ne-o arată istoria, le-a îndeplinit cu cinste. În lupta împotriva orînduirii bazate pe exploatare, mișcarea noastră muncitorească. partidul politic al proletariatului român, făurit în 1893 și devenit, în 1921, Partidul Comunist Român, au acordat o înaltă prețuire tradițiilor revoluționare ale poporului, militînd pentru folosirea lor drept factor mobilizator în lupta eroică a muncitorilor, a tuturor forțelor democratice și progresiste ale țării, pentru edificarea unei noi orînduiri sociale pe pămîntul României. Aportul generațiilor trecute, între care cea din 1848 s-a situat la loc de înaltă cinstire, a constituit un puternic factor stimulator pentru militanții partidului, pentru toți cei care își iubeau țara și o doreau liberă, independentă și prosperă.

Fragment din articolul **Oameni și fapte de la anul 1848,** *publicat în* **Lumea nouă,** *în numărul din 12 iunie 1898. Textul era însoțit de portretele lui Nicolae Bălcescu, Nicolae Golescu, Ion Brătianu, Ion Maiorescu, Popa Șapcă, C. A. Rosetti, C. Bolliac și alții*

În acest context, evocarea figurilor proeminente ale luptătorilor de la 1848, ale acelei generații care — remarca, în 1879, gazeta socialistă *Besarabia* — a dat națiunii „democrați adevărați, oameni care au făcut pentru popor tot ce era în puterile lor", s-a înscris nu doar ca un simplu act de recunoaștere a unor merite, ci, în primul rînd, ca o posibilitate de invocare a tradiției în sprijinul luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice.

Preluînd și dezvoltînd pe o treaptă superioară idealurile de la 1848, mișcarea noastră muncitorească și-a afirmat deschis înțelegerea adîncă, în spirit marxist, a imperativelor vremii: „Numai preluînd pilda vieții generației de la 1848— scria, în 1897, gazeta *Mișcarea socială* — apropiindu-ne ideile timpului nostru, precum dînșii și-au apropiat ideile timpului lor, cătînd către nevoile de acum, precum dînșii au căutat către nevoile de atunci, numai așa ne facem vrednici urmași ai lor, numai așa îi cinstim cu adevărat".

Ilustra personalitate a lui Bălcescu, de adevărat „dascăl de revoluție", ca și încrederea manifestată de el, în 1848, față de muncitorime, ca forță socială revoluționară au contribuit la crearea climatului ideologic progresist în care s-au răspîndit la noi ideile socialiste și au apărut organizațiile muncitorești — printre cele mai vechi din lume.

Se știe, de pildă, că Bălcescu a militat neobosit pentru antrenarea în acțiune a lucrătorilor, meșteșugarilor și calfelor din București și din alte orașe. El însuși s-a deplasat pe Valea Prahovei, la Telega, pentru a ridica la luptă pe ciocănașii de la saline. Tînăra noastră clasă muncitoare a fost prezentă în principalele momente ale desfășurărilor revoluționare din 1848. Muncitorii tipografi din București au imprimat și difuzat proclamația revoluționară de la Islaz, tabacii din Capitală au fost un factor activ în zdrobirea comploturilor contrarevoluționare organizate de reacțiune.

În principalele sale lucrări — *Mersul revoluției în istoria românilor*, *Question économique des Principautés danubiennes*, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele române în osebite timpuri*, *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul* — Bălcescu a relevat și demonstrat rolul fundamental al maselor populare în istoria noastră, necesitatea unor profunde prefaceri cu conținut național și social care să răspundă năzuințelor vitale ale „muncitorimii" române, termen prin care Bălcescu înțelegea atît țărănimea, cît și proletariatul în formare.

Aprecierile la adresa personalității lui Bălcescu, întîlnite în presa și documentele mișcării noastre muncitorești, vizau o multitudine de aspecte, subsumate cu precădere momentului 1848, cînd marele patriot s-a detașat prin viziunea sa complexă și profundă asupra procesului revoluționar din Principatele române. Într-un studiu din 1892, intitulat *Tactica liberală*, Constantin Dobrogeanu-Gherea vedea în Bălcescu pe „cel mai energic", pe cel „mai conștient dintre revoluționarii de la 1848". Prin întreaga lui activitate — sublinia Gherea — acesta contopea într-un tot unitar atît aspectul național al revoluției — „lupta pentru ridicarea, pentru redeșteptarea și liberarea națională", cît și pe cel social — „lupta pentru doborîrea unei întocmiri sociale și înlocuirea ei prin alta".

Gen. N. Golescu

I. Brătianu

I. Maiorescu

Dezvoltînd această idee, poetul și publicistul Ștefan Petică, în articolul intitulat *Teoria revoluției*, apărut în 1898, remarca faptul că pentru Bălcescu, „revoluția, pe lîngă caracterul său democratic și social, avea unul și mai de seamă: aducerea unității și a neatîrnării naționale", concluzie însușită de socialiștii români, deoarece, preciza articolul, „departe de a contrazice doctrina marxistă", ea „e o dovadă de lărgimea și profunzimea acestei doctrine, în sensul ei cel mai științific".

Revista socialistă *Lumea nouă științifică și literară*, ve-

dea în Bălcescu pe revoluționarul care a înțeles pe deplin semnificația și rolul evenimentelor din 1848, „din punctul de vedere al îmbunătățirii stării generale a poporului român". El s-a aflat printre cei care — scria în 1888 gazeta *Muncitorul*, organ de presă al Cercului muncitorilor din Iași — „au gîndit să facă reforme serioase ca să îmbunătățească starea țăranilor".

Chemînd muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea progresistă la organizare și acțiune politică pe baza principiilor socialismului științific, conducătorii mișcării revoluționare a proletariatului român foloseau ca argument învățămintele trecutului, pilda vie a înaintașilor de la 1848. Muncitorimea română a demonstrat, prin întreaga ei activitate, că este demnă urmașă a patrioților care, la 1848, au dat o strălucită pildă de hotărîre și sacrificiu pentru triumful cauzei nobile a dezrobirii națiunii române, fiind pătrunși — cum arăta publicația teoretică *Revista socială* — „de mărimea sufletească a bătrînilor noștri liberali ca Bălcescu, Rosetti, de iubirea de oameni a acestora, de focul lor pentru cauza ce o credeau dreaptă, de înalta și rara lor onestitate".

„Autorul lui *Mihai Viteazul* — scria în 1932 revista *Societatea de mîine* — este o mină de virtuți sociale și umane pe care n-am exploatat-o îndeajuns. Dacă am avut un democrat sincer în trecutul nostru, apoi acela Bălcescu a fost; dacă am avut un iubitor al țărănimii, autorul *Stării sociale a muncitorilor plugari* a fost; dacă am avut un profet al unității naționale, atunci inspiratul autor al *Mersului revoluției în istoria românilor* a fost". Despre „marele democrat al veacului al XIX-lea", militantul comunist M. Diaciuc-Dăscălescu scria că el „a fost primul care, în lucrările sale, a scos în evidență că poporul face istoria. El aici a urmat definiția și linia trasată de Tudor Vladimirescu, de acest uriaș al regenerării naționale". Ciclul de articole publicat de militantul comunist Nicolae Popescu-Doreanu, în 1938, în revista *Dacia nouă* poartă titlul *Generația de la 1848* și include un emoționant portret al marelui înaintaș. Doreanu îl numea pe Bălcescu „un temeinic și glorios anticipator al ideii democrate" în țara noastră. Idealurile revoluției de la 1848, pentru a căror izbîndă „Bălcescu cel dintîi a luptat", erau prezente în conștiința și acțiunea comuniștilor, pentru ele „continuă să trăiască, să lupte și să moară atîția urmași ai săi".

În anii celui de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român, deși acționa în condiții extrem de grele, a găsit forme și metode eficace de mobilizare a clasei muncitoare, a maselor largi ale poporului, chemîndu-le și conducîndu-le în lupta eroică pentru răsturnarea regimului antonescian, pentru izgonirea hitleriștilor și eliberarea patriei. Dezideratele libertății, unirii și independenței, pentru împlinirea cărora — scria, în 1942, *România liberă* — „au înfruntat marii români de talia lui Bălcescu, Russo, Kogălniceanu și atîția alții, persecuțiile și temnițele asupritorilor străini și ale uneltelor lor pămîntene", îndemnau la „unirea tuturor forțelor patriotice ale țării într-un front unic național al poporului român", pentru eliberarea țării — „sfînta poruncă a ceasului de față".

În cele peste trei decenii de viață care s-au scurs de la insurecția din august 1944, poporul român, angajat ferm și ireversibil pe calea edificării unei societăți lipsite de exploatare, a transformat moștenirea trecutului său de luptă — în care tradiția revoluționară din 1848 ocupă un loc de seamă — în nesecată sursă de inspirație, în act de justificare științifică și patriotică a prezentului socialist. Urmașii glorioaselor generații trecute au devenit, sub conducerea Partidului Comunist Român, executorii testamentari ai măreților lor idealuri. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și edificarea societății socialiste pe pămîntul României reprezintă cel mai înalt omagiu adus de partidul comuniștilor români, de poporul nostru iluștrilor săi înaintași.

23 August 1944 – 23 August 1978

Victoria insurecției și intrarea armatei române în războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internațional ca acte cu profunde implicații asupra cursului celui de-al doilea război mondial. Aceasta a accelerat prăbușirea frontului fascist în această zonă a Europei, a dejucat încercările lui Hitler și Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistență militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani și spre centrul continentului.

(Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism)

„ROMÂNIA POATE GRĂBI PRĂBUȘIREA REICHULUI HITLERIST"

La 21 martie 1944, secretarul de Stat al S.U.A., Cordell Hull[1], primea o corespondență oficială, semnată — „în numele Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore" — de către amiralul William D. Leahy[2]. Documentul — rămas inedit pînă azi — prezintă o importanță deosebită pentru istoria politico-militară a anului 1944. El pune la îndemîna cercetătorului istoric elemente valoroase privind reconstituirea și aprecierea mai exactă a contextului internațional în care a fost pregătită și s-a înfăptuit insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă a poporului român din august 1944.

După cum se știe, instaurarea regimului antonescian și politica sa externă au provocat cele mai profunde nemulțumiri în rîndul poporului român[3]. Apreciind drept potrivnică intereselor naționale aderarea la Axă și

[1] Cordell Hull (1871-1955), om politic american, secretar al Departamentului de Stat în perioada administrației democrate a președintelui F.D. Roosevelt (1933-1944); Premiul Nobel pentru pace (1945).

[2] William Daniel Leahy (1875-1959), amiral american, fost ambasador pe lîngă guvernul din Vichy (1940-1942), șef al Statului major al președinților Roosevelt și Truman (1942-1949). Este autorul unei cărți cu caracter memorialistic, în care face referiri și la România în timpul celui de-al doilea război mondial. Arhiva sa personală se află la Arhivele Naționale din Washington, fondul 226 — The Office of Strategic Services (O.S.S.).

[3] *Magazin istoric*, nr. 5,6,7-8/1969, 2-8/1974.

participarea țării la războiul hitlerist, Partidul Comunist Român și-a asumat sarcina de înaltă răspundere de a organiza lupta poporului român pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, scoaterea României din războiul antisovietic și alăturarea ei coaliției antihitleriste. În conformitate cu această politică generală, încă din 1941 P.C.R. a depus o eroică activitate pentru atragerea tuturor forțelor sociale și politice nemulțumite — dintr-un motiv sau altul — de regimul antonescian și dominația hitleristă asupra României, pentru închegarea unei coaliții naționale puternice — singura capabilă să scoată țara din impas. Comuniștii au depus eforturi în mod prioritar pentru asigurarea unității de acțiune a clasei muncitoare, au inițiat contacte cu conducătorii P.N.Ț. și P.N.L., cu cercurile Palatului regal, inclusiv cu regele Mihai I, au desfășurat o intensă muncă în rîndurile armatei, întărind legăturile cu generali și ofițeri din comandamente superioare.

Spre deosebire de P.C.R., care punea în centrul eforturilor eliberatoare lupta solidară a întregului popor român, cercurile politice burgheze nefasciste preconizau o desprindere din alianța cu Germania, dar fără angajarea în luptă a maselor populare. Ele doreau înlăturarea regimului antonescian și revenirea la sistemul parlamentar burghez dinainte de 1938, fără însă a modifica cu nimic structurile social-politice. În planurile concepute, ele își îndreptau speranțele spre un eventual ajutor din afară. Și dată fiind aversiunea lor față de comunism, acest ajutor nu putea fi solicitat decît marilor puteri occidentale.

La începutul anului 1944, cînd confruntarea militară dintre coaliția antihitleristă și Germania nazistă intrase în faza eforturilor maxime, guvernele statelor dominate de cel de-al III-lea Reich au încercat să găsească diferite căi pentru a ieși din situația din ce în ce mai periculoasă în care se aflau. În ce privește România, încă în cursul anului 1943, regimul antonescian a inițiat unele tatonări în vederea păcii separate cu anglo-americanii. Cu aceeași intenție, în primele luni ale anului 1944, guvernul Antonescu și-a dat acordul tacit pentru trimiterea la Cairo a lui Barbu Știrbei, emisarul „opoziției" din România — cum se intitulau P.N.Ț., P.N.L. și cercurile Palatului regal — pentru contacte cu reprezentanți ai guvernelor aliate.

Întrucît Aliații s-au situat ferm pe pozițiile capitulării fără condiții, contactele de la Cairo n-au avut nici o finalizare.

Este semnificativ însă faptul că cercurile politice și militare americane de decizie, aflate atunci în plină campanie de pregătire a deschiderii celui de-al doilea front (Operația „Overlord")[1], au reflectat cu toată atenția asupra oricărui element de natură să sporească eficiența ducerii războiului și să grăbească sfîrșitul său victorios. De pe aceste poziții ele au examinat problema unei eventuale desprinderi a României din alianța cu Germania și alăturarea ei la coaliția antihitleristă, eveniment căruia îi acordau o importanță excepțională. Un ecou al acestor discuții este și documentul din 21 martie 1944, pe care îl menționam.

După cum se știe, soluția finală a desprinderii României din alianța cu Germania hitleristă, caracterul și modalitatea originală de înfăptuire a acestei desprinderi, au căpătat o magistrală formulare în planul insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste elaborat de Partidul Comunist Român.

Deși opiniile exprimate de conducerea militară americană se referă doar la elementele strategico-militare ale ieșirii României din războiul hitlerist, ele ne dau o imagine mai pregnantă asupra semnificațiilor internaționale ale insurecției române care avea să se producă în august 1944 și a implicațiilor ei profund favorabile deznodămîntului victorios în cel de-al doilea război mondial. În acest sens, documentul pe care îl publicăm atribuie o importanță majoră luptei poporului român împotriva Germaniei hitleriste.

La numai o săptămînă după elaborarea acestui document, o altă notă, marcată ultrasecret, a aceleiași înalte surse militare americane și avînd aceeași destinație (notă publicată în Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1,44: vol. IV, Washington, D.C., 1966, pp. 161-162), revenea cu insistență asupra excepționalei importanțe politico-strategice a trecerii României de partea coaliției antihitleriste: „Așa cum am specificat în scrisorile anterioare referitoare la acest subiect, Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore consideră că, din punct de vedere militar, desprinderea de Axă a României și a celorlalți sateliți din Balcani este de cea mai mare importanță; în mod cu totul deosebit ar fi de dorit ca această desprindere să se transforme într-un maximum de efort făcut de aceste țări pentru sprijinirea intereselor Aliaților. Dată fiind, mai ales, evoluția situației militare actuale, rezultatele imediate în această direcție sînt de cea mai uriașă însemnătate și urgență [**Subl.** S.C.] **Iată pentru ce, după părerea Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore, nu trebuie puse nici un fel de considerații politice restrictive de natură să împiedice o cît mai grabnică capitulare [ieșire din războiul hitlerist] a forțelor armate ale României".**

Sergiu COLUMBEANU

Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore
Washington 25, D.C.
Strict secret *21 martie 1944*

Onorabilul
Secretar de Stat
Washington, D.C.

Stimate domnule Secretar,

Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore este de părere că, din punct de vedere militar, retragerea României din Axă și asumarea de către ea a unui statut de cobeligeranță cu Aliații ar constitui un fapt care are toate șansele să se dovedească de o deosebită importanță în evoluția viitoare a războiului.

Ca urmare a faptului că forțele rusești ocupă în prezent ambele laturi ale căii ferate Odessa-Lemberg, în trecut principala linie de comuni-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1967, 5¦ și 6/1974.

cație germană din Ucraina, aproximativ 40 divizii germane din Ucraina de Sud depind, în privința serviciilor, de căile ferate ale României și nu se pot retrage decît prin această țară. Ieșirea României din război și colaborarea ei în calitate de cobeligerantă, fie și într-o măsură limitată, urmează să ducă la izolarea și nimicirea ulterioară a unei mari proporții din aceste divizii. Alte avantaje, decurgînd din acceptarea de către noi a unei asemenea situații, ar consta în interzicerea accesului germanilor la petrolul românesc[1]*, la aeroporturile și căile ferate ale României. Pierderea petrolului românesc ar da o serioasă lovitură capacității Germaniei de a continua războiul*[2]*.*

Reprezentantul român[3] *are, în esență, dreptate atunci cînd constată că Rusia este singura țară aliată capabilă să acorde sprijin României împotriva unui atac din partea Bulgariei sau Ungariei. Totuși s-ar putea realiza o suplimentare a ajutorului rus prin organizarea de operații aeriene de către forțele aliate din Mediterana. Din punct de vedere militar, Statele Unite nu au nimic de obiectat împotriva clauzelor stipulate de români.*

Situația militară din Ucraina de Sud și, mai recent, evenimentele din Ungaria[4] *sînt de așa natură încît, cu cît mai repede s-ar încheia acordul în vederea ieșirii României din război, cu atît mai mare ar fi amploarea pierderilor cauzate forțelor germane.*

Cu tot respectul, al Dv.,
în numele Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore,

William D. Leahy,
Amiral în Marina Militară a Statelor Unite,
Șef al Statului major de pe lîngă Comandamentul Suprem al Armatei de Uscat și Marinei Militare

[Notă marginală]: Acest document trebuie să fie înapoiat.

(Arhivele Naționale ale Statelor Unite, Fondul 59 [Departamentul de Stat], 740 00119 E.W/3 — 2144).

[1] Lucrări recente subliniază că, după ieșirea României din războiul hitlerist, penuria de carburant adusese în stare de nefuncționare o bună parte a flotei aeriene hitleriste, încă foarte numeroasă în 1944. În timp ce în 1943-1944 producția de avioane a Germaniei crescuse de la 25 000 aparate la 38 000, criza de carburant se accentuase. Este cunoscut cazul diviziilor de blindate germane, care în timpul ofensivei din Ardeni (decembrie 1944-ianuarie 1945), nu au mai putut înainta din cauza lipsei de combustibil.

[2] Aprecierile din acest document coincid în linii mari cu cele din raportul pe care mareșalul Keitel și generalul Guderian l-au înaintat lui Hitler și în care se arăta că evenimentele din România din august 1944, „pe lîngă consecințele imediate de ordin militar, au produs în același timp și o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, care va duce la pierderea nu numai a teritoriului României, ci și al Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei, punînd în pericol toată armata germană din Balcani. Indiferent de pierderea pozițiilor din Carpați, pierderea grînarului și petrolului românesc constituie o altă mare și grea lovitură, în urma căreia armatele ruse vor putea ajunge în vreo cîteva săptămîni în fața Budapestei" *(Marea conflagrație a sec. XX.* Ediția II, Buc., 1974, p. 396).

[3] Aluzie la tatonările făcute de emisarii români la Ankara și Cairo.

[4] Se referă la ocuparea acestei țări de către trupele hitleriste, la 19 martie 1944.

„TRUPELE GERMANE AU AVUT PIERDERI FOARTE MARI"

Iată, în continuare, și cîteva documente din arhivele germane, ce se adaugă altor piese documentare din aceeași sursă publicate într-un număr trecut al revistei[1]. Ele se referă la o anume arie de desfășurare a insurecției — Valea Prahovei — regiune în care, dată fiind importanța ei deosebită, confruntările au fost deosebit de îndîrjite. Fragmentele din relatările militarilor germani — de rang inferior — care au reușit, în împrejurările specifice din august 1944, să abandoneze precipitat aria insurecției române, ne permit cîteva precizări semnificative. Din ele rezultă clar că ostilitățile declanșate de forțele insurecționale române în noaptea de 23 august au avut precumpănitor un caracter ofensiv, chiar și în cazurile în care dispozitivele lor aveau formă defensivă. În vîltoarea confruntărilor, care au luat forme foarte diferite, și în lipsa fronturilor constituite, s-a creat o situație psihologică complexă, în care, pe alocuri, forțe românești inferioare numericește au determinat pe inamic să accepte retragerea, de regulă după predarea armamentului și a celorlalte mijloace tehnice. În punctele-cheie însă comandamentele române au aplicat soluția radicală: încercuirea și lichidarea rezistențelor germane. În sfîrșit, aceste relatări relevă faptul că, pînă la data de 29-30 august, forțele insurecționale au rezolvat, singure și în favoarea lor, situația din Valea Prahovei, operațiile din zilele de 30-31 august avînd doar caracterul unei desăvîrșiri a succesului repurtat în zilele precedente.

Firește, cititorului obiectiv și bine informat de astăzi nu-i vor scăpa unele formulări prin care autorii relatărilor încercau să dea o justificare înfrîngerilor germane suferite și absenței lor de zile și chiar săptămîni din dispozitivul propriilor trupe.

În redarea documentelor, întreruperile de text ca și unele cuvinte introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte; notele din subsol ne aparțin.

Eugen BANTEA,
Mihail E. IONESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1977

I.

21.IX.1944

Werner August, sergent major,
Divizionul 2, din Regimentul 40
artilerie terestră (obuziere blindate grele)

Raport asupra străpungerii cazanului încercuirii de la Ploieşti

[...] 30 august 1944 [...]. Seara, la ora 8, a sosit ordinul de retragere. Numai cîţiva am putut să ne întoarcem la vehiculele noastre. Eu m-am alăturat la Compania 78 pionieri de căi ferate. Apoi a trebuit să străbatem cu vehiculele o adîncă linie fortificată a românilor de circa 10 km. Trupele germane care au parcurs acest itinerar au avut pierderi foarte mari în oameni şi vehicule din cauza focului foarte puternic A.A., A.T. [artileria antiaeriană şi artileria antitanc], de aruncătoare şi de mitraliere...

II.

Locotenetul Jakob
Şcoala de cadre a
Comandamentului Armatei 8

Comanda, 4.X.1944

Raport asupra întrebuinţării în luptă a Grupului de luptă Ploieşti

La 24 VIII '44, Grupul motorizat al Şcolii de cadre [S.A.A.] a Comandamentului Armatei 8 a fost reţinut la Vest de Ploieşti de către comandantul Diviziei 5 artilerie antiaeriană, generalul-maior Kuderna, şi, în virtutea situaţiei, pus în subordinea Diviziei 5 artilerie antiaeriană, ca trupă de apărare terestră.

Tăria grupului: 6 ofiţeri, 35 subofiţeri, 43 trupă.

Căpitanul Korell era la comanda grupului. Locotenentul-major Viehof era adjutant pentru apărarea terestră. Locotenentul-major Weisert — ofiţer de ordonanţă [la acest nivel, un fel de şef de stat major], locotenentul Schidlo şi locotenentul Sukopp [comandau] coloanele de atac.

Locotenentul Jakob a fost repartizat de căpitanul Korell la amenajarea apărării terestre. Dintre subofiţerii şi oamenii de trupă au fost constituite rezerve de atac.

În zilele următoare, personalul S.A.A. s-a dovedit a avea calităţi excepţionale.

La început slab, inamicul s-a întărit treptat şi a organizat puternice baraje în jurul poziţiilor A.A. Apărarea terestră proprie, articulată în patru sectoare, a fost definitivată şi îmbunătăţită pe parcurs, precum şi întărită cu mine şi baraje. Prin asalturi scurte au fost eliberate bateriile proprii din apropiere, aflate în încercuire. Trupa de şoc a distrus baterii inamice şi a respins toate atacurile inamicului. A fost foarte bună cooperarea dintre A.A., Trenul blindat nr. 71, I/R.A. 304[1] şi subunităţile terestre constituite ad-hoc ca apărare terestră. Trenul blindat nr. 71 a scos din Ploieşti şi două trenuri sanitare cu toate locurile ocupate, pe care însă la Buda, Românul[2] nu le-a lăsat să treacă mai departe. La 30 VIII '44 seara, trenul blindat a fost aruncat în aer de noi, fiind complet distrus.

La 28 VIII '44 un „Gigant"[3], avariat de artileria antiaeriană română, a trebuit să aterizeze forţat în afara poziţiei noastre circulare. Echipajul a fost salvat, iar „Gigantul" distrus la 30 VIII de tirul artileriei noastre. La 28 VIII, Rusul a atacat pentru prima dată, afluind de dincolo de Ploieşti, dar a fost dat peste cap. În aceeaşi zi şi la 29 VIII a fost însă angajată o acţiune de cercetare inamică mai puternică. Tragerile antiaerienei s-au intensificat vizibil. La 29 VIII

---

[1] Divizionul 1 din Regimentul 304 artilerie.

[2] În terminologia militară germană din epocă se obişnuia ca adversarii să fie desemnaţi la singular, în cazul în care se voia a se da un iz întrucîtva peiorativ acestei desemnări.

[3] *Magazin istoric*, nr. 8/1977.

În p. 7: *trupe române nimicesc rezistenţele hitleriste în zona Oradei*

Coloană blindată românească pe frontul antihitlerist

s-a permis, prin comunicarea radio, retragerea grupului de luptă din zonă. În noaptea spre 30 VIII s-au aruncat aprovizionări din [avioane] „Ju 52", care s-au dovedit însă a fi insuficiente. La 30 VIII, din cauza focului masat al antiaerienei inamice ni s-au produs pierderi considerabile. Inamicul a atacat din toate părţile. De la Ploieşti au fost expediate tancuri inamice. Cu toate acestea, poziţiile au fost menţinute şi inamicul, parţial pătruns în ele, a fost aruncat înapoi prin contraatac [...].

Pentru noapte, s-a ordonat străpungerea [încercuirii]. Inamicul a sesizat această intenţie şi, ca atare, a asigurat şi barat puternic comunicaţia spre Nord, către dealuri şi munţi. În pofida acestei împrejurări, începînd de la orele 22 s-a făcut sforţarea unei străpungeri prin Păuleşti-Găgeni şi grupul de luptă a lovit cu toată forţa sa barajul inamic amenajat pe trei linii [...]

Pe la amiaza zilei de 31 VIII '44, grupul de luptă, care în sfîrşit îşi deschisese drumul, s-a văzut în faţa unui nou aliniament de interdicţie, înaintea localităţii Slany [Slănic]. Locotenent-colonelul Lacke, trimis ca parlamentar, a fost luat prizonier de români. Interlocutorii români au pus următoarea condiţie: „Puteţi trece mai departe, numai fără arme!".

După o discuţie cu comandanţii de unităţi, generalul-maior Kuderna a ordonat să fie lăsate la faţa locului, gata de pornire, vehiculele cu material şi să se întreprindă un marş prin Carpaţi, dînd ocol aliniamentului de interdicţie. Totuşi multe vehicule au fost făcute inutilizabile. Românul n-a lăsat să treacă nici unul din cele două autobuze cu răniţi. Generalul-maior Kuderna, rănit uşor de un foc de puşcă tras de elemente de cercetare, a căzut prizonier la români. Comanda a fost preluată de generalul maior Brand. Grupul de luptă, articulat în cîteva blocuri de marş, s-a pus în mişcare către ora 22.00. Mai întîi spre Vest, apoi spre Nord, el s-a mai întrunit odată la 2 IX '44 şi apoi a fost iarăşi fragmentat. Grupul meu de marş, de tărie 450 ostaşi, sub comanda căpitanului Hensel, din I/R.A. 304, a fost atacat şi disociat la 5 IX '44, ora 15.00, la Nord de Roman-Buzăului [Vama Buzăului] de către un batalion rus întărit cu armament greu. Atunci au ajuns în captivitate 150-200 ostaşi. Locotenentul Gunter, din I/R.A. 304, şi eu am mai strîns circa 80 ostaşi şi am pornit imediat mai departe în marş. Nu mai aveam provizii. Cei mai mulţi oameni aveau picioarele vătămate, mulţi mărşăluiau desculţi. S-a mărşăluit numai în timpul nopţii, deoarece eram periclitaţi de elemente de cercetare inamice şi de patrule cu cîini. Din cauza lipsei de comunicaţii şi a greutăţilor create de terenul păduros s-a procedat la fragmentarea în mici echipe care au trebuit să-şi croiască drumul pe cont propriu.

La 7 IX '44, ora 2.00, avînd încă 13 ostaşi, am dat la Sud Rety [Reci], lîngă Sf. Gheorghe, peste primele elemente ale grupului de siguranţă general Winkler [...]

Generalul-maior Brand şi-a dizolvat, la 5 IX, grupul său, probabil din cauza prezenţei, pe direcţia sa de marş, a unor forţe inamice prea puternice şi, împreună cu generalul-maior Teschner şi cu numeroşi ofiţeri de stat major, a plecat de la grupul său de marş, care iniţial avea o tărie de 2 500 oameni. Atunci comanda a fost preluată de maiorul Vener, de la Misiunea militară a armatei de uscat [germane] Bucureşti; acesta, cu cca. 1 200 ostaşi, a atins, la 8 IX '44, liniile germane în dispozitivul Diviziei 13 blindate, fără a fi avut contact cu inamicul [...]

III.

Divizionul 289 A.A. al armatei terestre

24 IX 1944

B. Raport asupra celor întîmplate caporalului Williger, revenit prin luptă din România în liniile proprii

[...] La 21 august 1944 am fost detaşat, împreună cu încă 6 camarazi, la Brigada 1056 A.T. şi îndreptat în marş la punctul de repartizare de front Mărăşeşti. Sosiţi acolo, pe 22 VIII am fost expediaţi la Buzău. Pe 23 VIII punctul de repartizare de front de la Buzău m-a trimis înapoi la Mărăşeşti şi acolo am dat peste elemente ale statului major al brigăzii A.T., unde ni s-a spus că nu au ce să mai facă cu noi, deoarece unităţile combatante ale brigăzii sînt total disociate. Ca urmare, am fost returnaţi la vechile noastre unităţi.

Dar nu am ajuns decît pînă în imediata apropiere de Adjud, întrucît se spunea că Rusul pătrunsese de acum în oraş. Din cauza asta am luat-o înapoi spre punctul de repartizare de front Mărăşeşti. Acolo ni s-a sugerat să căutăm să părăsim cît mai repede posibil teritoriul român. Am ajuns la Ploieşti ca escortă armată a unui tren spital auxiliar. În gara acelui oraş, românii au tras asupra noastră. Vagonul nostru cu tunuri A.T. a fost nimerit de proiectile şi a ars în întregime. Fruntaşul Manns din Bateria 2 se găsea la locomotivă şi a fost atins acolo de gloanţe de pistol-mitralieră la piept, murind imediat. Atunci, cu jumătatea trenului spital ne-am îndreptat spre o tabără de pădure de lîngă Ploieşti, unde toţi oamenii capabili de luptă erau regrupaţi şi angajaţi în apărarea taberei şi a zonelor petrolifere. Românii au avertizat că trenurile spital trebuie să fie dezarmate şi după aceea răniţilor li se va da deplină liberă trecere [...]. Aşa cum s-a mai menţionat, oamenii ce serviseră ca escortă armată au fost regrupaţi şi angajaţi de dl. general Brandt (din Luftwaffe) în defensivă. Tabăra de pădure a fost apărată dîrz împotriva inamicului român mult superior în material şi număr. Într-a treia zi, inamicul a angajat blindate şi deoarece noi nu dispuneam deloc de armament greu sau capabil să perforeze tancurile, dar după ce i-am respins de trei ori în luptă apropiată, românii au reuşit să cucerească tabăra de pădure. La ordinul comandantului grupului de luptă,

domnul general Brandt, în cursul nopții s-a procedat la mișcarea de retragere. Am ajuns la un tren blindat german și am mers cu el cca. 4 km înapoi. O explozie care a distrus acolo șinele ne-a interzis însă continuarea traseului. Atunci am aruncat în aer trenul și am continuat marșul pe jos. Dimineața am dat peste o coloană de vehicule, care ne-a permis să ne urcăm și ne-a luat cu ea.

La o trecătoare înaltă de la Est de Brașov, coloana a fost supusă tragerilor românilor și oprită. Caporalul Kilchemann a fost rănit grav acolo de schije de grenadă și anume i-a fost aproape complet sfîrtecată partea dreaptă a trunchiului. Românii au dat un ultimatum și anume ca vehiculele cu armament să le fie predate în trei ore, în timp ce soldaților li se da cale liberă. Această pretenție a fost respinsă unanim de echipaje. Totuși, la ordinul generalului, vehiculele au fost predate intacte românilor. Erau circa 1 500 mașini. Astfel răvășiți oamenii și-au continuat marșul pe jos prin trecătoarea de la înălțime, sub conducerea generalului. Cu încă opt oameni m-am atașat unei companii de transmisiuni, cu care am mărșăluit timp de 3 zile. Pe drum am fost adesea atacați de români. Într-a patra zi am dat iarăși peste grosul coloanei și ne-am încadrat acum în grupul de luptă maior Neuert. Dar puțin înainte de a ajunge la frontiera ungară [linia de demarcație impusă prin Dictatul de la Viena], am fost iarăși interceptați de români și ni s-a pus din nou un ultimatum prin care ni se cerea nu numai să depunem tot armamentul, ci și să intrăm compacți în prizonierat. Acest ultimatum a fost întărit din partea românilor de afirmația că o continuare a marșului este oricum lipsită de orice șansă. Domnul general Brandt a tratat atunci cu ofițerii români și ne-a relatat apoi că Finlanda a capitulat, iar Bulgaria se găsește în stare de război cu Germania. Mai tîrziu, domnul maior Neuer [în relatare numele respectivului e de două ori grafiat Neuer și odată Neuert] ne-a anunțat că generalul s-a predat de bunăvoie românilor împreună cu 2000 oameni[1]. Față de aceasta, restul de circa 2000 oameni sub comanda d-lui maior Neuer, s-a pus din nou în marș și cu acest grup am atins, după trei zile de marș, frontiera ungară [ca mai sus]. De acolo am fost transportați la Dej cu autocamioane, unde am fost desființați ca grup și expediați la vechile noastre unități. La 17 IX am ajuns, împreună cu camaradul meu, comandantul de tun Traeder, la vechea mea baterie.

Aș dori să nu omit să amintesc că oamenii care s-au predat la cererea românilor au fost dirijați la Brașov unde au trebuit să fie remiși rușilor. Acest fapt mi-a fost adus la cunoștință prin relatarea unui camarad care a reușit să fugă.

---

[1] În listele nominale ale generalilor germani capturați de români, generalul Brandt nu apare. S-a presupus atunci că el se număra printre cei cîțiva generali germani care au căzut în cursul ciocnirilor armate care au avut loc în timpul peregrinărilor lor din munți, dar neidentificați ca atare, din cauză că îmbrăcaseră tunici soldățești.

cărți sosite la redacție

● **MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE (Seria IV, tomul I, 1975-1976).**

Editura Academiei, București, 1978, 224 pp., 12,50 lei: *un nou volum din prestigioasa publicație academică, al cărei prim număr a apărut în 1878; cuprinde comunicările prezentate de membrii secției în anii 1975 și 1976.*

● **Marin Popescu-Spineni — ROMÂNIA ÎN IZVOARE GEOGRAFICE ȘI CARTOGRAFICE.**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 256 pp., 21 lei: *semnificative mărturii străine, din antichitate și pînă în pragul sec. XX, referitoare la istoria și civilizația poporului român.*

● **Paul MacKendrick — PIETRELE DACILOR VORBESC** *(postfață de prof. dr. doc.* **Dumitru Tudor**; *în românește de* **Horia Florian Popescu).**

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 176 pp., 20,50 lei: *o carte emoționantă pe care profesorul american de la Universitatea din Wisconsin at Madison a închinat-o „acelor oameni ai antichității române și istoriei lor de peste șase milenii".*

● **Petre Diaconu — LES CUMANS AU BAS-DANUBE AUX XIe ET XIIe SIÈCLES.**

Editura Academiei, București, 1978, 160 pp., 8,25 lei: *cercetări privind trecerea cumanilor prin ținuturile dunărene în sec. XI-XII.*

● *General maior dr.* **Corneliu Soare,** *colonel dr.* **Aurel Petri,** *colonel dr.* **Simion Pitea,** *dr.l* **Sergiu Verona,** *colonel* **Alexandru Mihai,** *colonel* **Ioan Popovici-Vlad,** *căpitan* **Constantin Babii — TEORII MILITARE CONTEMPORANE.**

Editura Militară, București, 1978, 286 pp., 9 lei: *o culegere de studii consacrată unor aspecte fundamentale ale contextului militar contemporan privit de pe criterii istorice, precum și în perspectivă.*

● **Ion Bulei — 1916. ZILE DE VARĂ.**

Editura Eminescu, București, 1978, 264 pp., 7,75 lei: *anul intrării României în primul război mondial evocat într-un original reportaj istoric.*

● **Iosif Micu — EROICA — VIA BUCHENWALD.**

Editura Albatros, București, 1977, 334 pp., 10,50 lei: *amintirile unui supraviețuitor al lagărelor de exterminare naziste.*

● **Ion Șt. Baicu, Paul D. Popescu — ISTORIA PRAHOVEI ÎN DATE.**

Ploiești, 1977, vol. I, 314 pp., vol. II, 896 pp.: *cronologie prahoveană, din cele mai îndepărtate timpuri pînă în 1975.*

FII AI UNEIA ȘI ACELEIAȘI PATRII — ROMÂNIA

MIRCEA MUȘAT, FLORIAN TĂNĂSESCU

Istoria românilor își are începuturile cu mii de ani în urmă, în istoria traco-geto-dacilor. Este istoria unuia și aceluiași popor, unul dintre cele mai vechi popoare ale Europei, care a trăit în unul și același spațiu geografic carpato-danubian-pontic, a unui popor cu un mare prestigiu în lumea antichității, a cărui civilizație, situată la același nivel de dezvoltare, s-a aflat în raporturi de influențare reciprocă cu marile civilizații ale acelor vremuri — persană, greacă, romană.

Pe o veche vatră strămoșească

În urmă cu aproape 2 050 ani, dacii, sub conducerea marelui rege Burebista, au constituit un stat puternic și înfloritor care se întindea, în Nord-Vest — pînă în Munții Slovaci și Dunărea Mijlocie, spre Sud — pînă la Balcani, iar spre Nord-Est — pînă în Nordul Mării Negre. De la Burebista și pînă în zilele noastre, neamul românesc, aflat la întretăierea atîtor interese rivale ale marilor imperii ale vremilor, a trebuit să lupte necontenit pentru apărarea ființei naționale, a pămîntului străbun, a libertății și neatîrnării. Strămoșii românilor au avut de înfruntat legiunile romane, care au cucerit o parte din Dacia (între anii 106-271), năvălirile pustiitoare ale populațiilor migratoare (între sec. IV-X), invazia cetelor regilor unguri, care au subjugat o parte din Vestul țării — Transilvania — (între sec. X-XIII), oștile imperiilor otoman, țarist și habsburgic, ce au cotropit și smuls teritorii întinse din trupul patriei. Cu toate că s-a confruntat din vechime și timp îndelungat cu numeroase adversități și vicisitudini, poporul român și-a păstrat nealterate trăsăturile fizionomiei sale morale, fiind ospitalier și generos, doritor de înțelegere și conviețuire pașnică cu vecinii săi, cărora nu le-a rîvnit niciodată avuțiile sau pămîntul.

În ultimul mileniu, alături de români, pe teritoriul patriei noastre s-au așezat populații de origine etnică diferită — maghiari, germani, sîrbi, evrei, precum și alte grupuri etnice mai puțin numeroase. Împrejurări istorice complexe au făcut ca în Bulgaria, Ungaria și Serbia și, într-o măsură și în alte țări, să se afle și să conviețuiască cu popoarele respective și populație de naționalitate română. La venirea ei pe meleagurile românești, populația de alte naționalități a găsit poporul român închegat, cu îndelungi și bogate tradiții de viață materială și spirituală, cu organizare statală de tradiție milenară.

Începînd cu sec. X, regii unguri, așezați în Cîmpia Panonică la sfîrșitul veacului IX, au început să atace regiunile vestice ale Transilvaniei. Timp de peste trei veacuri, românii au opus o dîrză și neînfricată rezistență invadatorilor, care abia către sfîrșitul sec. XIII și începutul celui următor au reușit să stăpînească părți din Vestul țării.

Înseși cronicile ungurești recunosc existența formațiunilor statale românești și vitejia cu care voievozii aflați în fruntea lor au luptat pentru apărarea gliei strămoșești. Încă de la începutul sec. X, aceste teritorii românești sînt menționate pentru prima dată, în Gesta Hungarorum, formațiunile statale feudale românești conduse de voievozii Gelu, Glad și Menumorut, ce au opus o dîrză rezistență politicii de jaf și cuceriri a regelui ungar Arpad. Cronica menționează că, afirmîndu-și hotărîrea de a-și apăra independența și de a păstra integritatea voievodatului său, Menumorut a răspuns cu demnitate regelui ungur, subliniind că „refuză să-i dea chiar și o palmă de pămînt". Chiar și în condițiile stăpînirii străine, românii și-au păstrat vreme îndelungată vechea lor organizare, libertățile și individualitatea politică. Transilvania a avut o structură deosebită de restul statului feudal ungar, păstrîndu-și autonomia în forma tradițională de organizare a românilor — voievodat — comună și celorlalte țări române, Moldova și Țara Românească. Un istoric maghiar, Szilagyi Sandor, afirma, în 1860, că „Transilvania și Ungaria au rămas întotdeauna țări diferite".

Alți istorici maghiari, în monografii sau studii, analizînd evoluția sub raport istoric și etnic a diverselor comitate ale Transilvaniei, recunoșteau că românii reprezentau populația cea mai veche, autohtonă. La 10 ianuarie 1843, în publicația Magyar Gyermetbarát, profesorul Szylagy Ferenzy, în articolul Istoria Transilvaniei, afirma: „Transilvania [...] a fost locuită de la început de diferite popoare. Aproape acum 2 000 de ani ea s-a numit Dacia și atunci romanii, sub conducerea viteazului împărat Traian, au ocupat acest ținut unde au colonizat numeroși locuitori și l-au stăpînit un secol și jumătate. Vechii locuitori, dacii, amestecîndu-se cu romanii au format națiunea și limba română...". În 1890, Theo-

dor Lehoczky scria că regiunile de Nord-Est ale județului Sălaj „erau fără nici o îndoială locuite de români, înainte ca elementele maghiare să fi pătruns".

Chiar și manualele de istorie destinate școlarilor unguri înainte de 1918, recunoșteau că românii erau străvechii locuitori ai Transilvaniei. Astfel, într-o carte de istorie a Ungariei (Magyarország Törtenete de dr. Peeséri Károly și Dénes Károly), aprobată de Ministerul Instrucției al Ungariei, cu nr. 610, din 1906 și editată în 1911, este prezentată o hartă istorică a teritoriului Panoniei și Transilvaniei dinainte de apariția maghiarilor, în care Transilvania este trecută ca un principat românesc de sine stătător, sub conducerea voievodului român Gelu, pomenit în cronica lui Anonymus.

Prin cotropirea Transilvaniei de către feudalii unguri și apoi prin subjugarea de către marile imperii vecine a românilor din partea de Nord a Moldovei — denumită de austriaci Bucovina — în 1775, și din partea răsăriteană a Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru — în 1812, procesul firesc tinzînd spre unificarea tuturor provinciilor istorice românești într-un stat modern a fost îngreunat. Dar între Țările române au existat permanente și largi legături de natură economică, politică, militară, culturală, fapt ce a contribuit la menținerea trează a conștiinței originii comune a românilor, a voinței lor de a fi uniți, liberi și independenți, a asigurat atît dezvoltarea continuă a forțelor de producție, cît și conservarea ființei poporului român, păstrarea și perpetuarea pe teritoriile acestor state a acelorași legi și obiceiuri ale pămîntului românesc.

La începutul veacului XVI, în condițiile ofensivei Imperiului otoman spre centrul Europei, a avut loc bătălia de la Mohács (1526). Forțele otomane au zdrobit armata ungară și au desființat regatul ungar. După cîțiva ani, în 1541, Poarta a transformat Ungaria Centrală în pașalîc, cu capitala la Buda, iar fostul voievodat al Transilvaniei s-a desfăcut din legăturile politice de pînă atunci și a căpătat o nouă organizare, ca principat independent de coroana ungară, dar vasal Porții otomane. „Dintre toate provinciile pe care le-a stăpînit Coroana Ungariei, sublinia istoricul Nicolae Iorga, singura care supt unguri a păstrat ca șef al ei un voevod este Ardealul; provinciile, multe din regatul unguresc de odinioară, s-au numit în fel de fel de moduri, dar este una singură care pînă la sfîrșit a rămas voevodat [...] Dacă ungurii au avut un voevod în Ardeal, aceasta înseamnă că, atunci cînd ei au intrat în Ardeal, ei au găsit un voevod, pe unul din mulții voevozi care, în văi mai ales, sau în regiuni cu o configurație geografică specială, stăpîneau o parte din Vestul Țării Românești celei vechi".

Ca urmare a transformării Ungariei în pașalîc, în 1541, cea mai mare parte a nobilimii maghiare s-a refugiat în Transilvania autonomă, îngroșînd rîndurile nobililor unguri din această provincie românească, fapt ce avea să-i influențeze negativ dezvoltarea și să accentueze politica de opresiune națională asupra populației românești majoritare. În același timp, în perioada în care Transilvania s-a aflat sub stăpînire străină, regii și feudalii unguri au procedat la colonizarea unor localități urbane cu populație maghiară, izgonind pe români în mediul rural. Asupra românilor s-a exercitat o dublă exploatare — socială și națională — accentuată după 1691, cînd Transilvania — ieșind de sub vasalitatea otomană — a devenit provincie a Imperiului habsburgic.

Țărănimea română din Transilvania, cît și din celelalte teritorii istorice românești (Banat, Bucovina și Basarabia) cotropite de către marile imperii vecine, a fost deposedată treptat, pe cale violentă, de pămînt, de drepturile și libertățile străbune[1]. În ciuda acestor vitregii ale istoriei, ea a purtat aprige lupte sociale și naționale pentru conservarea ființei poporului român, a limbii, credinței, tradițiilor sale. Instalați în centrele urbane, aristocrații, veniți din imperiile cotropitoare, au accentuat, totodată, și intoleranța religioasă și culturală față de români, care erau considerați drept „tolerați", „venetici pribegi" și, în consecință, lipsiți de orice drepturi în propria lor țară. Referindu-se la această stare de lucruri, Karl Marx scria că „pînă la 1848, românii din Transilvania [...] erau considerați în propriul lor pămînt «națiune tolerată»" și că „erau numiți plebea vagabondă, deși formau 2/3 din populație, în timp ce ungurii, sașii, secuii, grecii, armenii formează numai cealaltă treime". În adevăr, cu toată politica de deznaționalizare promovată de marile imperii, potrivit recensămîntului populației transilvănene din 1787, românii numărau peste un milion de locuitori, în timp ce toate celelalte naționalități la un loc depășeau cu puțin cifra de 200 000.

Situația românilor din Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia a continuat să fie la fel de grea și a cunoscut accente de agravare și în cursul sec. XIX și la începutul celui următor, fapt ce a generat intensificarea luptei

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

lor împotriva cotropitorilor pămîntului străbun care, într-o măsură tot mai largă, a fost apreciată și sprijinită de opinia publică europeană, de personalități proeminente ale vieții politice și cultural-artistice din numeroase țări.

Integrare firească în statul român unitar

Lupta românilor pentru emancipare națională s-a dezvoltat necontenit, apropiind momentul unirii întregului popor român în granițele istorice firești ale statului național unitar. La sfîrșitul primului război mondial, în condițiile prăbușirii Imperiului țarist și a monarhiei austro-ungare, s-a împlinit visul de veacuri al românilor — înfăptuirea unității național-statale.

Marea Unire din 1918 — rezultat al luptei seculare a poporului român pentru unitate națională și neatîrnare, încununare a marilor acte istorice înfăptuite de Mihai Viteazul la 1600 și de către Alexandru Ioan Cuza în 1859 — a fost urmarea firească a unui proces obiectiv, legic, de dezvoltare a poporului român, a voinței și luptei sale hotărîte, și nu a bunăvoinței învingătorilor în prima conflagrație mondială. Ea a reprezentat, totodată, împlinirea idealului pentru care marii conducători de țară și de oști, cronicari și alți cărturari români, și-au pus, în decursul vremurilor, spada și pana în slujba împlinirii dezideratelor naționale, legitime ale poporului român. Conferința de la Paris din 1919, ca și tratatele de pace postbelice, au consfințit o realitate istorică de necontestat, un rezultat direct al voinței liber exprimate de către Sfatul Țării din Basarabia (la 27 martie 1918), Congresul reprezentanților populației din Bucovina (la 28 noiembrie 1918) și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (la 1 decembrie 1918).

După 1918, în componența statului național român unitar a intrat și populație de alte naționalități: maghiari, germani, secui, sîrbi, șvabi, sași, ruteni etc., fără a se modifica însă caracterul unitar al României, fapt pe deplin confirmat și de evoluția sa demografică. Conform recensămîntului din 1930, structura etnică a României, care număra la acea dată 18 057 074 locuitori, era următoarea: români — 73,0%; unguri — 7,1%; evrei — 4,01%; germani — 4,0%; ucraineni — 3,2%; bulgari — 2,0%; găgăuzi — 1,4%; turci, tătari — 1,0%; polonezi — 0,3%; sîrbo-croați — 0,3%; greci — 0,1% etc. Naționalitățile conlocuitoare reprezentau, deci, 27% din totalul locuitorilor țării, această populație fiind așezată, în majoritatea ei, în teritoriile românești care s-au aflat vreme îndelungată sub stăpînire străină. La 1 ianuarie 1939, la un total de 19 850 000 locuitori, structura populației se prezenta astfel: români — 14 850 000 (74,8%); unguri — 882 000 (4,4%); evrei — 750 000 (3,8%) germani — 740 000 (3,7%); ruteni, ucraineni — 600 000 (3,0%); secui — 565 000 (2,8%); ruși — 400 000 (2,0%); bulgari — 370 000 (1,9%); turci, tătari — 120 000 (0,6%) alții — 573 000 (3,0%).

Prezența populației aparținînd naționalităților conlocuitoare nu era un fenomen izolat, specific României. Este știut că în toate statele constituite sau reîntregite după încheierea primei conflagrații mondiale, cît și în statele succesoare monarhiei austro-ungare alături de popoarele respective, a convețuit și populație de altă origine etnică. Astfel, recensămintele efectuate în anul 1930 de către organele de resort din țările respective sau statisticile publicate în cursul aceluiași an au arătat că în Ungaria naționalitățile conlocuitoare reprezentau 7,9% din totalul populației[2], în Iugoslavia — 20,2%, în Cehoslovacia — 33,7%, iar în Polonia, din totalul de 21 993 000 locuitori, 9 047 000, adică 41,1% reprezentau naționalitățile conlocuitoare. Existența acestor populații nu a schimbat caracterul unitar al statelor respective care, dealtfel, nici nu a fost contestat.

Populația de alte naționalități, aflată pe teritoriul României, a găsit un climat corespunzător și condiții

[2] Autenticitatea datelor furnizate de autoritățile maghiare în urma recensămîntului din 1930 este contestată de specialistul german Michel Schaffer, care în numărul din 30 decembrie 1932 al ziarului *Deutsche Algemeine Zeitung* afirma, între altele: „Practicile maghiare în materie de recensămînt al populației au fost încă din deceniile trecute cunoscute ca foarte curioase. Ne aducem aminte de un banchet, în care predecesorul d-lui Kovacs [președinte al Institutului statistic al Ungariei în 1930 — *n.a.*] a fost felicitat, acum 20 ani în mod oficial că el și institutul său statistic au contribuit în cea mai mare măsură la maghiarizare" — *n.a.*

favorabile pentru dezvoltarea sa în cadrul unui stat cu o viață parlamentar burgheză constituțională, spre deosebire de populația românească rămasă în granițele naționale ale altor state, în care s-au instaurat, încă din primii ani postbelici, regimuri fasciste, dictatoriale.

Constituția adoptată în martie 1923, consfințea înfăptuirile istorice și reformele burghezo-democratice ale statului român după 1918, și prevedea, în spiritul tratatelor de pace postbelice, drepturi și libertăți pentru naționalitățile conlocuitoare. Astfel, în paragraful 5, titlul II al Constituției se stipula: „Toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sînt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice".

Referindu-se pe larg la statutul naționalităților și la conlucrarea cu acestea, Armand Călinescu, fost prim-ministru al României (martie-septembrie 1939), scria la 12 ianuarie 1937: „Sîntem, desigur, un stat național. [...] În hotarul nostru trăiesc însă din vremuri îndepărtate, și cetățeni de altă origine etnică. Este un fenomen care se întîlnește în mai toate statele. Cu acești cetățeni avem interese pe care le impun convietuirea în același stat și idealul de civilizație și bunăstare comună. Față de minoritățile etnice noi am avut și avem o politică foarte limpede".

Maghiarii, germanii, sîrbii, evreii și alții au participat nestingheriți la viața economică, politică, socială și culturală a țării, manifestîndu-se ca parte integrantă a societății românești. Ei au beneficiat în mod corespunzător și proporțional cu ponderea deținută din totalul populației României, de prevederile legislației din vremea respectivă. De exemplu, în urma aplicării legislației agrare din 1921, din totalul de 1 393 353 țărani împroprietăriți, 260 165 erau din rîndul naționalităților conlocuitoare. Dintre aceștia, 82 640 se aflau în Transilvania, 94 480 în Basarabia și 29 145 în Bucovina.

Naționalitățile conlocuitoare au beneficiat, de asemenea, de drepturile politice de care a beneficiat și populația românească. În perioada interbelică s-au constituit partide și grupări politice ale acestora cum au fost Partidul Maghiar, Partidul German, Partidul Evreiesc, Partidul Rutean ș.a. care, fie independent, fie în cartel cu alte partide, au luat parte la alegerile parlamentare generale, obținînd mandate în Adunarea Deputaților sau în Senat, și s-au manifestat de sine stătător în viața politică a României. Iată, de pildă, care a fost numărul de mandate parlamentare obținute de Partidul Maghiar în urma alegerilor parlamentare generale desfășurate în intervalul 1922-1937; în 1922 — 3 deputați și 3 senatori; în 1926 (în cartel electoral cu Partidul Poporului, Partidul Național și Partidul German) — 14 deputați și 12 senatori; în 1927 (în cartel cu Partidul German, Partidul Național-Liberal, Partidul Țărănesc — dr. N. Lupu) — 15 deputați și 1 senator; în 1928 — 16 deputați și 6 senatori; în 1931 — 10 deputați și 2 senatori; în 1932 — 14 deputați și 3 senatori; în 1933 — 8 deputați și 3 senatori; în 1937 — 19 deputați.

Naționalitățile conlocuitoare au avut, de asemenea, — în limitele regimului politic din această perioadă — create condiții pentru dezvoltarea învățămîntului, culturii, creației științifice și artistice. Prin Legea învățămîntului primar din 1918 se prevedea: „În comunele cu o populație de altă limbă decît limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școli primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. La aceste școli, studiul limbii române va fi însă obligator și numărul de ore stabilit prin regulament". Organizarea învățămîntului din România în perioada interbelică avea ca principiu de bază obligativitatea instrucțiunii publice pentru copiii și tinerii între 5-18 ani, indiferent de naționalitate. În temeiul acestei legislații, care oferea condiții egale de învățămînt tuturor locuitorilor României, în anii 1932-1933 funcționau 422 școli primare de stat și 326 secții cu predare în limba naționalităților conlocuitoare, care cuprindeau 74 611 elevi. Pe lîngă școlile primare și secundare de stat, copiii populației de alte naționalități aveau posibilitatea să se instruiască și în școli particulare (laice sau confesionale).

Regimul presei din România, aplicat în perioada interbelică, a oferit posibilități largi pentru editarea a numeroase periodice și cotidiene cu caracter economic, politic, literar, cultural-științific, confesional în limbile maghiară, germană, idiș, ucraineană, rusă, sîrbă ș.a.

Cetățenii din rîndul naționalităților conlocuitoare s-au bucurat, de asemenea, de dreptul de a-și afirma liber credințele religioase. „Nimeni nu poate fi împiedicat din cauza cultului pe care-l exercită să dobîndească sau să exercite drepturi civile sau politice", se menționa în Legea pentru regimul general al cultelor, votată la 31 mai 1928.

Între cele două războaie mondiale, în politica dusă de către cercurile conducătoare ale societății capitaliste românești și-au făcut loc desigur și abuzuri, discriminări și inegalități față de naționalități, ca și față de alți cetățeni români de cele mai multe ori pe criterii de clasă. Dealtfel în perioada interbelică clasele dominante din numeroase state au practicat o serie de discriminări și represiuni contra maselor muncitoare exploatate, ale căror victime au fost și cetățenii de diferite naționalități. Partidul comunist, forțele democratice și progresiste din România s-au pronunțat împotriva oricăror discriminări de ordin național, rasial, religios și de altă natură, pentru deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor patriei, fără nici o deosebire de naționalitate și au desfășurat o activitate susținută împotriva abuzurilor regimului burghez. Masele muncitoare române, maghiare, germane și de alte naționalități au luptat, umăr la umăr, împotriva asupririi și exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună. Drepturile și libertățile democratice acordate după 1918 de statul național unitar român tuturor locuitorilor țării au permis integrarea organică a naționalităților conlocuitoare în viața economică și social-politică a României, manifestarea individualității proprii a fiecărei populații de altă origine etnică.

La 20 februarie 1938, a fost dată o nouă Constituție a României capitaliste, ale cărei prevederi, în majoritatea lor, erau preluate din Constituția din 1923. De exemplu, articolul 5 prevedea, ca și în Constituția din 1923, că „toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sînt egali înaintea legii".

„Nici o milă, pentru nimeni"

În condițiile cînd Germania hitleristă domina Europa, iar asupra României se exercitau presiuni concentrice din afară, care au avut drept rezultat, în vara anului 1940, importante amputări teritoriale din trupul său, la 6 septembrie 1940 a fost instaurată dictatura generalului Ion Antonescu, care a abrogat Constituția și vechea legislație, guvernînd prin decrete-legi. Unele măsuri cu caracter de discriminare rasială luate de guvernele din acea vreme au afectat îndeosebi populația evreiască, atît sub raport economic, cît și social-politic. Unele represalii au făcut victime în rîndurile acestei populații. Dar, cu toate presiunile și intervențiile repetate ale Germaniei naziste, autoritățile române nu au dat curs cererilor ca populația evreiască din cuprinsul României de atunci să fie masacrată[1] sau deportată în lagărele de la Auschwitz, Buchenwald etc. etc.

Fără nici o îndoială că această situație s-a datorat tradiționalei omenii a poporului român, caracterului său profund umanitar, bunătății și generozității sale din moși-strămoși, luptei forțelor democratice, progresiste, antifasciste, în fruntea cărora s-a situat cu o consecvență patriotică exemplară clasa muncitoare, partidul nostru comunist. Potrivit datelor statistice existente, în România, în timpul dictaturii antonesciene, au fost uciși cîteva mii de evrei, din totalul de peste 350 000, număr rămas după cesiunile teritoriale din vara anului 1940.

După ocuparea părții de Nord a Transilvaniei, în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, autoritățile horthyiste au desfășurat o vastă și sistematică acțiune de exterminare sau deznaționalizare forțată a românilor, precum și de persecutare crîncenă a evreilor și a altor naționalități. A fost folosită o gamă largă de mijloace și metode, de la maltratări și schingiuiri sălbatice pînă la deportări și crime de genocid — toate cu scopul declarat de a lichida populația românească din Transilvania, de a aplica legiuirile rasiale, hitleriste și de a întări dominația regimului fascisto-horthyist asupra teritoriului românesc cotropit.

Semnificativ pentru ceea ce a însemnat dominația horthyistă, instaurată în partea de Nord a Transilvaniei, este și documentul emis înainte de începutul ocupării teritoriului românesc, de către regentul Miklos Horthy, menit să orienteze aparatul de represiune: „Voi suprima pe fiecare român care îmi iese în cale [...] Noaptea voi aprinde satele românești. Voi trece prin ascuțișul săbiei întreaga populație. Voi otrăvi fîntînile. Voi su-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1976 și 7/1978.

gruma sugarii la sînul mamelor. Nu voi avea nici o milă! Pentru nimeni! Nici pentru copii, nici pentru mame însărcinate !... Răzbunare! Fără milă, cruntă răzbunare!" (Dücsó Csaba, Nics Kegyelem (Fără îndurare), Budapesta, 1939, p. 156).

Trupele horthyiste, împreună cu organizaţiile fasciste şi şovine paramilitare, ca „Garda zdrenţăroşilor", „Luptătorii din liniile de foc" ş.a. au săvîrşit mii şi mii de asasinate, maltratări şi devastări pe teritoriul răpit. Numai într-o singură lună — septembrie 1940 — şi într-un singur judeţ — Sălaj — bandele horthyiste au asasinat aproape 300 români — bărbaţi, femei, bătrîni şi copii — 159 locuitori în comuna Ip, 81 în comuna Trăznea, 30 în cumunele Păuşa şi Ciumărna, femei gravide la marginea oraşului Zalău etc. În decurs de numai doi ani de ocupaţie horthyistă, în teritoriul românesc cotropit au fost ucişi fără judecată 991 români, iar alţi 6 813 au fost grav maltrataţi şi schingiuiţi. Aproape că nu a existat localitate în partea de Nord a Transilvaniei al căror locuitori să nu fi avut grav de suferit de pe urma politicii fasciste-horthyiste.

Acestor atrocităţi li s-au adăugat izgonirea şi expulzarea forţată din teritoriul ocupat a peste 280 000 români, trimiterea a 20 000 la muncă forţată în Germania nazistă, la săparea tranşeelor pe frontul hitlerisio-horthyist din Răsărit, şi a altor 15 000 la muncă forţată în Ungaria. Un mare număr de români au fost internaţi în lagărele de concentrare de la Puspök-Ladany, Someşeni, Floreşti, fiind supuşi unui regim de exterminare. Numai în septembrie 1940, în lagărele menţionate se aflau internaţi aproape 2 000 români.

Concomitent cu măsurile teroriste, autorităţile horthyiste au aplicat măsuri economice, sociale, politice, culturale, religioase pentru slăbirea şi eliminarea elementului românesc cît şi pentru deznaţionalizarea sa forţată: învăţămîntul superior se preda integral în limba maghiară, iar cel liceal avea numai 2 unităţi şi 10 secţii în limba română; în învăţămîntul elementar, numărul claselor cu limba de predare română a fost sensibil redus. În condiţiile cînd guvernul horthyist urmărea să încredinţeze învăţămîntul în limba maghiară, cu sprijinul statului, şcolilor confesionale catolice, reformate şi unitariene, biserica ortodoxă a cerut ca vechile ei şcoli confesionale — care după unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918, au fost înglobate în reţeaua şcolară de stat românească — să-i fie restituite, asumîndu-şi cheltuielile de întreţinere a acestora. Cererea a fost însă refuzată.

Pînă la începutul anului şcolar 1943-1944, numărul şcolilor primare cu limba de predare română sau cu secţie română a scăzut cu peste 200 faţă de numărul existent la începutul perioadei de dominaţie horthyistă.

În timpul acestei ocupaţii, pentru populaţia românească s-a aprobat editarea a numai cinci publicaţii periodice în limba maternă, faţă de 24 în limba maghiară, destinate unei populaţii de trei ori mai puţin numeroasă în comparaţie cu cea românească. Iar din cele cinci publicaţii, patru aveau un caracter confesional. Publicaţiile româneşti au fost urmărite în mod special de cenzura de război horthyistă.

La rîndul lor, bisericile româneşti au fost expuse vexaţiilor permanente ale regimului horthyist, cu scopul deloc disimulat, al maghiarizării. Diecezele greco-catolice, care pînă atunci erau subordonate Episcopiei române din Oradea, au fost aşezate sub jurisdicţia Episcopiei greco-catolice maghiare din Hajdudorog şi obligate să oficieze slujba bisericească în limba maghiară.

Din arsenalul regimului horthyist n-a lipsit, bineînţeles, nici politica antisemită. Evreii au fost total eliminaţi din viaţa intelectuală, literară şi culturală; le-au fost confiscate proprietăţile funciare şi o parte considerabilă a proprietăţilor imobiliare urbane, au fost obligaţi să se mute în ghetouri supraaglomerate şi insalubre, unde bolile contagioase făceau ravagii iar subnutriţia secera mii de vieţi. Începînd din martie 1943, de pe teritoriul părţii de Nord a Transilvaniei au fost deportaţi în lagărele de exterminare naziste peste 150 000 evrei, dintre care au supravieţuit doar cîteva mii.

Teroarea regimului horthyist s-a abătut, de asemenea, cu multă violenţă şi asupra elementelor democratice şi antifasciste, indiferent de naţionalitate, inclusiv maghiare, secuie sau germane. De aceea, reacţia împotriva acestei ocupaţii a cuprins mase din toate straturile sociale şi din rîndul tuturor naţionalităţilor.

Împotriva fascismului şi războiului, pentru răsturnarea dictaturii horthyiste şi eliberarea Transilvaniei, s-a afirmat cu deosebită forţă frăţia şi solidaritatea dintre oamenii muncii români, maghiari, germani. Atitudinea solidară a românilor şi maghiarilor faţă de atrocităţile horthyiste s-a evidenţiat deosebit de puternic în acele vremuri grele, teroarea horthyistă lovind crunt şi în cetăţenii maghiari care îşi manifestau ostilitatea faţă de regimul dictatorial sau îşi exprimau simpatia faţă de români. Lui Laszlo Augustin din Tirimia (judeţul Mureş), de exemplu, şi soţiei sale, horthyiştii le-au bătut spini în palme, pe simplul motiv că dăduseră mîna cu românii.

Realizînd că fascismul horthyist şi hitlerismul reprezentau în egală măsură o mare primejdie şi pentru ei, numeroşi cetăţeni maghiari au acordat, sub multiple forme, sprijinul lor românilor. În primele rînduri ale luptei contra barbariei horthyiste s-au aflat comuniştii români şi cei maghiari. Într-un document se spunea: „În Ardeal, manifeste române şi maghiare trec din mînă în mînă". La 5 septembrie 1940, în vederea organizării luptei de rezistenţă antihorthyistă şi antifascistă a comuniştilor din Nordul Transilvaniei, a avut loc, la Cluj, şedinţa Comitetului teritorial pentru Ardeal şi Banat al P.C.R., care s-a transformat în Comitetul regional al comuniştilor din Nordul Transilvaniei. Alături de numeroşi revoluţionari români şi revoluţionarii maghiari ca Ernö Salamon, Jenö Kovács Katona, László Mójer, Jozsef Nagy, Josza Bela au plătit cu viaţa curajul de a se fi ridicat la luptă împotriva regimului horthyist.

O epocă de mari şi profunde transformări

Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 a marcat începutul unei epoci noi, de mari şi profunde transformări revoluţionare în România. Ea a fost actul de voinţă al întregului popor român, exprimat prin înfăptuirea unui larg front patriotic antihitlerist, care a reunit toate forţele naţiunii, mergînd de la comunişti pînă la cercurile Palatului regal. Ca de atîtea ori în istorie, poporul român a dat dovadă de unitate, eroism şi abnegaţie în probleme de interes fundamental pentru soarta ţării.

După victoria insurecţiei din august 1944, care a inaugurat o nouă epocă în dezvoltarea ţării, naţionalităţile conlocuitoare au parcurs, împreună cu poporul român, drumul împlinirilor socialiste, al edificării unei grandioase creaţii materiale şi culturale, prin lupta şi biruinţa marii familii unite a ţării. Odată cu trecerea la construcţia socialismului, problema naţională s-a rezolvat în mod democratic, ca parte componentă a amplului proces înnoitor al societăţii româneşti. Aşa cum sublinia recent secretarul general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu „unul din rezultatele cu care ne mîndrim este faptul că am asigurat deplina egalitate în drepturi pentru toţi cetăţenii, fără deosebire de naţionalitate. Naţionalitatea maghiară, ca şi cea germană, sîrbă şi altele, se bucură de drepturi depline, participă activ la întreaga viaţă economică şi politică [...] toţi cetăţenii români, atît de naţionalitate română, cît şi maghiară sau germană, se află în România de foarte mulţi ani: românii sînt de peste 2 000 de ani, maghiarii de aproape 1 000 de ani, germanii de 700-800 de ani — şi există o tradiţie ca ei să acţioneze uniţi, să facă totul acolo unde s-au născut".

Deplina egalitate în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, este înscrisă în Constituţie, în toate legile ţării. „Cetăţenii Republicii Socialiste România, se prevede în Constituţie, fără deosebire de naţionalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieţii economice, politice, juridice, sociale şi culturale.

Statul garantează egalitatea în drepturi a cetăţenilor. Nici o îngrădire a acestor drepturi şi nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naţionalităţii, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite.

Orice manifestare avînd scop stabilirea unor asemenea îngrădiri, propaganda naţionalist-şovină, aţîţarea urii de rasă sau naţionale, sînt pedepsite prin lege".

În Republica Socialistă România, naţionalităţilor conlocuitoare li se asigură folosirea liberă a limbii materne, precum şi cărţi, ziare, reviste, teatre, învăţămîntul de toate gradele, în limba proprie. În unităţile administrativ-teritoriale locuite şi de populaţie de altă naţionalitate decît cea română, toate organele şi instituţiile folosesc oral şi în scris şi limba naţionalităţii respective şi fac numiri de funcţionari din rîndul acesteia sau al altor cetăţeni care cunosc limba şi felul de trai al populaţiei locale.

Pornind de la adevărul că egalitatea în drepturi se reflectă în primul rînd în ridicarea gradului de dezvoltare economico-socială a întregii ţări, statul român a urmărit şi urmăreşte amplasarea cît mai raţională a forţelor de producţie pe teritoriul României, dezvoltarea industrială a tuturor judeţelor ţării. S-au creat astfel posibilităţi ca egalitatea în drepturi între cei ce muncesc din patria noastră, fără deosebire de naţionalitate, să devină o realitate în primul rînd pe tărîmul existenţei materiale, ca toţi cetăţenii să poată avea asigurate locuri de muncă, ca toţi oamenii muncii, fără deosebire de naţionalitate sau sex, să primească la muncă egală o retribuţie egală.

Politica partidului de dezvoltare armonioasă a tuturor judeţelor ţării, măsurile luate de stat au făcut ca o serie de judeţe, cum sînt Covasna, Harghita, Sălaj şi altele să cunoască ritmuri accelerate de creştere economică. Faţă de ritmul mediu de creştere a producţiei industriale — care este în momentul de faţă de 25,4% — în judeţele Covasna, Harghita şi Sălaj s-au înregistrat ritmuri cu mult mai rapide — 35,8% în primul dintre acestea, 30,3% în al doilea şi 50,5% în ultimul.

Soluţionarea problemei naţionale, în concepţia partidului comunist şi a statului socialist român, înseamnă şi asigurarea condiţiilor pentru participarea activă a tuturor cetăţenilor ţării la viaţa economico-socială, la conducerea diferitelor sectoare de activitate, a întregii societăţi.

Structura naţională a P.C.R., a U.T.C., sindicatelor, a celorlalte organizaţii de masă şi obşteşti, a conducerii acestora, a organelor reprezentative şi executive de stat, corespunde compoziţiei naţionale a populaţiei ţării. Astfel, din totalul membrilor de partid la 31 decembrie 1977, 90,18% erau români, 7,5% maghiari, iar restul alte naţionalităţi.

În Marea Adunare Naţională, din cei 349 deputaţi, 29 — adică 8,2% sînt maghiari, 8 — adică 2,21% sînt germani, iar 3 — adică 0,9% sînt de alte naţionalităţi. Cît priveşte organele locale ale puterii de stat — consiliile populare — din totalul de 61 340 deputaţi, 5 255 sînt maghiari, 1 125 germani, 646 aparţin altor naţionalităţi.

Oamenii muncii români, maghiari, germani, sîrbi şi de alte naţionalităţi, participă, de asemenea, la conducerea ţării prin toate celelalte forme şi organisme instituţionalizate. Au fost constituite, totodată, organisme proprii, specifice naţionalităţilor conlocuitoare — consiliile oamenilor muncii—atît la nivel central şi judeţean— cît şi la nivel local, în zonele în care, alături de români, trăiesc şi muncesc şi oameni ai muncii de altă naţionalitate.

În România se asigură folosirea liberă a limbii materne în întreaga viaţă economică, politică şi culturală tuturor naţionalităţilor conlocuitoare. Copiii aparţinînd populaţiei de naţionalitate maghiară, germană etc., la fel ca toţi copiii de vîrstă şcolară din România, au acces la toate formele de învăţămînt şi au posibilitatea de a învăţa în limba proprie. În localităţile cu o populaţie mixtă, copiii aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare învaţă în unităţi în care există secţiuni, avînd ca limbă de predare cea a naţionalităţilor respective. Conform planului de învăţămînt, se predau materiile de studiu în limba maternă în toate clasele. Copiii naţionalităţilor conlocuitoare au în egală măsură dreptul de a învăţa în şcoli avînd limba de predare română. Pentru aceştia se asigură, la cerere, învăţarea limbii materne.

În anul 1977, numărul unităţilor şcolare cu predare în limba naţionalităţilor conlocuitoare se ridica la 3 276 din care 2 498 erau maghiare (iar dintre acestea 1 440, reprezintă şcoli generale şi 112 licee), 671 germane, 49 sîrbo-croate, 11 ucrainene, 37 slovace, 10 cehe, greceşti, bulgare.

Învăţămîntul preşcolar, general şi liceal în limbile naţionalităţilor conlocuitoare cuprinde peste 400 000 copii. În învăţămîntul superior, din totalul de 129 133 studenţi la cursurile de zi, 10 748 provin din rîndurile naţionalităţilor conlocuitoare şi învaţă fie în limba maternă, fie în cea română.

Statul asigură pregătirea personalului didactic necesar învăţămîntului, precum şi manuale în limba naţionalităţilor. Se acordă gratuit manuale şcolare pentru toţi copiii, se elaborează manuale în limba maternă, se acordă burse, locuri la cămine etc. În anul şcolar 1974/1975 au fost editate în limba maghiară 162 titluri de manuale într-un tiraj de 1 491 640 exemplare, în valoare totală de 9 922 716 lei.

Naţionalităţile conlocuitoare au astăzi o presă bogată, programe de radio şi televiziune, edituri, teatre, instituţii de ştiinţă şi cultură. În anul 1977, în România se tipăreau 34 cotidiene, totalizînd la o apariţie, un tiraj, de 3 750 000 exemplare, precum şi 473 gazete, reviste şi alte publicaţii periodice, cu un tiraj, la o apariţie, de aproape 7 594 000 exemplare. Dintre acestea, în limbile naţionalităţilor conlocuitoare se editau 52 publicaţii, centrale şi locale, cu un tiraj total, la o apariţie, de peste 750 000 exemplare. De asemenea, posturile de radio şi televiziune transmit peste 6 000 ore anual în limbile naţionalităţilor conlocuitoare.

Naţionalităţile conlocuitoare din România dispun de un tezaur spiritual original, rezultat al unei îndelungate creaţii literar-artistice şi folclorice, desfăşurată în strînsă legătură cu valorile spirituale ale populaţiei române, alături de care conviesc de multe secole. Aceste valori sînt cultivate în cadrul unei reţele de instituţii culturale şi artistice, cuprinzînd: teatre, case de cultură, universităţi cultural-ştiinţifice, formaţii artistice profesioniste şi de amatori etc. Există o operă maghiară de stat, şase teatre dramatice în limba maghiară, două în limba germană şi unul în limba idiş, peste 3 700 formaţii artistice de amatori ale naţionalităţilor conlocuitoare.

Soluţionarea problemei naţionale constituie una din cele mai de seamă realizări ale revoluţiei şi construcţiei socialiste în România. Ea a asigurat întărirea unităţii şi frăţiei oamenilor muncii români şi de altă naţionalitate, contribuind, totodată, într-o măsură însemnată, la realizarea şi consolidarea unităţii social-politice a întregului popor — forţă motrice a dezvoltării întregii societăţi.

Rezolvarea problemei naţionale în România, ca parte componentă a politicii Partidului Comunist Român, ca şi a tuturor problemelor care privesc viaţa şi munca cetăţenilor din România, indiferent de naţionalitate, a fost şi este un atribut inalienabil al statului, poporului şi partidului nostru. Aşa după cum sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cuvîntarea rostită la Marea adunare populară din Capitală cu prilejul sărbătoririi a 130 ani de la revoluţia burghezo-democratică din 1848 şi a trei decenii de la naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, „problemele naţionalităţilor maghiară, germană, sîrbă şi altele din România nu se rezolvă la Budapesta, la Berlin sau Bonn, la Belgrad sau în altă parte, ci aici, la Bucureşti, de către partidul nostru". În acelaşi timp, „problemele naţionalităţii române din Ungaria, Iugoslavia şi alte ţări nu se rezolvă la Bucureşti, ci la Budapesta, la Belgrad şi în celelalte capitale ale ţărilor respective".

Viaţa de azi a poporului român care trăieşte în strînsă şi sinceră frăţie cu naţionalităţile conlocuitoare, valorificînd tradiţiile glorioase ale luptei comune de veacuri, reprezintă cea mai elocventă ilustrare a celor afirmate de către preşedintele Nicolae Ceauşescu: „Ceea ce construim în România este o societate care să permită manifestarea drepturilor depline ale omului, în toate domeniile. Aş fi deosebit de mulţumit dacă felul în care am rezolvat noi, în România, problema naţională, felul cum am asigurat egalitatea deplină în drepturi, precum şi dreptul de a folosi limba în şcoli, în activitatea cultural-artistică, în presă, ar exista peste tot. Nu aş avea să-mi reproşez nimic nici mie şi nici regimului socialist român în legătură cu felul cum am rezolvat problema naţională şi cum asigurăm deplina egalitate în drepturi pentru toţi oamenii, fără deosebire de naţionalitate".

ÎMPRUMUTURI NEMĂRTURISITE DIN ISTORIA DACO-GEȚILOR

ION HORAȚIU CRIȘAN

Între popoarele Europei antice, daco-geții s-au bucurat de un renume deosebit. Ei au intrat în lumina izvoarelor scrise încă prin opera „părintelui istoriei", cum pe drept cuvînt este supranumit Herodot[1]. Marele istoric și-a cules informațiile despre strămoșii noștri — ne spune chiar el — „de la grecii care locuiesc în Hellespont [Dardanele] și în Pont [Marea Neagră]". Pontul însemna cu siguranță Olbia (azi Porutino, în U.R.S.S.) — renumita cetate de la gurile rîului Hypanis (Bugul de astăzi), întemeiată încă în a doua jumătate a secolului VII î.e.n. de coloniști veniți din Milet, așezare unde istoricul a zăbovit mai multă vreme.

Borysteniții (cum erau numiți locuitorii orașului de pe malul Bugului) îi cunoșteau bine pe geto-daci, atît din legăturile comerciale pe care le statorniciseră cu ei, cît și din relații nemijlocite. Cercetările întreprinse, mai ales în ultimii ani, de către arheologii sovietici în întinsul teritoriu al Olbiei, au dovedit că, începînd încă din sec. VI î.e.n. aici au locuit, alături de greci și geți. Cele povestite de către Herodot sînt, deci, încărcate de valoare și de autenticitate. El vorbește despre geți cu multă admirație și ne spune că sînt „cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci".

Este știut că numele de geți îl găsim, mai ales, la autorii de limbă greacă, iar cei de daci în operele scrise în limba latină. În ambele cazuri însă autorii antici s-au referit la toți geto-dacii, fiind vorba despre nume colective ce desemnau aceeași populație alcătuită din triburi ce locuiau de la Munții Balcani pînă la Carpații Nordici și de la Dunărea Mijlocie pînă pe coastele Mării Negre și care vorbeau aceeași limbă.

Pe lîngă trăsăturile definitorii ale geților, cea de vitejie și dreptate, Herodot ne spune că ei se considerau nemuritori și credeau că „acela care dispare din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis".

Povestind războiul purtat în 514 î.e.n. de către regele persan Darius împotriva sciților de la Nordul Mării Negre[2], marele istoric face o amplă relatare despre credința sciților în nemurire și în zeul Zalmoxis, credință a strămoșilor noștri ce a uimit antichitatea și i-a făcut pe unii dintre vechii autori să-i asemene, în înțelepciune, cu grecii. Nu este, deci, de mirare că toți istoricii antichității au vorbit despre geto-daci, ca și Herodot, în termeni elogioși.

[1-2] **Magazin istoric**, nr. 1/1978; 3/1968.

Iordanes a greșit?

Burebista a reușit să unifice toate seminţiile daco-getice şi în jurul anului 70 î.e.n. a alcătuit primul stat dac centralizat şi independent. Acest moment din istoria milenară a geto-dacilor a contribuit esenţial la sporirea renumelui lor. Marele rege a fost numit, într-o inscripţie contemporană, menită să-l cinstească pe unul dintre curtenii săi, drept „cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Tracia". Statul său a constituit cea mai mare putere politică a Europei nesclavagiste. Referindu-se la Burebista, Strabon, unul dintre cei mai mari istorici şi geografi ai antichităţii, scria: „În cîţiva ani a întemeiat o mare împărăţie [stăpînire] şi a supus geţilor cea mai mare parte din populaţiile vecine; ba a ajuns să fie temut şi chiar de romani"

Calităţile deosebite ale strămoşilor noştri şi rolul jucat de ei în desfăşurarea istoriei antice a Europei i-au făcut prezenţi şi în istoriografia antichităţii tîrzii, începînd cu sec. II al erei noastre. Dion Chrysostomos îi numea pe geţi „cei mai viteji războinici dintre barbari", iar în sec. V, Sidonius Apollinaris scria despre ei că au fost de neînvins.

O asemenea glorie a fost rîvnită şi de alte neamuri, care au atribuit fraudulos strămoşilor actele de vitejie ale daco-geţilor. Profitînd de asemănarea între nume, istoricii goţi, de pildă, şi-au „apropiat" faptele de arme ale geţilor, relatate de numeroase cronici. Din păcate, aceste scrieri n-au mai ajuns pînă la noi dar s-au aflat la îndemîna învăţaţilor de atunci.

Cel mai strălucit reprezentant al istoriografiei goţilor a fost fără îndoială Iordanes, care a trăit pe la mijlocul sec. VI. El a scris două lucrări, una intitulată *Romana*, iar cea de-a doua *Getica*. S-a afirmat — chiar şi în istoriografia noastră actuală — că Iordanes ar fi comis o eroare confundîndu-i pe goţi cu geţii. Nu este vorba de o greşeală, deoarece istoricul got era un om învăţat. Cu bună ştiinţă, el a pus pe seama strămoşilor săi tot ce aflase despre geţi din atîtea texte istorice, începînd chiar cu Herodot. Iordanes a subliniat în repetate rînduri în opera sa eroismul „strămoşilor săi", identificîndu-i intenţionat pe geţi cu goţii. Nu a fost însă singurul care a săvîrşit această „confuzie". Isidor din Sevilla (scriitor din sec. VII), în a sa *Istorie a goţilor*, i-a identificat şi el pe goţi cu geţii; acelaşi lucru îl găsim şi la alţi autori, începînd cu împăratul Iulian Apostatul (331-363 e.n.) şi continuînd cu Prudentius, Claudian, Orosius şi alţii. În felul acesta, portretul eroic al geţilor a pătruns în istoriografia medievală occidentală ca imagine a goţilor.

O altă asemănare de nume, de data aceasta a dacilor cu danezii, a făcut ca istoria strămoşilor noştri să fie deplasată de geografii evului mediu în Nordul Europei. În *Cosmografia* lui Aethicus Ister, chiar şi Marea Neagră se muta spre Nord. La începutul evului mediu, Danemarca era numită Getia, Gotia sau Dacia, pentru că în cronicile de atunci termenul de daci se identifica cu cel de dani (danezi).

Am putea cita nenumărate texte medievale din Europa Apuseană, în care geţii sînt confundaţi cu goţii, iar dacii cu danezii. Există şi cazuri cînd cele două confuzii se împletesc în unul şi acelaşi text. Astfel, în cronica ducilor de Normandia se vorbeşte despre „Dacia care azi se numeşte Danemarca",

(Continuare în p. 32)

Statuie de marmură a unui dac (sec. II e.n.) aflată la Roma în Piazza del Popolo

Vrem să ne unim cu țara!

1892 - 1894

MIȘCAREA MEMORANDISTĂ (II)

Dr. AUGUSTIN DEAC

Înaintarea Memorandului **fruntașilor români Curții din Viena, tipărirea în mai multe limbi și difuzarea lui în toată Europa au fost considerate ca acțiuni foarte „grave" de autoritățile maghiare, motiv pentru care au pus sub anchetă pe cei „vinovați". După ce, la 21 septembrie 1892, procurorul Iezsensky Sándor, de la Tribunalul general din Cluj, a intentat proces lui Eugen Brote, pentru tipărirea și punerea în circulație a documentului, la 13 mai 1893, de data aceasta procurorul general al Parchetului din Cluj, Vita Sándor, a extins punerea sub acuzație asupra întregului Comitet Executiv al Partidului Național Român, pentru „crima" de a fi tipărit și răspîndit petiția numită** Memorand.

Trebuie să ne dezrobim de jugul străin cu orice preț

În această situație, Comitetul Executiv al P.N.R. a convocat Conferința generală extraordinară a Partidului Național Român, la care au luat parte peste 2 000 delegați veniți din toate colțurile Transilvaniei și care, la 23 iulie 1893, a adoptat o rezoluție de solidaritate cu conținutul *Memorandu'ui*, protestînd în același timp împotriva procesului intentat conducătorilor politici români.

În timpul instrucției judecătorești, care a durat 20 luni, atît guvernul ungar în frunte cu Szapáry, cît și cel care l-a urmat, condus de Weckerle și avîndu-l pe Hieronymi la Ministerul de Interne, au căutat, prin diferite mijloace, ajungînd pînă la încercări de corupție, să abată pe românii subjugați de la lupta lor dreaptă. Dr. Ioan Rațiu, președintele P.N.R., a fost invitat de Weckerle la Budapesta, în luna decembrie 1893, pentru „a avea cu el o discuție hotărîtoare"; la propunerea ce i s-a făcut de a renunța la revendicarea autonomiei Transilvaniei și la „agitația memorandistă", I. Rațiu a declarat: „Nu s-a născut încă acel român, care să aibă îndrăzneala să modifice programul partidului". În timp ce la Budapesta se făceau astfel de propuneri fruntașului român, în urma ordinului dat de ministrul de Interne, la 4 noiembrie 1893, autoritățile ungare din Transilvania au început o acțiune de ademenire prin-

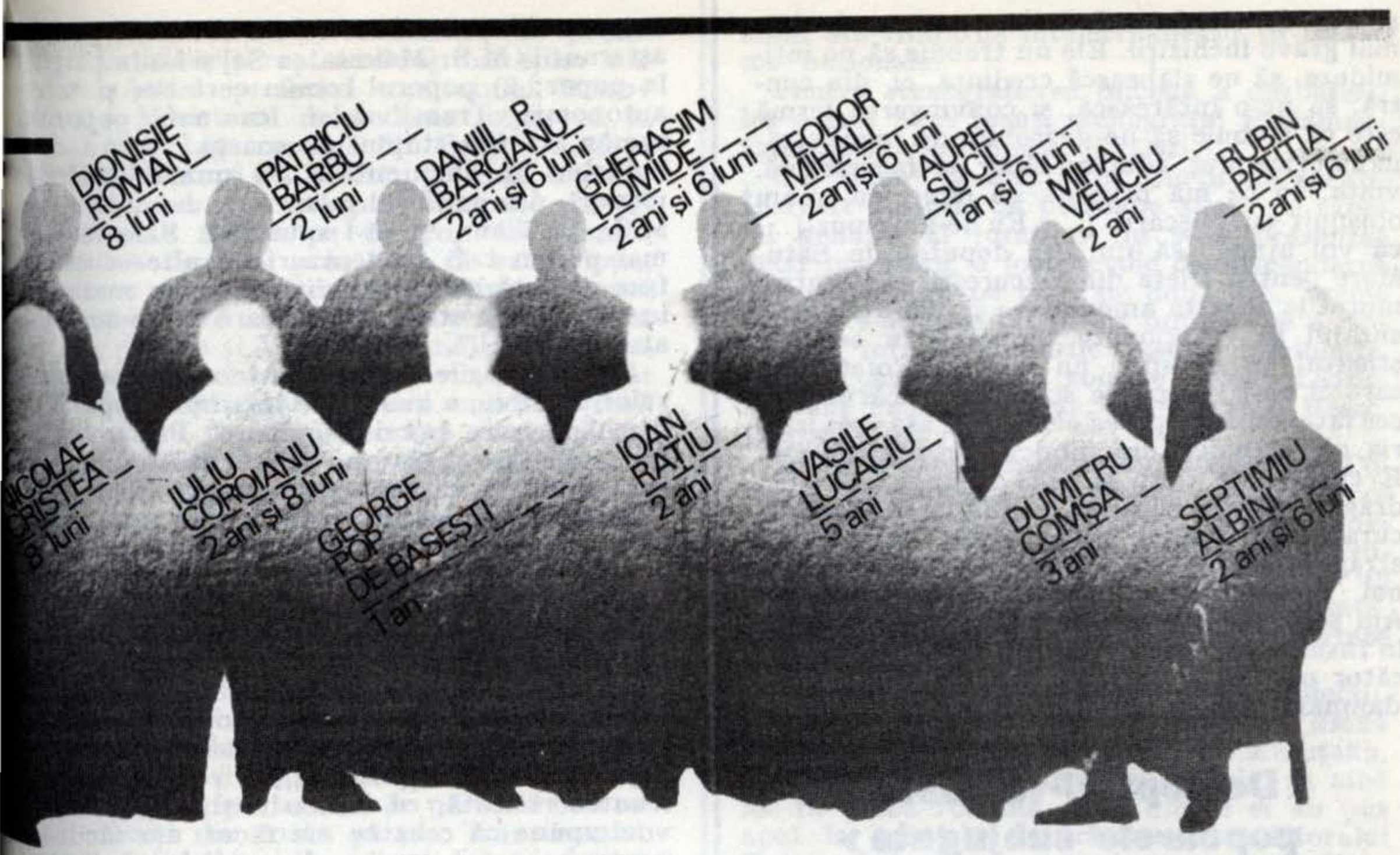

Fruntașii români transilvăneni condamnați în 1894

tre preoții și învățătorii români, cărora li se promiteau ajutoare bănești din partea guvernului dacă se vor strădui să scoată poporul român de sub influența conducerii P.N.R. și să-i îndemne să asculte exclusiv de autoritățile ungare. A intrat în istorie răspunsul dat de preotul român Basil Rațiu, vicarul Făgărașului: „E foarte frumos că înaltul guvern vrea să vină în ajutorul preoților și învățătorilor români a căror stare materială este dureroasă; se înșeală însă dacă prin acest ajutor speră să obțină o schimbare în atitudinea politică a preoțimii și învățătorimii române. Noi, românii, cu toate că sîntem săraci, nu o să renunțăm niciodată la năzuințele noastre politice, nici la punctele noastre de vedere, de dragul banilor".

În aceste condiții, Weckerle a urgentat deschiderea procesului. La 31 martie 1893, Curia Regală din Budapesta a aprobat actul de acuzare întocmit de procurorul general Vita și a stabilit data procesului pe *7 mai 1894* în fața Curții cu jurați din Cluj.

Completul de judecată al Tribunalului a fost stabilit în componența: baron Szentkereszty Zsigmond, președinte, V. Ciszar, dr. Issekutz Gyula, judecători, Nesztor Laszlo, judecător supleant, dr. Balázs Elemer, grefier. Ca translator a fost numit Lehman Robert.

„Inculpații" erau membrii Comitetului Executiv al P.N.R.: dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Eugen Brote, dr. Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, dr. Daniil P. Barcianu, Septimiu Albini, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, dr. Teodor Mihali, Dănilă Lica, dr. Gavril Tripon, Aurel Suciu, Mihai Veliciu, dr. I.T. Mera, Vasile Lazăr, Vasile Ignat, Rubin Patiția, dr. Aurel C. Popovici, Basil Rațiu, Gherasim Domide, precum și Nicolae Roman, Ion Munteanu, Dionisie Roman, funcționari, și Ioan Duma și Romul Crainic, preoți. Încă de la interogatoriu ei au avut o atitudine patriotică, respingînd cu demnitate toate acuzațiile judecătorilor de instrucție.

Patriotismul și dîrzenia fruntașilor români ies pregnant în evidență din istorica scrisoare a dr. V. Lucaciu adresată lui George Pop de Băsești: „... Scumpule bade, sîntem în luna martie [1894] și numai două luni ne mai despart de dezbaterea ce va avea loc la Cluj. Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunet istoric. Aștept cu nerăbdare procesul și sînt convins că vom putea arăta din nou tiranilor noștri demnitatea noastră de a sta neclintiți față de orice tentativă sau uneltire a lor. În ce mă privește pe mine, eu stau ca și cum aș fi deja la închisoare: nu-mi pot părăsi casa fără a fi urmărit de jandarmi. Recunoști, dragă bade, cît a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Cînd te plîngi la împărat este ca și cum te-ai plînge directorului pușcăriei contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate cîștiga decît prin lupta și solidaritatea noastră dîrză și neînfricată. Sînt sigur că vom fi condamnați grav. Cel puțin să ne purtăm cu demnitate și mîndrie la proces și la pușcărie. Să le arătăm că nu ne temem de amenințările lor, nici de argumentările lor viclene

și nici de cruzimea lor. Ne așteptăm la cele mai grave inchiziții. Ele nu trebuie să ne intimideze, să ne slăbească credința, ci, din contră, să ne-o întărească, și convingerea fermă este că trebuie să ne dezrobim de jugul străin cu orice preț, aducînd chiar jertfa supremă, viața. În ce mă privește pe mine, eu m-am obișnuit cu pușcăria [...] Eu le-am spus [...] că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu-Mare pentru Dieta din București. S-au cutremurat la această amenințare și nici n-au avut curajul să reacționeze. Simțeau în subconștientul lor că spun un adevăr profetic, pe care ei nu-l vor putea schimba, al cărui proces fatal nu-l vor putea evita, căci așa vrea istoria, așa vrea destinul, fiindcă e firesc să fie așa. E chestie de timp și vom învinge. Te rog, dragă bade, ai curaj și insuflă-le și celorlalți curaj, căci numai avînd curaj vom putea atrage simpatia întregii lumi civilizate spre noi. Pregătiți-vă de procesul *Memorandului*. Am scris și lui Rațiu la Sibiu; el mă întrece în însuflețire. Dacă avem un astfel de conducător curajos și înțelept, vom putea fi condamnați, dar nu învinși".

«Deșteptați-vă toate popoarele subjugate»

Odată cu pregătirea de către justiția claselor dominante maghiare a procesului memorandiștilor, puternice acțiuni de solidarizare cu Comitetul Executiv al P.N.R., cu memorandiștii au izbucnit în toate părțile locuite de români. Din numeroase locuri ale Ardealului, au fost lansate numeroase apeluri, moțiuni de sprijin, care veneau să întărească încrederea memorandiștilor în dreptatea cauzei lor.

Într-un apel al studenților români din Cluj, alcătuit în colaborare cu colegii lor de la Budapesta, Viena, Graz și tipărit în București în 16 000 exemplare, după ce se amintea despre apropiata zi a procesului, „care pe veci înscrisă va rămînea în istoria luptelor pentru drepturile noastre sfinte", românii erau chemați să dovedească că sînt „conștienți despre dreptul nostru ce vreau să ni-l calce în picioare" și, de asemenea, să fie prezenți în număr cît mai mare la Cluj în zilele procesului, pentru a dovedi că poporul este una cu conducătorii. În apelul intitulat *Către poporul românesc din Ardeal și Țara Românească*, răspîndit în preajma începerii procesului, se punea următoarea întrebare: „Dar pînă cînd mai purta-vom noi lanțuri rușinoase ale tiraniei...? Pînă cînd vom mai răbda noi umilirea și prigonirea neamului românesc în fața altor neamuri? Pînă cînd să mai suferim noi ca din roadele muncii noastre să plătim biruri grele, ca stăpînirea [...] să poată cheltui aceste biruri pentru nimicirea neamului românesc din această țară?".

În acele zile de mare tensiune, a fost redactat manifestul *Către poporul român*, care considera *Memorandul* ca operă a întregului neam românesc: „1) *Memorandul* este al nostru, al poporului românesc, se spunea în manifestul amintit, și Comitetul rațional din încredințarea noastră l-a redactat și l-a așternut la M.S. [Maiestatea Sa] și l-a împărțit la popor; 2) poporul român cere sus și tare autonomia Transilvaniei, ca noi, poporul român, să fim stăpîni pe soarta noastră; 3) hotărîm în unanimitate ca numaidecît să meargă din mijlocul nostru o deputație la M.S., la Viena, și să-i spună M. Sale că nu mai putem trăi de necazurile multe ce ni le face această ocîrmuire vitregă și nu mai voim să suferim starea înjositoare ce ne-au creat-o dușmanii".

Cu cîteva zile înainte de începerea procesului, la Sibiu, a avut loc o întrunire populară de solidarizare cu cei „inculpați". Printre oratori s-a aflat și țăranul Ilie Oprean din Poiana Sibiului, care a spus: „Astăzi Rațiu cu Partidul Național nu zice numai «deșteaptă-te, române», ci «deșteptați-vă toate popoarele subjugate din Austria»". Un grup de studenți a dăruit dr. Ioan Rațiu o splendidă coroană de stejar, avînd înscrisă pe o panglică tricoloră deviza: „Totul pentru națiune". Adînc mișcat de puternicele și entuziastele simpatii ale maselor populare românești, Ioan Rațiu și-a mărturisit hotărît poziția sa față de proces: „Ne vom duce cu fruntea ridicată, cu inima liniștită și mîndri vom spune că ceea ce am făcut am făcut-o pentru poporul român, din mandatul direct al acestui popor".

În numele celor adunați la Cluj, o delegație compusă din țăranii Teodor Onișor, Nicolae Herlea și Gavrilă Trifu, a luat trenul de Viena, pentru ca să protesteze la împărat. Nefiind primiți, ei au lăsat la Cabinetul imperial o scrisoare, în care, printre altele, reaminteau că „grele timpuri au ajuns românii, credinciosul popor din Transilvania; reprezentanții aleși ai națiunii noastre, care au așternut în anul 1892 la treptele tronului un memorand, sînt trași astăzi pentru acest act de lealitate înaintea barei judecătorești ca orice alți criminali ordinari. Ceea ce acești merituoși bărbați au făcut este numai rezultatul unei hotărîri puternice a celor 3 000 000 români".

Dar și de această dată, de la Viena nu va sosi nici un răspuns.

La Cluj au venit din toată Transilvania mii de scrisori și telegrame de solidarizare cu memorandiștii. O scrisoare din Deva spunea: „Poporul român, bărbați, femei, tineri, bătrîni, mici și mari din opidul Deva, cu trup și suflet declară că procesul *Memorandului* e procesul lor; judecîndu-se și osîndindu-se reprezentanții legitimi ai noștri, judecați și osîndiți vom fi noi, poporul", iar într-o alta sosită din Brașov: „Noi, poporul român din Valea Lupșei, ne grăbim a striga în fața lumii întregi că una sîntem cu voi în simțăminte, în gînduri și în aspirațiuni. Procesul ce vi s-a făcut vouă, nouă ni s-a făcut. Amuțească, deci, toate acele voci care cearcă o desperechere între noi, poporul și domnii noștri conducători: pe calea apucată, înainte! căci noi, avînd cunoștință deplină despre dreptatea sfintei noastre cauze, cu voi sîntem. Inimile noastre cu voi sînt și vor rămîne pînă la ultima suflare".

Despre solidaritatea românilor de pretutindeni vorbesc şi rapoartele autorităţilor maghiare. Astfel, prefectul comitatului Braşov informa Ministerul de Interne ungar că la 4 mai 1894 Liga română din Braşov a ţinut o şedinţă în care s-a hotărît, pe lîngă trimiterea la Cluj a unei delegaţii compuse din 25 persoane în frunte cu G. Pop de Băseşti, colectarea de bani prin liste de subscripţie, chemarea poporului de a participa în masă la proces. Tot acelaşi prefect constata că „Vasile Goldiş şi Vlaicu Arsenie, profesori ai Gimnaziului român din Braşov au cutreierat în prima săptămînă a lunii curente [mai] comunele cu populaţie română, au ţinut cuvîntări agitatorice în prezenţa preoţilor români, în urma cărora delegaţia de 25 membri a acestei regiuni a crescut la 200 persoane, pentru care s-a reuşit a se colecta pînă în prezent suma de 2 000 florini".

Călătoria memorandiştilor de la Sibiu la Cluj, unde urma să se judece procesul, a prilejuit însufleţite şi puternice manifestaţii de afirmare a drepturilor naţionale ale românilor transilvăneni. În toate gările, mulţimi de oameni întîmpinau pe fruntaşii români cu flori şi cîntece naţionale. La 7 mai 1894, Clujul a fost asaltat de peste 30 000 români veniţi din toate părţile Transilvaniei, pentru a fi alături de cei ce erau judecaţi. Sub impresia puternicelor manifestări care aveau loc în jurul procesului, ziarul *Tribuna* scria: „Ziua de azi va fi pentru pururea înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român ca o zi de izbîndă a civilizaţiei europene. Ziua de azi, 7 mai 1894, va fi de o însemnătate nepieritoare nu numai pentru politica naţională şi culturală a poporului român, ci ea îşi va săvîrşi efectul binefăcător departe peste hotarele etnice ale neamului românesc...".

Memorandul
este al poporului românesc

7 mai 1894 prima zi a procesului. Dezbaterile s-au deschis în marea sală de la Redută (aici Dieta magnaţilor maghiari votase în două rînduri, la 1848 şi 1868, anexarea Transilvaniei la Ungaria, împotriva voinţei românilor care formau marea majoritate a acestei provincii). La ora 8.30 în sală a intrat baronul Szent Keresteszy, preşedintele completului de judecată. La uşi au fost postaţi jandarmi înarmaţi.

Apărătorii „inculpaţilor" au fost aleşi dintre cei mai distinşi avocaţi români: dr. Amos Frîncu, dr. Aurel Isacu, dr. Ştefan Cicio-Pop, dr. Augustin Bunea, dr. Valeriu Braniştе, Coriolan Brediceanu, Aurel Mureşanu ş.a. În semn de solidaritate cu lupta românilor s-au prezentat ca apărători şi doi avocaţi sîrbi, dr. Stefanovici Milos şi dr. Emil Gavrilla, precum şi doi slovaci, dr. Ştefan Fainov şi Matei Dula.

Erau de faţă numeroşi corespondenţi de presă, reprezentanţi ai ziarelor maghiare, germane, româneşti, italiene, cehe şi slovace. În spatele „inculpaţilor", zeci de români din rîndurile intelectualităţii, în costume naţionale.

Pentru stenografierea oficială a dezbaterilor a fost adus însuşi stenograful Parlamentului de la Budapesta, K. Oszi.

S-a trecut la alcătuirea Curţii de juraţi. Întrucît din cele 36 persoane aflate pe tabelul general al juraţilor nu s-au prezentat decît jumătate, a fost nevoie de suspendarea primei şedinţe, pe timp de două ore, vreme în care s-au ales 16 juraţi ordinari şi 4 supleanţi, toţi din rîndurile claselor dominante, printre care se aflau contele Teleky Laszló, baronul Feilitsch Artur, dr. Wermer Reszö, Balogh Karoly ş.a.

După reluarea dezbaterilor, apărătorul Coriolan Brediceanu a protestat energic împotriva prezenţei jandarmilor în sala de judecată, iar dr. Amos Frîncu a considerat juriul ca necompetent întrucît toţi membrii lui erau apărătorii partidelor claselor dominante, potrivnici aspiraţiilor de egalitate şi libertate a românilor.

Tribunalul a refuzat toate aceste obiecţii. Acuzaţii motivînd că nu cunosc limba maghiară, au cerut, prin Aurel Mureşanu, ca apărarea şi dezbaterile procesului să aibă loc în limba română. Unii dintre ei au pus apoi la îndoială capacitatea translatorului Robert Lehman de a traduce exact desfăşurarea procesului. În acelaşi sens a vorbit şi Lucaciu: „Eu am diploma de profesor pentru limba şi literatura română, diplomă de la Universitatea din Budapesta, şi eu vreau să-mi fac apărarea în această limbă [...] Din cele ce am auzit pînă acum, constat că onoratul interpret nu este în stare a tălmăci cuvintele noastre, şi aceasta o dovedeşte faptul că nu a reprodus mai nimic din cuvintele noastre, ba încă a schimbat esenţa lor".

8 mai 1894: ziua a doua. Procesul a intrat în dezbaterea de fond. Apărarea şi „inculpaţii" au protestat împotriva respingerii de către tribunal a cererii ca dezbaterile să se desfăşoare în românește. Preşedintele tribunalului nu a luat în consideraţie obiecţia apărării.

9 mai 1894: ziua a treia. Au continuat interogatoriile „inculpaţilor", care erau urmărite şi de ţăranii români, veniţi din toate părţile Transilvaniei, adunaţi în faţa tribunalului. În numele instanţei, unul dintre judecători a făcut aprecieri jignitoare la adresa ţăranilor, ceea ce a determinat pe V. Lucaciu, să protesteze energic: „Poporul român care s-a observat pe străzile Clujului — a spus el — nu se poate numi cu cuvintele arătate de dv. [...] Această măreaţă şi spontană manifestare a poporului român a fost o satisfacţie dată celui mai sfînt adevăr, celei mai sfinte cauze, şi ne-a dat o dovadă că noi şi ei una sîntem, că noi, ca cetăţeni liberi, nu ne mişcăm singuri pentru interesele şi libertăţile noastre, ci că în această mişcare sîntem întovărăşiţi de masa întreagă a întregului popor".

10 mai 1894: ziua a patra. Înainte ca procurorul să citească actul de acuzare, s-au ivit o seamă de incidente izvorîte mai ales din încercările preşedintelui completului de jude-

Cauza cea dreaptă a românilor transilvăneni

Procesul intentat memorandiştilor şi odioasa sentinţă pronunţată împotriva fruntaşilor transilvăneni a provocat un puternic val de mînie în România.

Cu deosebită forţă a răsunat în acele zile glasul socialiştilor români. Referindu-se la caracterul acestei înscenări, ziarul Munca, **organul Clubului muncitorilor din Bucureşti, sublinia că procesul de la Cluj reprezenta o acţiune organizată de către clasa asupritoare maghiară. „Să se ştie bine de toţi, menţiona** Munca, **în numărul din 15 mai 1894, că nu poporul maghiar, nu păturile muncitoare fac proces românilor, pentru că ele suferă de la clasele stăpînitoare tot aşa ca şi românii. Dovada cea mai bună, [...] este că la Congresul naţional ţinut anul acesta la Pesta, partidul muncitorilor unguri — P.S.D — a protestat contra procesului din Cluj şi s-a declarat solidar cu poporul român, cu fraţii lui de suferinţă".**

La rîndul lor, socialiştii ieşeni scriau într-un manifest: „Cine poate fi contra mişcării române din Ungaria, care se luptă cu atîta pricepere, cu atîta disciplină şi jertfe? [...] Pentru această mişcare nu sîntem numai noi, social-democraţii din România, ci şi partida social-democratică ungurească".

În timpul cît a avut loc procesul, şi după aceea, pe întreg teritoriul ţării au avut loc numeroase manifestaţii, prin care mii şi mii de oameni, ţărani, muncitori şi intelectuali, şi-au exprimat simpatia şi solidaritatea cu lupta fruntaşilor transilvăneni, încredinţîndu-i că erau alături de ei şi că izbînda dreptăţii nu era departe.

Pe adresa preşedintelui Partidului Naţional Român, dr. Ioan Raţiu, cît şi a celorlalţi conducători ai poporului român din Transilvania, au fost trimise telegrame din Bucureşti, Galaţi, Buzău, Tecuci, Călăraşi, Craiova, Fălticeni, Brăila, Bacău, Roman etc. Studenţii bucureşteni au adresat o telegramă regelui Carol I, prin care îi cereau să intervină în sprijinul memorandiştilor. Ei au constituit un Comitet Naţional Studenţesc, care a editat ziarul Tinerimea română, **în care au demascat asuprirea românilor transilvăneni; în paginile acestuia au semnat, pe lîngă reprezentanţii studenţimii, personalităţi de seamă ale culturii româneşti, ca B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, Radu Rosetti, B. Ştefănescu Delavrancea şi alţii. Acţiunile de solidaritate cu românii transilvăneni s-au aflat şi în centrul preocupărilor societăţii Liga culturală. Aceasta a organizat numeroase adunări de protest faţă de procesul memorandiştilor.**

Profund indignată de procesul care a avut loc şi de sentinţele pronunţate la Cluj, Academia Română a adresat tuturor instituţiilor de cultură şi oamenilor de ştiinţă din Europa un apel în care erau demascate acţiunile de deznaţionalizare a românilor din Austro-Ungaria. În apel se cerea sprijin pentru „cauza cea dreaptă" a românilor din Transilvania. Documentul elaborat de înaltul for al culturii române sublinia că „numai încetînd dintre naţiuni luptele cu scopul de a se distruge unele pe altele, paşnica şi armonioasa dezvoltare a omenirii prin ştiinţă şi artă va fi asigurată şi lumea va da un spectacol demn de sforţările ce au făcut şi fac spiritele superioare care de secole lucrează la progresul constant al omenirii".

* * *

Cele 18 zile de dezbateri de la Cluj, cît şi sentinţa au fost urmărite cu atenţie de toată presa europeană, de personalităţi politice, ştiinţifice şi culturale, democratice şi progresiste ale Europei.

Presa franceză a îmbrăţişat cu căldură cauza dreaptă a naţiunii române, pe care a apărat-o cu toată vigoarea. Astfel La Gazette de France **scria: „Dreptul românilor în această împrejurare este atît de evident că toate simpatiile se îndreaptă către acu-**

cată de a reduce la tăcere intervenţiile justificate ale apărătorilor. În acest scop, preşedintele a aplicat, pentru orice intervenţie a apărătorilor, pedepse în bani, amenzi ce trebuiau achitate imediat. Aşa a fost cazul lui Coriolan Brediceanu, amendat de două ori consecutiv, pentru purtarea sa „dîrză" cum aprecia preşedintele.

În numele tuturor apărătorilor, Milos Stefanovici a protestat împotriva tribunalului, subliniind că avocaţii se simţeau vătămaţi în dreptul lor de apărare, şi a cerut preşedintelui revenirea asupra amendării lui Brediceanu; dacă „nu ni se dă satisfacţie — a declarat el — depunem cu toţii mandatul de apărători". Şi întrucît preşedintele a rămas intransigent în hotărîrea lui, toţi apărătorii „se îndepărtară cu demnitate".

11 mai 1894: ziua a cincea. Începînd cu această dată, procesul a continuat timp de 10 zile fără apărare, în pofida cererii românilor „inculpaţi" de a se amîna lucrările.

S-a citit actul de acuzare, după care au urmat cuvîntul „inculpaţilor" pe marginea acestuia. Ţinuta lor a fost maiestuoasă — după cum notează un contemporan — „n-aveau aerul de acuzaţi, ci de acuzatori".

Judecătorii şi-au dat foarte mult silinţa să prezinte faptele fruntaşilor memorandişti ca pe nişte acte izolate de năzuinţa întregii populaţii româneşti din Transilvania, căutînd să prezinte faptele „incriminate" de *Memorand* ca izvorînd numai din partea lor, ca persoane particulare şi nu ca expresie a dorinţei tuturor românilor asupriţi din Austro-Ungaria. Fruntaşii „acuzaţi", personalităţi cu o vastă şi temeinică cultură, cu o bogată experienţă de luptă politică s-au apărat cu o logică de fier, într-un stil sobru şi clar, vorbind în numele întregului neam românesc din Transilvania.

„Politica unei naţiuni nu se poate judeca de juraţi..."

Împotriva actului de acuzare, şi a modului în care fusese constituită Curtea cu juraţi, „inculpatul" Iuliu Coroianu a spus: „Din

zaţi", iar revista L'Europe preciza: „...Nu vom sfîrşi acest buletin fără a trimite vitezelor populaţii române din Transilvania, care luptă cu atîta curaj contra agresorilor neamului lor, precum şi cu ocazia procesului din Cluj, asigurarea admiraţiei noastre şi a profundei simpatii. Noi am apărat neîncetat cauza lor în paginile Europei şi sperăm, odată cu dînşii, că glasul dreptăţii şi al eliberării lor va suna în curînd şi pentru ei".

Presa italiană a avut o atitudine asemănătoare. Il Diritto relata: „Condamnarea reprezentanţilor naţionali ai românilor din Transilvania, în frunte cu dr. Raţiu, pentru faptul de a fi redactat Memorandul, pentru cauza neamului lor, va face în lumea civilizată o impresie de dezgust, ca pentru o nedreptate comisă de tribunalul maghiar, mai ales că constituirea acestui tribunal nu a prezentat nici o garanţie legală pentru acuzaţi, care — în treacăt fie zis — sînt individualităţi din cele mai respectate ale ţării", iar Nouveau Moniteur de Rome, oficiosul Vaticanului, scria: „Veacul nostru, care a văzut atîtea lumini surprinzătoare, nu ne-a dat încă prilejul să asistăm la o privelişte atît de neobişnuită cum a fost procesul patrioţilor români, osîndiţi de curînd la Cluj. La frontieră, la punctul unde se întîlneşte Imperiul austriac cu moşia ţarilor, în mijlocul unui ocean de slavi, trăieşte micul şi valorosul popor român [...]. Noi, din partea noastră, le trimitem salutul simpatiei şi încurajările noastre frăţeşti [...] Cînd în vreo parte a neamului omenesc se iveşte un popor care pune în faţa forţei dreptatea, atunci cei ce au suflet şi inimă trebuie să simtă cu sufletul şi inima acelui popor şi să-i strige un înfiăcărat: Bravo!".

Pe aceleaşi poziţii s-au aflat presa belgiană şi engleză. Publicaţiile L'Etoile Belge, La Reforme, Daily Chronicle, Daily News, Pall-Mall Gazette, Times etc. şi-au informat cititorii cu privire la desfăşurarea procesului, luînd apărarea românilor asupriţi din monarhia dualistă.

Contra măsurilor nedrepte şi brutale ale guvernului maghiar au protestat, de asemenea, oameni politici[1] şi de ştiinţă ai vremii. Astfel, la Sorbona, sub preşedinţia cunoscutului istoric Ernest Lavisse, s-a organizat, la 11 mai 1894, un mare miting la care au participat nu numai studenţi şi profesori, dar şi intelectuali aparţinînd mai multor naţiuni. A luat cuvîntul Emile Picot, profesor la Şcoala de limbi orientale, care a demascat nedreptăţile din Imperiul austro-ungar.

După pronunţarea sentinţei de la Cluj, Ernest Lavisse a trimis memorandiştilor următoarea telegramă: „Românilor, care, pentru faptul de a fi revendicat în mod legal dreptul naţionalităţii române, au fost acuzaţi pe nedrept şi pe nedrept condamnaţi, le trimit omagiul admiraţiei mele respectuoase, al profundei mele simpatii şi urările mele călduroase pentru triumful justiţiei şi al dreptului atît de brutal ofensate în persoanele lor. Acest triumf sper că va fi apropiat, ştiu că va veni cu siguranţă. Trăiască România!".

Două zile după terminarea procesului, în Parlamentul italian, Renato Imbriani, împreună cu alţi opt deputaţi, a adresat primului ministru Francesco Crispi o interpelare „pentru a cunoaşte ce acţiune înţelege guvernul să înceapă pentru a susţine şi apăra drepturile naţionale călcate în picioare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria". Imbriani a propus: „... să se trimită, din Parlamentul Italiei, un cuvînt de simpatie popoarelor care luptă şi suferă pentru independenţa lor şi pentru comuna noastră origine latină". Supusă la vot, propunerea a fost aprobată de 227 deputaţi, adoptîndu-se o moţiune de profundă simpatie, care a fost trimisă Parlamentului român.

La 5 martie 1894, a avut loc un miting în sprijinul cauzei drepte a poporului român. Profesorul W.R. Morphiel a trimis dr. Ioan Raţiu, o scrisoare în care sublinia: „Simpatia bărbaţilor noştri celor mai luminaţi nu vă va lipsi. Dovadă moţiunea propusă de dr. I.W. Bridges, şeful şcoalei pozitiviste engleze, susţinută de venerabilul W. Spoover, care în cele mai vii aplauze a exprimat dorinţa ca poporul român din Transilvania să obţină autonomia naţională şi a repetat că, ungurii, care acum 46 ani [în 1849], au deşteptat prin suferinţele lor simpatia Angliei, tratează azi într-un mod neuman pe celelalte naţionalităţi". În răspunsul trimis de Ioan Raţiu lui W. R. Morphiel, fruntaşul român scria: „Românii, recunoscători pentru simpatiile poporului englez manifestate faţă de poporul românesc prin mitingul de astăzi, vă adresează cea mai călduroasă mulţumire".

Puternicul curent de simpatii, solidaritate şi sprijin cu cauza naţională română s-a manifestat în toată această perioadă. Preşedintele Ligii culturale, V.A. Urechia a cules într-o broşură intitulată Voci latine, zeci şi zeci de scrisori, poezii, discursuri şi articole semnate de prestigioase personalităţi.

Anton RAŢIU

[1] Despre protestul gazetarului şi omului politic Georges Clemenceau, vezi articolul publicat în *Magazin istoric*, nr. 6/1978, intitulat *Georges Clemenceau despre Transilvania în 1894. Toată dreptatea e a românilor.*

actul de acuzare al d-lui procuror, văd că este încriminat comitetul de 25 al partidului nostru naţional. Prin urmare, stăm aici ca reprezentanţii poporului român faţă în faţă cu nişte juraţi preocupaţi politiceşte. Chestiunea politicii unei naţiuni, domnilor, nu se poate judeca de nişte juraţi. Veţi recunoaşte dar că situaţia în care ne aflăm noi e foarte grea, căci membrii acestui juriu nu pot să aducă asupra noastră un verdict nepreocupat. Şi mai ales acest Tribunal şi această Curte cu juraţi nu sînt competenţi de a judeca asupra acestui proces [...] Străinătatea, domnilor, va califica de barbarie împrejurarea că aci judecă, asupra noastră, contrarii noştri politici. Ar fi, deci, în interesul statului şi al justiţiei maghiare ca onoratul domn procuror să-şi retragă acuza". Dezvoltînd ideea susţinută de Iuliu Coroianu, dr. Ioan Raţiu şi Vasile Lucaciu, în lungi pledoarii, au arătat legătura directă dintre Comitetul Executiv al P.N.R. şi toţi românii din Transilvania. „Prin urmare — declara Raţiu — dacă acest *Memorand* poate constitui un delict de presă, pentru acest delict nu pot fi chemaţi să răspundă numai membrii Comitetului Partidului Naţional, căci, după cum am arătat, *Memorandul* este opera întregului popor românesc, popor care, afirm fără teamă de a fi dezminţit, nu va denega niciodată ceea ce a făcut".

Subliniind cu tărie faptul că „inculpaţii" din proces nu erau persoane particulare, ci reprezentanţii unui popor, V. Lucaciu a spus: „Noi, românii ne-am constituit ca Partid Naţional Român pe baza unui program politic proclamat în anul 1881; acest program este steagul pe lîngă care s-a grămădit, pot zice, toată suflarea românească [...] *Memorandul* este, aşadar, opera nu numai a Comitetului Executiv al Partidului Naţional ci este, după cum am zis, opera întregii naţiuni române, şi acei care ne-am grupat sub steagul programului naţional, am aflat expresiunea partidului nostru în acest *Memorand*, iar în faţa noastră stau aceia care nu primesc nici programul nici *Memorandul* nostru".

După ce şi alţi „inculpaţi" au vorbit în acelaşi sens, procurorul a ripostat: „Eu, onor Tribunal şi onorată Curte, protestez contra acestei afirmaţiuni, deoarece dacă în Ungaria, peste tot, poate fi sau este vorba de reprezentanţi naţionali, apoi această calitate o pot avea numai reprezentanţii naţiunii maghiare, luată în sens politic. Ungaria şi Constituţia ei nu recunosc reprezentanţii [în sens de organisme politice] de naţionalităţi. Nu pot deci recunoaşte pe acuzaţi de reprezentanţi ai naţiunii române şi declar că ei n-au fost daţi în judecată în această calitate".

12 mai 1894: ziua a şasea. S-au continuat declaraţiile prealabile ale „inculpaţilor" faţă de actul de acuzare.

13 mai 1894: zi de repaus.

14 mai 1894: ziua a şaptea. Au continuat declaraţiile prealabile ale „inculpaţilor". „Eu nu sînt nici jurist, nici om politic — a declarat vicarul Făgăraşului, Basil Raţiu — ci un preot care de 30 ani stau în nemijlocit contact cu poporul, şi ca atare îi cunosc toate dorinţele şi aspiraţiunile [...] Nu pot înţelege pentru ce poate fi încriminat un fapt, care nu reprezintă altceva decît o petiţiune adresată Maiestăţii Sale, petiţiune care este expresiunea plîngerilor unui întreg popor [...] Acest drept [la petiţiune] a existat totdeauna şi-mi aduc aminte că pe timpul împăratului Leopold II şi chiar împăratului Leopold I, s-au înaintat asemenea petiţiuni (cum a fost acel) «Supplex libellus Valachorum»"[1]. Iar Gherasim Domide completa: „«Fac şi eu parte din preoţimea română şi ca atare cunosc trecutul acestui popor din studiile pe care le-am făcut şi din faptele pe care însumi le-am experimentat. În virtutea acestor cunoştinţe îmi permit să accentuez asupra faptului că poporul român, încă din timpuri străvechi, a fost un factor însemnat în lucrările publice ale statului nostru. Pînă la anul 1437[2] poporul român era recunoscut în lege şi în drepturi publice [...] Din acel an poporul român a încetat a face parte din factorii publici ai statului şi, în această situaţie, el n-a avut decît un singur dor, o singură aspiraţiune, aceea de a-şi revendica drepturile trecute. Aceste vederi ale poporului român sînt formulate în programele din anii 1848 şi 1881[3]. În programul din 1881 se înscrie ca punct de căpetenie: «Recîştigarea autonomiei Transilvaniei pe cale legală», iar în celelalte puncte se ţinteşte la realizarea altor aspiraţiuni şi la revendicarea drepturilor politice naţionale. Faţă de această tendinţă a programului român, puterea statului a intervenit susţinînd maxima aşa-numită «specificare de rassă»".

15, 16, 17, 18, 19 mai 1894: zile în care s-a continuat audierea inculpaţilor.

20 mai 1894: zi de repaus.

21 mai 1894: a treisprezecea zi. După ce s-a încheiat interogarea „inculpaţilor", preşedintele a ordonat grefierului să citească actele de la instrucţie, printre care se aflau şi pasagiile incriminate ale *Memorandului*.

Pentru a dovedi că toate aceste pasagii nu exprimau decît însuşi adevărul istoric, şi, totodată, pentru a arăta că „inculpaţii" n-au activat ca simpli particulari, ci ca exponenţi ai poporului român, reprezentat prin Conferinţa naţională din 21-22 ianuarie 1892, Iuliu Coroianu a cerut preşedintelui să citeze ca martori pe toţi membrii acelei conferinţe şi totodată şi pe anumiţi experţi în problemele de drept public. T. Mihali, Ion Raţiu, Mihai Veliciu, George Pop de Băseşti, V. Lucaciu şi R. Patiţia s-au asociat la propunerea lui Coroianu.

22 mai 1894: a paisprezecea zi. Procurorul Vita Sándor a citit rechizitoriul, precizînd la sfîrşit că, chipurile, nu ideea în sine a *Memorandului* se cerea pedepsită, ci numai faptul răspîndirii documentului.

În locul apărării pe care fiecare „acuzat" era invitat s-o facă, a luat cuvîntul dr. Ioan Raţiu, în numele tuturor, care, în încheiere, a spus: „Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăşi existenţa poporului român. *Existenţa unui popor însă nu se discută — se afirmă.*

De aceea nu ne e în gînd să venim înaintea d-voastră să dovedim că avem dreptul la existenţă. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în faţa d-voastră; nu putem decît să acuzăm în faţa lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea şi limba!

De aceea nu mai sîntem aici acuzaţi, sîntem acuzatori!

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei Curţi cu juraţi, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, şi un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească. Plîngerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este, şi judecător şi parte. *De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în faţa juriului din Cluj.*

Într-adevăr, aceasta e o chestiune politică şi de stat, care rezultă dintr-un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteţi osîndi ca indivizi, nu ne puteţi judeca ca mandatari ai poporului".

În final, tribunalul a pronunţat următoarele pedepse: dr. Ioan Raţiu — 2 ani temniţă; George Pop de Băseşti — 1 an; Dimitrie Comşa — 3 ani; dr. Daniil P. Barcianu — 2 ani şi 6 luni; Nicolae Cristea — 8 luni; Iuliu Coroianu — 2 ani şi opt luni; Patriciu Barbu — 2 luni; dr. Teodor Mihali — 2 ani şi 6 luni; Aurel Suciu — 1 an şi 6 luni; Mihai Veliciu — 2 ani; Rubin Patiţia — 2 ani şi 6 luni; Gherasim Domide — 2 ani şi 6 luni; Dionisie Roman — 8 luni; Septimiu Albini — 2 ani şi 6 luni iar Vasile Lucaciu, considerat „autorul intelectual al mişcării" — 5 ani.

Memorandul şi acţiunile românilor transilvăneni din perioada procesului au reprezentat o etapă importantă în istoria mişcării de eliberare şi unitate naţională a românilor din Imperiul austro-ungar. Ele au fost sprijinite de întregul popor român şi au avut un puternic ecou în opinia publică mondială.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1978.

[2] Anul constituirii alianţei politice reacţionare a claselor dominante maghiare, secuieşti şi săseşti cunoscută sub numele de „Unio Trium Nationum".

[3] *Magazin istoric*, nr. 3 şi 6/1978.

avanpremieră editorială

NEUITATUL AN 1918 ÎN AMINTIRI

UN ASEMENEA MOMENT TREBUIE TRĂIT

Ani Birtolon este fiica lui Ştefan Cicio-Pop (1865-1934)[1], remarcabilă personalitate a mişcării de eliberare şi unitate naţională din Transilvania. În anii 1918-1919 a fost secretara particulară a tatălui său şi în această calitate a participat la memorabile evenimente din cronica Marii Uniri. Un martor care s-a bucurat de privilegiul relaţiei directe cu factorii politici de decizie ai epocalelor hotărîri.

C.D.

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

ANI BIRTOLON

Nu voi înfăţişa aici pe larg activitatea[2] pe care a desfăşurat-o, în slujba cauzei naţionale, tatăl meu dr. Ştefan Cicio-Pop. Ar fi prea multe de spus şi greu de înfăţişat în cîteva cuvinte întregul context al vieţii culturale, sociale şi îndeosebi politice a vremii.

Voi începe povestirea mea cu anul 1917, an din care mă consider o fiinţă matură, capabilă să observe, să reţină sensul evenimentelor şi, în măsura posibilităţilor, să participe la mersul lor.

În acel an, semnele destrămării monarhiei austro-ungare erau din ce în ce mai evidente. La Viena, unde urmam un curs de perfecţionare pentru examenul de bacalaureat nu se mai găsea de mîncare. În fiecare săptămînă, mama îmi trimitea de la Arad cîte un coş cu de-ale gurii. Pînă la urmă şi acest „izvor" a secat şi am fost nevoită a mă întoarce acasă.

În oraşul de pe Mureş

Cînd am sosit în oraşul de pe malurile Mureşului plutea un ciudat iz de revoltă, îmbinat cu un sentiment de încredere că timpurile care vor veni ne vor aduce mari schimbări în bine. Ofiţerii întorşi de pe front erau veseli, se bucurau de înfrîngerile unei armate pe care nu o sufereau şi a unei cauze pe care o simţeau străină. Lumea se săturase de război şi presimţea, dorea cu ardoare ca acest măcel îngrozitor să se termine.

Între timp, tata şi-a intensificat legăturile politice cu reprezentanţii celorlalte naţio-

[2] Acest fragment face parte din lucrarea lui Constantin Dumitrescu *Din fuga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, aflată în pregătire la Editura Dacia (*Magazin istoric*, nr. 7/1978). Titlul, subtitlurile fragmentului şi notele din subsol aparţin redacţiei noastre; întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte.

nalităţi oprimate din monarhie: cu cehii, cu croaţii, sîrbii, slovacii şi rutenii. Casa noastră de la Arad devenise locul unde îşi dădeau întîlnire mulţi ofiţeri, mai ales rezervişti, de origine diferită, schimbînd ştiri, discutînd şi plănuind.

Lipsurile materiale începuseră a fi resimţite şi la Arad, în schimb creştea moralul celor care se arătau încrezători în viitorul poporului românesc din Ardeal. Din această perioadă vreau să vă relatez un moment care mi se pare semnificativ. În timpul războiului, peste 10 000 patrioţi sîrbi fuseseră deportaţi de Puterile Centrale în cazematele din oraşul nostru. Despre soarta tristă a acestor oameni transpirau din cînd în cînd unele ştiri apocaliptice. Foamea făcea ravagii. Ziua şi noaptea, pe tata îl frămînta destinul tragic al acestor oameni şi a început să acţioneze. Mai întîi, a convocat pe puţinii ofiţeri români ai garnizoanei şi de comun acord cu ei s-a hotărît să distribuie „feciorilor" din Regimentul 33 anumite sume de bani cu care să-şi cumpere pîine din oraş iar porţia lor s-o arunce, peste ziduri sîrbilor din lagărul situat, cum am spus, în cazemate. Acesta a fost primul pas. Cu ajutorul medicului militar Brînduşa s-a încercat evaluarea adevăratei situaţii din lagăr, unde nimeni nu avea voie să intre.

Doctorul Brînduşa s-a înapoiat vădit tulburat de ceea ce văzuse şi a exclamat:

— Domnule deputat[1], acela nu este un lagăr, ci un infern. Una din primele imagini reţinute este aceea a unei femei moarte, cu copilul viu în braţe. Ceea ce am văzut nu se poate descrie.

Pîntuia tifosul exantematic şi, în lipsa celui mai elementar tratament medical, deportaţii mureau pe capete. Morţii erau transportaţi noaptea pe ascuns şi îngropaţi în locuri ferite.

Acum existau dovezi şi tata a făcut pe această temă o interpelare în Parlament. A fost întîmpinat cu huiduieli, i s-a strigat că merită streangul; să se bucure că respiră, nu să-i apere pe „duşmanii" patriei. Şi acestea au fost cele mai blînde dintre ameninţările proferate.

Tata era un om blînd, bun la suflet, dar ştia să fie şi foarte aspru, aşa că nu s-a sfiit să înfăţişeze adevărul bazat şi inspirat din fapte, cerînd măsuri drastice împotriva administraţiei lagărului. Văzînd că soarta acelor oameni nevinovaţi nu-i interesează pe parlamentarii din Budapesta, a mers la Viena, unde a fost primit în audienţă şi, deoarece exista primejdia ca „scandalul" să capete proporţii, s-a format o comisie de anchetă.

La o lună după aceea, asistam cu toţii, în Arad, la degradarea simbolică a şefului lagărului, colonelul Hegedüs. Trupele erau aliniate, băteau tobele, mulţimea aplauda. Apoi s-au deschis porţile cazematelor. Rînd pe rînd, ieşeau convoaiele jalnice ale supravieţuitorilor.

Mai înainte de acest moment care semnifica triumful dreptăţii asupra cruzimii, mama trimisese băieţi şi fete prin satele din Apuseni (de unde era originară), să strîngă îmbrăcăminte şi mîncare pentru deportaţii sîrbi. Mulţi dintre ei au fost îmbrăcaţi pe loc, hrăniţi şi ajutaţi cu medicamente. Populaţia Aradului i-a găzduit pe cei care nu aveau încă puterea să pornească spre casă. Ţin minte că la noi au nimerit un bosniac, pe nume Aga Smoil Cemalovič şi un inginer din Belgrad. Mult timp după aceea, pe adresa lui Ştefan Cicio-Pop au sosit scrisori de mulţumire, iar ziarele din Belgrad au publicat articole elogioase la adresa arădenilor.

Alături de Caragiale şi Coşbuc

Trebuie să vă spun că Aradul, din toate timpurile, a avut luptătorii săi. Aici era o viaţă românească intensă. O viaţă culturală animată de Mircea Stănescu, Moise Nicoară şi nenumăraţii profesori de la Preparandie[2].

Originar din părţile cetăţii Ciceului, tata venise la Arad în 1891, ca avocat. La început a fost primit cu oarecare rezervă, dar a reuşit să se impună prin calităţile sale, mai ales prin pasiunea lui de a spune adevărul în faţă. A reuşit să se impună în formaţiunea politică locală a Partidului Naţional Român. Cu ajutorul lui Vasile Stroescu s-a construit frumosul edificiu al Şcolii de fete, şcoală al cărei prim director a fost Victor Stanciu, universitarul de mai tîrziu.

Cu vreun deceniu înainte de 1918, venea la noi în vizită „nenea Iancu Caragiale". Mă întreb şi astăzi ce l-o fi atras pe Caragiale la avocatul Ştefan Cicio-Pop? De cîte ori trecea spre Berlin[3], trimitea o telegramă: „Mă opresc la voi". Acesta era semnalul. Atunci mama ştia că trebuie să înceapă treaba la bucătărie, pentru că în fiecare seară se ţinea cîte un banchet la care participau toţi intelectualii din oraş. Era o adevărată încîntare. „Nenea Iancu" stătea în fruntea mesei şi de-a dreapta lui se afla întotdeauna Vasile Goldiş, căruia tata i-a păstrat de la început o prietenie statornică. Se ţineau toasturi (binecuvîntări, cum se spunea pe atunci), apoi lua cuvîntul Caragiale. O vorbire scînteietoare, plină de sensuri adînci; era ascultat într-o linişte deplină.

Exista o legătură sufletească cu toţi marii noştri scriitori. Cînd, bunăoară, George Coşbuc venea la noi, ziua aceea era considerată ca cea mai importantă zi din acel an. Toate acestea au pregătit, parcă, oraşul, pentru rolul pe care

---

[1] Începînd din 1905 şi pînă în 1918, Şt. Cicio-Pop a fost deputat în Parlamentul din Budapesta din partea P.N.R.

[2] Vechi tip de şcoală pentru pregătirea învăţătorilor; în România, după Legea instrucţiunii publice din 1864, s-au numit şcoli normale.

[3] După cum se ştie, începînd din 1904, Caragiale s-a stabilit la Berlin, unde a rămas pînă la sfîrşitul vieţii (1912). În drumurile sale repetate spre Berlin, s-a oprit adesea şi la Blaj, unde l-a cunoscut, între alţii, pe Octavian Goga şi Ion Scurtu.

Aradul în neuitata toamnă a anului 1918

avea să-l joace în anii premergătoare Unirii.

Aradul mai avea avantajul de a fi un însemnat vad comercial, precum și un important centru feroviar, de unde existau legături rapide cu Viena și Budapesta, acolo unde oamenii noștri politici susțineau, în Parlament, cauza națională. În această situație, delegații celorlalte naționalități asuprite de monarhia austro-ungară se puteau deplasa cu ușurință pînă la Arad, în vederea consultării cu fruntașii românilor și a coordonării acțiunilor lor.

Acestea sînt motivele pentru care Consiliul Național Român Central și-a fixat sediul la Arad[1].

---

[1] Consiliul Național Român Central s-a format la 31 octombrie 1918 și era format din cîte 6 reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat din Transilvania; la începutul lunii noiembrie, C.N.R.C. a preluat puterea efectivă în întreaga Transilvanie.

Cînd s-a pus problema unui sediu pentru C.N.R.C., tata a spus: „Dar casa mea vă este deschisă oricînd". Nu eram noi cine știe ce oameni înstăriți. Pămîntul ce-l aveam era grevat de ipoteci, căci tata făcea împrumuturi pentru a scoate ziare și mai trebuiau bani și pentru propagandă. Nu eram, desigur, singurii români în această situație. Orice om cu suflet, orice patriot, proceda la fel, fără a aștepta îndemnuri și eventuale beneficii. La marile răspîntii ale istoriei poporului nostru, românii au fost solidari și încrezători în victorie. Dovezile sînt pretutindeni.

Tricolorul arborat în tot orașul

Era pe la începutul lui noiembrie 1918. Îmi amintesc că se nimerise o noapte întunecoasă, cînd am văzut că se luminează orașul. Din două părți au izbucnit niște flăcări mari de se putea citi ziarul. Nu mă surprindea, căci aflasem multe despre ceea ce înseamnă frontul. Cum am mai spus, mulți din ofițerii români se opreau la casa noastră și ne aduceau știri, fie de la Piave, fie de la Lemberg, de pe toate fronturile. Eram, deci, pregătită sufletește și am înțeles că se vor petrece lucruri mari.

Cînd am auzit împușcături răzlețe, zgomot pe stradă și strigăte, am deschis fereastra, pe care au năvălit ca un stol de păsări cuvintele: „Revoluție, revoluție!". La început nu știam cum să reacționez. Tata plecase la Budapesta, împreună cu alți membrii ai Partidului Național Român, pentru a purta discuții cu social-

democraţii. Mama se afla la ţară cu medicamente — bîntuia gripa spaniolă — şi pentru a aranja ca pămîntul femeilor ai căror bărbaţi muriseră pe front, al „cătăniţelor", să fie arat şi semănat [...]

Aveam 20 ani şi cunoşteam de la tata mersul evenimentelor. Lucrasem o vreme ca infirmieră la Crucea Roşie şi în nopţile lungi de veghe, răniţii îmi povestiseră fel de fel de lucruri; ajunsesem să cunosc şi felul cum erau organizate diferitele unităţi militare. Am hotărît să menţinem un serviciu de permanenţă la gară, să servim celor întorşi de pe front o masă care să-i întremeze puţin, şi totodată, să-i lămurim asupra mersului evenimentelor.

Cum spuneam, am hotărît lansarea unui manifest. Băieţii de la liceu îl puteau răspîndi uşor. Nu ştiam cum să semnăm manifestul, în aşa fel încît soldaţii şi cei cărora ne adresam să priceapă ce voim. Am semnat simplu „Sfatul Naţional".

Trebuia tipărit. V. Goldiş era plecat şi tipografia[1] fusese încuiată.

— Spargem uşa!, a propus unul dintre ofiţerii care veniseră să lucrăm împreună pentru cauza ţării.

N-a fost necesar, deoarece tipografia diecezană funcţiona şi ne-a asigurat ea tipărirea manifestului.

A doua zi, la 7 dimineaţa, ne-am întîlnit la noi acasă în strada Fabian Gábor, nr. 7, pentru a continua acţiunea de organizare. Ne încurajam cîntînd cîntece şi marşuri patriotice. Un sublocotenent, originar din Pecica, îl chema Ciaclan, s-a angajat să răspîndească în tot oraşul steaguri tricolore. A făcut rost de vreo 40-50 căruţe, a adunat şi confecţionat steagurile şi s-a ţinut de cuvînt.

La un moment dat a venit la mine sublocotenentul Oprea:

— Domnişoară Ani, vreau să cumpăr un camion de la nemţi...

— Bine! Cît îţi trebuie?

— 5 000!

— Poftim 5 000!

Peste vreo două ore s-a întors:

— Vreau să cumpăr nişte mitraliere!

— Cumpără vreo două-trei şi vino cu ele în birou.

Oaspeţi dragi în casa lui Cicio-Pop: I.L. Caragiale, cu fiul său Matei...

Regimentul 33 de partea noastră

Între timp evacuasem mobila din casă. Banii i-am pus în sertarul sufrageriei şi sertarul respectiv a devenit *ad-hoc*... casa de bani a gărzilor naţionale care se înjghebau. Săraca mama, nici nu bănuia ce s-a ales din economiile ei cu care voia să-mi încropească o zestre pentru măritat [...]

A treia zi ne-am trezit cu tata, obosit, nebărbierit şi bolnav de gripă spaniolă. Distanţa de la Budapesta la Arad, care în mod normal, cu acceleratul, era parcursă în 5 ore, o făcuse acum în 38 ore. Cînd ne-a văzut, a zis:

— Bravo copii, aşa mi-am închipuit că vă găsesc. Zarurile sînt aruncate. Ziua cea mare se apropie. Trebuie să ne pregătim!

Ofiţerii i-au relatat apoi cum înainte cu o zi fuseseră arestaţi cîţiva ofiţeri români care merseseră la comandantul cetăţii, generalul Resch, şi îi ceruseră să predea comanda Regimentului 33, alcătuit din ostaşi români. Drept răspuns, generalul ordonase arestarea lor.

Tata s-a bărbierit, s-a îmbrăcat cu haine curate şi, cu

N-a fost necesar, deoarece tipografia diecezană funcţiona şi ne-a asigurat ea tipărirea manifestului.

[1] Este vorba de tipografia *Românului*, organul de presă al P.N.R., suspendat de autorităţi în 1916.

toate că avea febră mare, și-a luat o gardă de ofițeri și a plecat la generalul Resch.

— Excelență, în urma evenimentelor care se precipită, am venit să vă cer să predați comanda regimentului românesc!

— Domnule deputat! Cum pretinzi, dumneata care ești un om integru, cum pretinzi să-mi trădez Kaiserul?

— Domnule general! Nu dumneata trădezi Kaiserul, ci Kaiserul te-a trădat pe dumneata, fiindcă a abdicat!

Atunci generalul s-a prins cu mîinile de cap, gemînd: „Mein Kaiser!".

Zis și făcut! Astfel, un regiment românesc, comandat de lt. col. Șerb, a fost preluat în slujba ideilor noastre. După alte cîteva zile a venit și Goldiș cu cheile de la tipografie și a început reeditarea *Românului*. La fabrica de panglici din Arad, într-o singură noapte, femeile și fetele au confecționat mari cantități de insemne tricolore. În curte, soldații depuneau jurămîntul pe tricolorul românesc: „Jur că nu voi ridica niciodată mîna în contra fratelui meu...".

Telefonul suna zi și noapte. Oamenii nu închideau ochii, era un permanent du-te vino. Veneau emisari din Cluj, Sibiu, Brașov, Alba Iulia. Totul era organizat, într-un spirit de disciplină și conștiinciozitate admirabile.

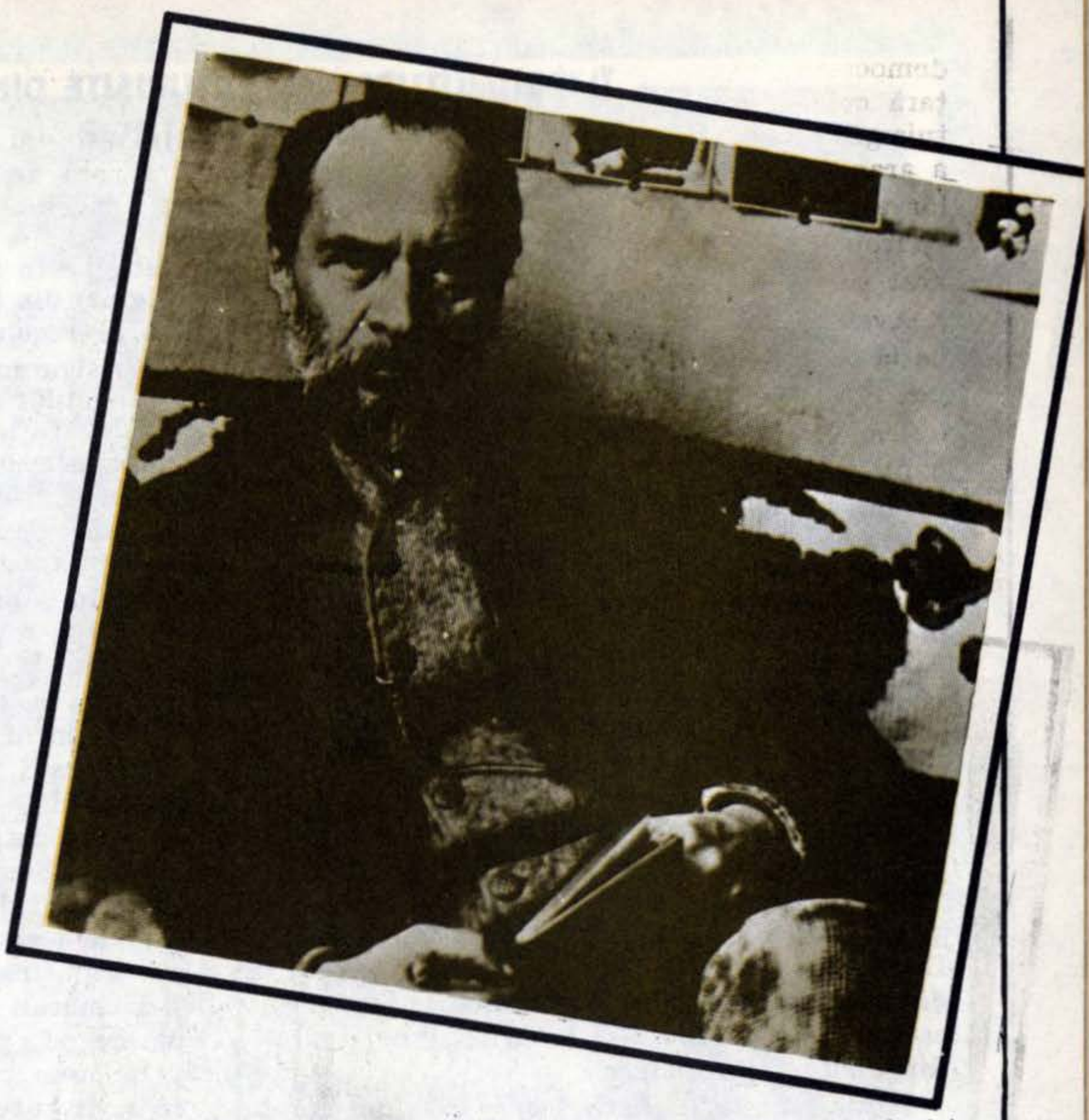

...și George Coșbuc (fotografie aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.)

O scrisoare a lui Mackensen

După întoarcerea tatei, el a preluat în mînă frînele și eu am devenit un fel de secretară particulară a lui. Aveam un creion și un bloc notes în care însemnam totul de-a valma, iar seara îmi făceam bilanțul și întocmeam agenda pentru a doua zi. Cam asta făceam. Unii au scris mai apoi că luam jurămîntul soldaților care veneau în curte; nici vorbă, treaba asta o făcea preotul Curea, preot militar care venise de curînd de la Praga. Eu consemnam numele în registre și țineam evidența pe județe.

În timpul pregătirilor în vederea Marii Adunări de la Alba Iulia, tata a trimis o scrisoare personală mareșalului Mackensen, șeful retragerii armatei germane pe toată linia Mureșului. Deoarece eu am tradus-o în nemțește, încerc să-i reconstitui, cu aproximație, textul: „Excelență, în vederea Adunării constituante a poporului român transilvănean, vă rog să binevoiți a opri, cu o zi înainte și o zi după adunare, trecerea trupelor dumneavoastră, pentru a evita orice ciocnire între soldații armatei germane și miile de români ce se vor aduna la Alba Iulia". Răspunsul nu s-a lăsat prea mult așteptat: „Excelență!, scria Mackensen. Am primit scrisoarea dumneavoastră. Propunerea o găsesc rațională și o accept cu o condiție: ca dumneavoastră să luați toate măsurile, astfel încît poporul să nu-mi atace și să-mi dezarmeze trupele în retragere".

Nu-mi venea să-mi cred ochilor! Îmi amintesc cum toți cei de față, auzind conținutul scrisorii, au pufnit în rîs, iar cineva a rostit cîteva cuvinte despre gloria trecătoare...

...Drumul spre Alba Iulia a fost un marș triumfal. Am călătorit cu trenul special rezervat Aradului. La Alba Iulia îl urmam pe tata ca o umbră și-mi spuneam că dacă voi fi cu el, nimeni nu va încerca să-i facă vreun rău. Am mers cu el peste tot, la Sibiu, la București.

Ce-a fost la Alba Iulia e greu de povestit. Un asemenea moment trebuie trăit, nu povestit!

ÎMPRUMUTURI NEMĂRTURISITE DIN ISTORIA DACO-GEȚILOR

(Urmare din p. 19)

țară locuită de goți, ce au avut „mulți regi, care au recurs la știința unor remarcabili filozofi, ca Deceneu, Zamolxis și alții".

Tradiția despre identitatea dintre goți și geți a sfîrșit prin a fi asimilată și integrată în cultura națională spaniolă. Isidor din Sevilla era el însuși de origine gotică; el este cel care a pus bazele istoriografiei iberice cu privire la faimoasa identitate dintre goți și geți, relatînd despre trecutul îndepărtat al Spaniei, în care îl transpune de fapt pe cel al geților. Apoi, cînd în sec. XIII, scrierile lui Iordanes au început să circule în Spania, întreaga istorie a daco-geților a fost integrată în istoria și genealogia poporului spaniol. Mărturie elocventă în acest sens sînt *Istoria gotică* a episcopului Rodrigo Jimenez de Rada și *Cronica generală* a regelui Alfonso el Sabio.

Regele spaniol scrie în termeni foarte elogioși despre „strămoșii lui"... Burebista și Deceneu, despre înțelepciunea daco-geților, despre cunoștințele lor în materie de filozofie, astronomie, referindu-se și citînd lungi texte din opera lui Iordanes.

Mitologia istoricizantă despre care am vorbit a jucat un rol important în formarea conștiinței istoriografice spaniole din evul mediu. Poate nu este lipsit de importanță să semnalăm că din *Cronica generală* a lui Alfonso el Sabio, capitolul ce tratează despre istoria Daciei, este omis numele împăratului Traian originar din Spania; în schimb este menționat cel al regelui Decebal.

Cu siguranță că trecutul atît de glorios al daco-geților s-a păstrat și în literatura orală a adevăraților lor urmași. Miron Costin a preamărit gloria dacilor, în frunte cu viteazul și eroicul rege Decebal. Stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716) sublinia deosebita valoare a daco-geților, persistența și continuitatea lor și după ocupația romană sau după retragerea autorităților din Nordul Dunării.

Dar abia în secolul trecut, daco-geții și-au ocupat locul ce li se cuvenea în istoriografia românească. Începutul l-a făcut — ca în atîtea alte domenii — Bogdan Petriceicu-Hasdeu, despre care Mircea Eliade spunea: „Geniu romantic, Hasdeu rămîne înainte de toate unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul românesc [...] Geniu de o înspăimîntătoare vastitate, Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o putea îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere și foarte puține monumente".

Șantierul deschis în 1860 de Hasdeu prin *Perit-au dacii?* va fi împlinit de generațiile de învățați care i-au urmat și care au redat românilor peste un mileniu de istorie.

PLANȘELE NOASTRE

① București 1894: manifestație a studenților în sprijinul memorandiștilor. Policromizarea aparține colaboratorului revistei **Magazin istoric,** Titus Pittini **(Vrem să ne unim cu țara!,** p. 20)

② ③ Timp de două veacuri, între 1658 și 1858, pe tronul Țărilor române s-au aflat zece voievozi din familia Ghiculeștilor. În imaginile de sus, patru dintre principii dați țării de această familie: Grigoraşcu, Grigore II, Scarlat Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica. Jos: două interioare din sala de cursuri românească de la Universitatea din Pittsburgh (S.U.A.), concepută după planurile arhitectului Ghica-Budești **(Ghiculeștii,** p. 39)

④ Sclavia n-a izbutit să șteargă urmele vechii și bogatei vieți spirituale ce a înflorit pe pămîntul Africii. Imaginea după un panou în bronz, datînd din perioada 1550-1650, redă scena unui ritual practicat în trecut și de locuitorii din Republica Populară Benin **(Dincolo de calele vaselor de sclavi,** p. 59)

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

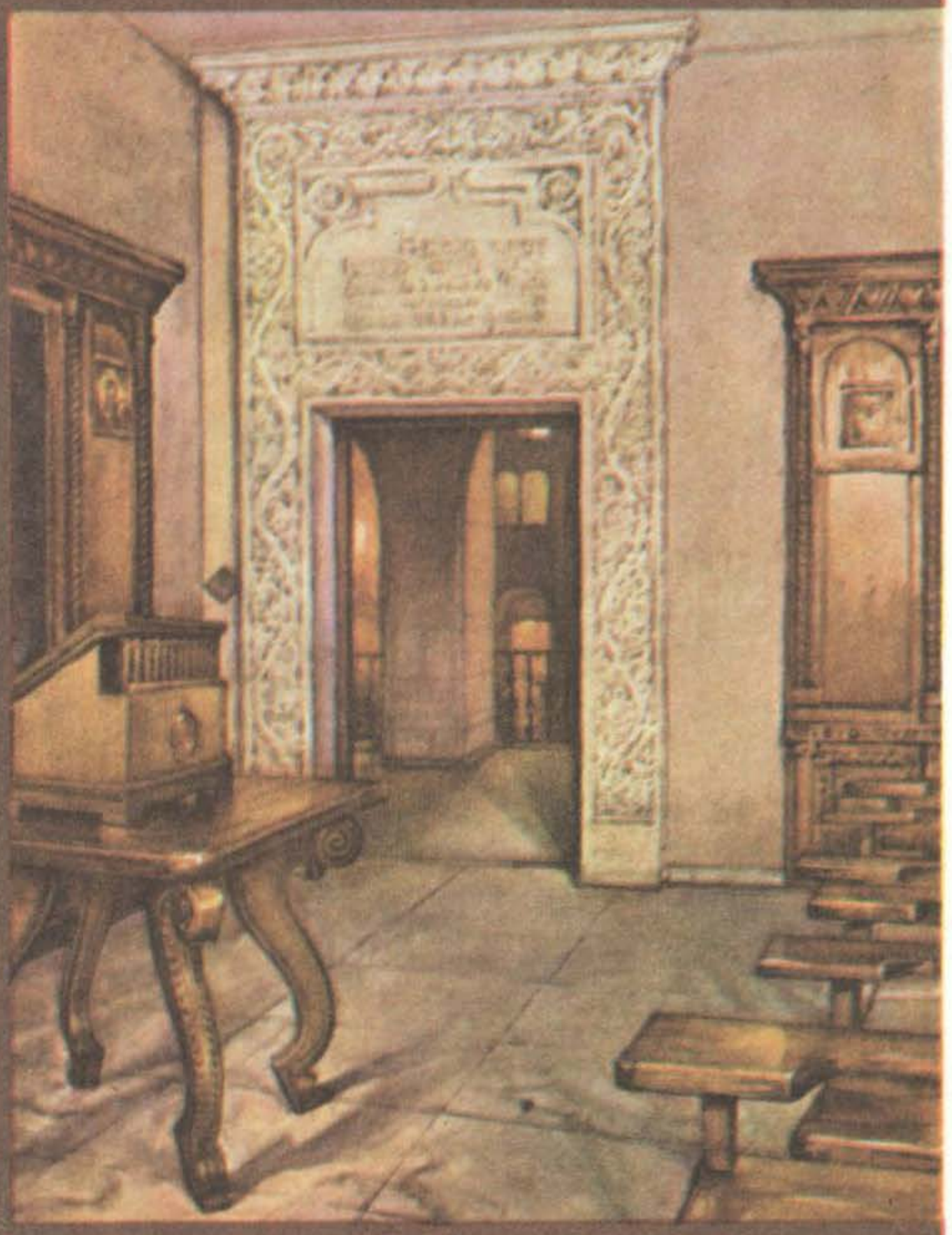

ÎNCREDEREA NU NE-A PĂRĂSIT NICIODATĂ

ZOE BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU

Autoarea jurnalului inedit din care publicăm cîteva fragmente în acest număr, s-a născut la București, în anul 1894. Mama sa, Zoe, era fiica vornicului Radu Rosetti. Tatăl său, Alexandru, se trăgea din vechea familie de boieri olteni a Bengeștilor.

Copilăria și o bună parte din tinerețe, Zoe Bengescu-Cămărășescu a trăit-o în apropierea lui Titu Maiorescu, a cărui nepoată era (a doua soție a acestuia, Ana Rosetti, era sora lui Zoe Bengescu). Jurnalul pe care l-a ținut nepoata marelui cărturar și om politic conține numeroase informații documentare — impresii, comentarii, aprecieri despre evenimentele pe care le-a trăit și oamenii pe care i-a cunoscut. În casa unchiului său, pe care îl vizita adesea, apoi într-un alt imobil în care au locuit împreună în perioada 1914-1917, Zoe Bengescu-Cămărășescu a fost martora multor momente interesante din ultimii ani de viață ai lui Maiorescu. Referitor la această perioadă, dînsa ne-a pus la dispoziție cîteva file de amintiri, cu interesante elemente de natură să faciliteze o mai exactă descifrare a unora din ideile politice ale lui Maiorescu. Totodată, ele îl vor ajuta pe cititor să urmărească mai ușor paginile din jurnalul lui Zoe Bengescu-Cămărășescu pe care le publicăm în acest număr.

„În toamna anului 1914, soția lui Maiorescu a murit la Heidelberg. El a vîndut casa cu tot ce se găsea într-însa. A dăruit biblioteca[1], păstrînd numai un număr redus de cărți ce încăpeau într-un dulap mare. A ars scrisori, fotografii, amintiri. Rupsese cu trecutul și a plecat din casă, un bătrîn singuratic[2], care se apropia de nepoatele sale ca singura legătură cu trecutul, rugînd pe cumnatul nostru Nicolae Racotă să-l găzduiască pentru cît îi va mai rămîne de trăit [...] Și astfel s-a sălășluit în casa noastră «nenea Tuti», în epoca aceea nehotărîtă, de mari frămîntări, care aveau să-i tulbure și înțeleptului seninătatea olimpiană, tocmai în ultimii ani ai săi [...]

După declanșarea războiului, în iulie 1914, înaintarea armatelor germane trecînd peste Belgia, cu incendierea bibliotecii din Louvain[3], înaintarea acelei mașini de război ce amenința Franța și mai presus de tot, în ochii românilor, Parisul, a aprins patimile politice în proporții uluitoare.

«Nenea Tuti», prin educația sa, prin cultura sa, prin toată formarea sa intelectuală era un produs al civilizației germane. Convingerile sale nu se lăsau influențate de diferitele curente, dar credea în invincibilitatea Germaniei față în față cu ceea ce considera el decadența Franței. Credea în superioritatea organizației Imperiului german. Credea în durabilitatea Imperiului austriac și considera existența acestuia o necesitate absolută echilibrului european.

Dar a venit Marna[4]. Prima zdruncinare, prima nedumerire. Războiul se va lungi. Se strecurau informații neoficiale între partenerii Triplei Înțelegeri. Miniștrii străini [la București, ai Puterilor Centrale] — Busche, Czernin, Fasciotti — cereau adesea să-l viziteze pe

---

[1] În însemnările sale, Maiorescu face dese referiri privind donarea unor documente (corespondență de la Ion Maiorescu, Mihai Eminescu etc.) Academiei Române; despre biblioteca sa nu face nici un fel de referiri.

[2] *Magazin istoric*, nr. 4/1975.

[3] În acest oraș din centrul Belgiei se află o universitate înființată în 1425; clădirea acesteia, împreună cu marile biblioteci și alte vechi edificii (Primăria, biserica Saint Michel) de mare valoare artistică și istorică au fost grav avariate de invazia trupelor germane.

[4] După ce, la sfîrșitul lunii august 1914, înaintarea germanilor a fost oprită pe Marna, între 5-12 septembrie franco-englezii trec în ofensivă și-i silesc pe germani să se retragă, frontul stabilizîndu-se pe Aisne (*Magazin istoric*, nr. 9/1975).

Maiorescu. Nu ne spunea nimic în urma acestor vizite, cînd petreceam regulat o oră cu dînsul, dar părea foarte preocupat şi ne repeta numai aceleaşi vorbe: «Eu am ieşit din arena politică» [...]

Una din părerile [lui] ce începeau să ia formă era: «Ni vainqueurs, ni vaincus». Apoi specula asupra riscului de a intra într-un război în care nu vor mai fi nici învingători, nici învinşi: «Dacă, într-adevăr, Imperiul habsburgic se va prăbuşi, ceea ce nu este credinţa mea, atunci, după principiul naţionalităţilor, Transilvania va reveni românilor, fără vărsare de sînge». Cam acestea sînt puţinele păreri pe care ni le împărtăşea cînd şedeam de vorbă cîte o oră seara, în odaia sa.

În anul 1916, vara, Maiorescu a plecat în Austria, cu secretara sa, pentru a consulta un medic şi a petrece cîtăva vreme în Tirol. Dar, spre marea noastră mirare, s-a înapoiat în Bucureşti mai devreme decît anunţase.

În ziua de 26 august, regele Ferdinand l-a chemat pe Maiorescu în audienţă. Înapoindu-se de la Palat, am citit pe faţa sa o profundă tulburare. Seara ne-a spus că a găsit «un Ferdinand închis, inaccesibil la orice argument, orice hotărîre, în afară de aceea pe care o luase». Regele i-a mărturisit: «Ich habe gekämpft und gerungen, jezt aber bin ich entschlossen» (Eu m-am frămîntat şi m-am zbuciumat, dar acum m-am hotărît) [...]

În succesiunea de evenimente, de la entuziasmul primelor succese la dezolanta deprimare ce a urmat loviturii de la Turtucaia, Maiorescu a redevenit cumpătatul gînditor care nu-şi exprima nici o părere grăbită [...]

În ziua cînd am plecat în Moldova[1], împreună cu surorile şi alte rude, «nenea Tuti», cu toate că era împotriva acestor plecări precipitate din Capitala unde domnea panică, n-a cutezat să intervină cu nici un cuvînt".

Referindu-se la atitudinea lui Maiorescu în timpul ocupaţiei, Zoe Bengescu-Cămărăşescu nota: „Au urmat zilele grele de aşteptare în preajma căderii Bucureştiului. Apoi, predarea oraşului şi ocupaţia străină. Acum Maiorescu a putut arăta latura unui caracter de o demnitate deosebită. Prin odaia sa se perindau iar oamenii politici rămaşi în teritoriul ocupat, cerînd de la Maiorescu un sfat, o confirmare pentru justeţea atitudinii lor, sfat sau confirmare pe care bătrînul profesor le dădea după o minuţioasă cumpănire şi niciodată împotriva convingerilor sale, neinfluenţat fiind de iureşul evenimentelor[2]. Nu-i plăcea nimic ce în politică s-ar fi asemănat cu «une aventure». Parcă, dimpotrivă, devenise şi mai circumspect şi mai rezervat".

După cum se ştie, Maiorescu a refuzat în repetate rînduri orice contact cu ocupanţii: „N-am şi nu vreau să am relaţii cu germanii cîtă vreme sîntem în război". Această poziţie este subliniată şi de Zoe Bengescu-Cămărăşescu: „În afară de doctorul german care a fost chemat în consultaţie într-un moment de gravă criză cardiacă, Maiorescu n-a primit nici un ofiţer german. Cînd i se cerea vreun sfat privind interesele teritoriului ocupat, el răspundea că în acest teritoriu există o autoritate lăsată să reprezinte interesele românilor al căror guvern se găseşte în Moldova [...]

Oricît ar fi gonit imaginea războiului din mintea sa, totuşi era trudit de drama ce se desfăşura în omenire. Maiorescu nu era din acei care nu se îndoiau de o victorie germană, dar îi venea greu să creadă într-o înfrîngere totală.

Pe la sfîrşitul primăverii, boala lui de inimă a început să-l chinuiască. Era prea lucid să nu înţeleagă că sfîrşitul putea veni oricînd, şi-i părea rău, căci iubea viaţa şi dorea s-o prelungească. Era curios să mai vadă sfîrşitul războiului şi mereu adăuga: «Voi o să mai vedeţi prefaceri mari, eu însă nu» şi trecea o mare tristeţe pe faţa sa".

---

[1] Ajunse pînă la Vaslui, ele se vor întoarce în Bucureşti (vezi şi notele din jurnal).

[2] În însemnările zilnice ale lui Maiorescu sînt referiri semnificative pentru atitudinea sa demnă faţă de ocupanţi: „Eu nu sînt şi nu voi să fiu agentul unui stat străin în România" (12 XI, 1916); în ziua de 17 I, 1917 preciza că nu are „nici în clin nici în mînecă cu autorităţile germane din România".

August 1916: trupe române trec Carpaţii

Maiorescu a avut o mare influenţă asupra nepoatei sale: i-a imprimat gustul pentru lectură, o anumită profunzime în judecarea oamenilor şi evenimentelor şi mai ales un pronunţat spirit pacifist. Jurnalul Zoei Bengescu-Cămărăşescu din perioada primului război mondial poartă aceste amprente. Epoca la care se referă fragmentele selectate de noi (august 1916-decembrie 1918) a fost marcată de evenimente foarte importante: intrarea României în război, campania din toamna şi iarna anului 1916, dureroasa retragere a armatei române lipsită de sprijinul Antantei, anii grei ai ocupaţiei, refugiul autorităţilor şi a unei părţi a populaţiei în Moldova, victoria din vara lui 1917, remobilizarea armatei române şi alungarea cotropitorilor din ţară.

Autoarea se referă la aceste evenimente într-un spirit personal, reflectînd adesea convingerile sale antirăzboinice. Deşi nu întotdeauna descifrează exact sensul întîmplărilor pe care le trăieşte, comentariile sale aduc informaţii preţioase privind atmosfera generală din acele zile. Alteori a notat frînturi din discuţiile pe care le-a avut cu diverse personalităţi şi prin aceasta însemnările capătă un spor de interes.

Zoe Bengescu-Cămărăşescu şi-a scris jurnalul în limba franceză. În traducere, unele fragmente vor fi incluse într-un volum de memorialistică consacrat evenimentelor care au dus la desăvîrşirea statului unitar naţional român şi care va apare în Editura Academiei R.S.R., sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice, Institutului de istorie „Nicolae Iorga", Institutului de istorie şi arheologie din Cluj şi Direcţiei Generale a Arhivelor Statului.

Titlul şi notele din subsolul pasajelor reproduse de noi aparţin redacţiei Magazin istoric; **cuvintele introduse în text şi întreruperile acestuia au fost marcate prin paranteze drepte.**

M. ŞTEFAN, V. ŞIMANDAN

1916

26 august[1], *Bucureşti*. Trăim momente teribile. Războiul este foarte aproape. Unchiul meu Maiorescu a fost la rege astăzi: [...] l-a găsit pe rege hotărît, ca sub imperiul unei influenţe care se exercită asupra lui. Mîine va avea loc un Consiliu de coroană[2].

28 august. În dimineaţa asta am încercat primul fior de entuziasm, aflînd ştiri bune, deşi neconfirmate. Trupele noastre au trecut prin mai multe puncte în Transilvania şi sînt aproape de Braşov. Monitoare austriace bombardează Giurgiul pe Dunăre şi Turnu-Severin [...].

În oraş domneşte o mare frică de bombe. Abia îndrăzneşti să ai puţină lumină şi aceea trebuie ascunsă şi acoperită; pe străzi, obscuritate aproape completă şi toţi, culcîndu-se, se gîndesc cu groază la momentul din noapte în care, treziţi de sunetul clopotelor ca semnal, îşi vor înşfăca pantofii pentru a fugi să se refugieze în beci [...].

[1] Toate datele sînt pe stil nou.
[2] *Magazin istoric*, nr. 6/1973.

17 octombrie, Vaslui. Iată-ne refugiaţi în acest mic oraş al Moldovei, urmînd panica generală care a cuprins tot publicul la Bucureşti. Dar mi-e ruşine că am plecat. Mi se pare mizerabil să fugi din faţa pericolului şi sînt sinceră spunînd că n-am vrut-o; mi s-a părut oribil să mă despart de casa noastră [...].

Şederea noastră aici capătă aparenţa unei excursii, dar măcar să ne reîntoarcem cît mai repede. Arhivele ministerelor, Tezaurul Băncii [Naţionale][3], Palatul din Bucureşti au fost mutate la Iaşi. Am plecat într-un tren special, noaptea, şi fără a închide ochii, privind clarul de lună luminînd cîmpia, apoi soarele făcînd-o să reînvie. Raţiunea acestei călătorii îmi scăpa, simţeam însă ca o brumă, tristeţea acoperindu-mi sufletul, o tristeţe din cauza căreia vedeam toate lucrurile voalate.

24 octombrie, Vaslui [...] În Dobrogea, inamicul a reluat ofensiva şi a ocupat Constanţa [...].

24 noiembrie, Bucureşti. Biata mea ţară! S-a terminat, este sacrificată [...]. Bulgarii au debarcat şi sînt la Ştorobăneasa[4]. Îmi pierd capul, sufăr mult, mult [...].

26 noiembrie, Bucureşti [...]. Toată noaptea s-a auzit uruitul trăsurilor, automobilelor, camioanelor, fluieratul lugubru al trenurilor [...]. Toată ziua de ieri n-am văzut decît oameni înnebuniţi, plecînd cu copii şi bagaje [...]. Am fost la spital, de unde se evacuează răniţii, lăsîndu-i doar pe cei gravi. Ei plîng; este sfîşietor. Nici n-am avut curajul să aştept plecarea lor, atît suferam din această cauză [...].

27 noiembrie, Bucureşti. Se sacrifică trupe numai pentru a întîrzia puţin ocuparea Bucureştilor, pentru a permite trupelor, răniţilor, autorităţilor să părăsească oraşul. Restul publicului pleacă în căruţe, trăsuri, chiar pe jos [...].

2 decembrie, Bucureşti. Cele mai stranii două zile ale acestei epoci agitate. Alaltăieri, pe la orele 5, eram pe Calea Victoriei, cînd am întîlnit, venind de la Şosea, o coloană

[3] La sfîrşitul anului 1916, autorităţile au hotărît evacuarea Băncii Naţionale a României la Iaşi. La 25 decembrie, prin *Jurnalul Consiliului de Miniştri* nr. 20901 bis, se stabilea că „trebuie să se pună în siguranţă, în Rusia, tezaurul Băncii Naţionale şi aprobă transportarea lui." Tratativele cu guvernul imperial rus, soldate prin protocolul din 27 decembrie 1916, semnat de V. Antonescu — ministrul român de Finanţe şi generalul A. Mossoloff, exprima acordul guvernului imperial rus pentru a primi în păstrare tezaurul României, garantarea integrităţii lui pe timpul transportului, cît şi după sosirea şi depunerea lui la Banca de Stat din Moscova. Pe baza acestui protocol, s-a efectuat *primul transport*, conţinînd valori ale B.N.R. şi ale Casei regale.

În 1917, în ajunul bătăliei de la Mărăşeşti, s-a încheiat un alt protocol (9 august) semnat de Koziel Poklewsky, ministrul Rusiei în România, şi Nicolae Titulescu, ministrul român de Finanţe, în baza căruia s-a efectuat *al doilea transport*, cuprinzînd valori ale B.N.R., Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni, ale altor bănci şi instituţii particulare, care au fost depuse la Banca de Stat din Moscova.

[4] Comună în judeţul Teleorman, proprietate a familiei Racotă.

de artilerie rusă. M-am oprit surprinsă, fiindu-mi milă de acești oameni și aceste animale care-și tîrau mașinile lor ucigătoare [...]. Și ieri, venind din direcții opuse, un lung convoi de prizonieri germani, austriaci, turci, bulgari, tineri și bătrîni, fericiți că au o pîine sub brațe, unul trăgîndu-și piciorul, altul cu capul bandajat. Ce mizerie!

7 decembrie, Bucureşti. Ieri la ora două germanii au intrat în București [...]. Impresie penibilă pentru noi. Acum ei sînt stăpînii; nu sufăr mai mult că Bucureștii au fost ocupați, din moment ce jumătate din țară fusese deja cotropită [...].

1917

18 martie, Bucureşti [...]. În ziarele germane de aici se vorbește despre o revoluție în Rusia, că țarul Nicolae II ar fi abdicat în favoarea fiului său și că fratele țarului, marele duce Mihail, va fi prinț regent[...].

La spital am fost foarte neliniștite în ultimele zile din cauza arestării [de către germani] a Marthei Bibescu — directoarea noastră, care a fost dusă la Buftea. Se pare că e o afacere misterioasă. Se avea așa de bine cu marii granguri nemți. [...]

Două lucruri sînt certe: că e foarte frumoasă și că e foarte inteligentă. Restul depinde de timp, de împrejurări. Martha Bibescu potrivește, montează, caută și născocește tot soiul de complicații. Cred că se dă în vînt după rolul de *politische Dame* [doamnă politică]. Numai de nu i s-ar înfunda acum. Era foarte îngrijorată la plecare[1]...

26 august, Bucureşti. Ofensiva [germană] din Moldova a fost oprită. Noi vrem să credem că ea a eșuat chiar; armata noastră eroică și-a recăpătat încrederea după dezastrul din toamnă și apără ceea ce mai rămîne din patrie cu fanatism, spun germanii, care sînt complet surprinși de asta. Dar ce de morți vor fi, Doamne! Pămîntul rămîne, casele se reconstruiesc, averile se pot reface, acuzații se justifică, speranța renaște, dar morții nu învie.

1918

6 septembrie. Bucurie, entuziasm, delir. S-a făcut pace. Centralii au cerut un armistițiu acceptînd punctele expuse de Wilson[2] în ultima notă, concepută într-un spirit de dreptate și de imparțialitate care bucură ideea noastră de libertate, la care toate popoarele au dreptul, mari sau mici. Mi-e greu să cred, Doamne, aș vrea să mulțumesc și să plîng și să rîd.

8 septembrie, Sinaia. Este îngrozitor să spui că a doua zi, după o mare bucurie ca cea de alaltăieri, primești unul din acele dușuri care te fac să crezi că nu se va ajunge nicicdată la o ameliorare a lucrurilor.

Se spune că la București este o mare agitație. Că se așteaptă din nou mobilizări în Moldova pentru a-i bate din nou pe germani. Că Aliații nu vor să facă pace decît după o mare victorie și, în sfîrșit, o grămadă de lucruri ce te fac să crezi că lumea a devenit nebună.

Eu nu mai am nici o speranță...

11 noiembrie, Bucureşti. Momentele pe care le trăim sînt grandioase [...]. Am mobilizat din nou împotriva Germaniei. Aliații au trecut Dunărea. Germanii fug cum fugeau ai noștri acum doi ani, iar în Austria, Bulgaria, Germania e revoluție. Aici sînt [toți] nebuni de bucurie [...].

14 noiembrie, Bucureşti. Zi ploioasă, care mă întristează, izolată, ignorînd absolut tot ceea ce se petrece în jurul nostru, ascultînd dacă nu se aude bubuitul tunului ce ne va elibera de această groază. Sînt trei zile de cînd îi așteptăm pe Aliați.

Zvonurile cele mai diverse circulă în absența completă a știrilor sigure. Se spune că ei [Aliații] au fost respinși pînă la Dunăre, că nu vor să intre în București înaintea trupelor române în frunte cu regele, că ar fi fost semnat armistițiul, se spun toate astea și nu se crede nimic.

În ziua de 3, ziarele anunțaseră intrarea Aliaților, orașul era pavoazat, toată lumea afară; eram cu Goleștii la Jockey-Club pentru a vedea sosirea francezilor și englezilor cu atîta ardoare așteptați; pe Calea Victoriei, o mulțime obosită, manifestații de copii, nervi încordați, femei cu flori, familia Brătianu cu cocarde tricolore pe piept, drapele în mînă, trăsuri de carnaval, împodobite cu hîrtii colorate în culorile Aliaților. Pe la ora cinci, se vedeau fețe obosite, lumea avînd o mină buimăcită; o canonadă, care părea foarte aproape de București, a făcut ca toată lumea să devină neliniștită. Apoi, liniște desăvîrșită, canonada a încetat, orașul a reintrat în ritmul său obișnuit; există satisfacția de a nu-i mai vedea pe germani.

28 decembrie, Ştorobăneasa. La București agitații muncitorești[3]; s-a tras asupra lor [...]. Criminalii!! N-au avut destul război, acum forțează soldații să tragă asupra frații-lor lor [...]. Da, întărindu-ți inima tot mai mult, tot nu poți fi vreodată destul de tare pentru a rămîne insensibil în fața mizeriei poporului, în comparație cu prosperitatea acelora care s-au îmbogățit pe seama lui.

Doamne, de ce nu-mi dai suficientă putere pentru a striga întreaga mea revoltă și a le arunca în față minciunile lor și a le smulge masca democratică ce le ascunde teama de a-și pierde averea pe care au furat-o și frica lașă și grotească ce o au pentru pielea lor...

---

[1] Începînd din 1916, Martha Bibescu a condus un spital pentru răniți la București, unde a rămas sub ocupație germană, servind drept prețioasă sursă de informații pentru guvernul român refugiat la Iași.

[2] În ziua de 8 ianuarie 1918, Thomas Woodrow Wilson, președintele S.U.A., a expus în fața Congresului american cele „14 puncte," sintetizînd principiile pe baza cărora sugera să se încheie tratatele de pace la sfîrșitul războiului. Între altele, se specifica: „Popoarele Austro-Ungariei, cărora dorim să le asigurăm, și salvgardăm un loc printre națiuni, trebuie să capete cele mai largi libertăți de dezvoltare autonomă." Ulterior, sub presiunea evenimentelor în timpul cărora lupta de eliberare a popoarelor asuprite adusese dubla monarhie în pragul prăbușirii iminente, guvernul american și-a radicalizat atitudinea, pronunțîndu-se pentru lichidarea Austro-Ungariei și respectarea autodeterminării popoarelor din cuprinsul fostului imperiu.

[3] Referire la marea demonstrație din 13/26 decembrie 1918.

Mawangtue — Republica Populară Chineză

O MARE DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ

Prof. dr. doc. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
Directorul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol"

Printre descoperirile arheologice de renume mondial se numără, fără îndoială, aceea de la Mawangtue, localitate aflată lîngă orașul Țan-Șa (provincia Hu-nan) în Vestul Republicii Populare Chineze[1].

La sfîrșitul anului 1971, cu prilejul construirii unui spital, sub o movilă, a fost descoperit un mormînt (nr. 1) în care se afla un sarcofag cu dimensiunile de 6,83 m lungime, 4,9 m lățime și 2,9 m înălțime, conținînd alte două sarcofage, precum și trei sicrie puse unul în altul; acestea din urmă erau așezate pe trei traverse sub care se găseau 20 rogojini. Sarcofagele, sicriele și traversele erau din lemn.

Arheologii Muzeului din Țan-Șa au cercetat mormîntul și conținutul lui cu cea mai mare atenție, într-un timp record de aproximativ patru luni. Săpăturile metodice au relevat că mormîntul respectiv se afla la peste 20 m adîncime față de nivelul superior al movilei și că avea o formă rectangulară (20 m × 17,9 m) cu un coridor de intrare situat spre Nord.

Pentru o cît mai bună conservare, sarcofagul fusese acoperit cu un strat de cărbune, de 0,30-0,40 m grosime, în greutate de cinci tone, peste care se adăugase un al doilea de argilă albă diluată. În continuare, groapa fusese umplută cu pămînt amestecat cu nisip bine bătut. În acest fel, s-a preîntîmpinat pătrunderea umidității și putrezirea.

[1] Magazin istoric, nr. 10/1973

Cîteva dintre cele peste 200 figurine de lemn găsite în mormintele 1 și 3 de la Mawangtua

Sarcofagele, împreună cu traversele, se păstrează la parterul vechiului Muzeu din Ţan-Şa, impresionînd în mod deosebit prin dimensiunile lor. Tot aici se află şi sarcofagele descoperite, cu prilejul cercetărilor din 1973 şi 1974, în alte două morminte de la Mawangtua (nr. 2 şi 3) mai puţin bine conservate şi de dimensiuni ceva mai mici.

Inventarul celor trei morminte şi sicriele sînt expuse într-o clădire anume construită. Prin suprafaţa de expunere (3 100 m²) şi numărul vitrinelor (peste 40), noul muzeu este un exemplu de grija deosebită acordată în Republica Populară Chineză valorificării descoperirilor arheologice.

Primul şi al doilea sicriu din mormîntul nr. 1 sînt pictate cu motive peisagistice, animaliere, vegetale şi geometrice lăcuite; pereţii laterali şi capacul sînt tapisaţi cu mătase decorată. În lăcaşurile existente pe laturile sarcofagului exterior, se afla depus separat, sau în cutii de bambus, legate cu sfoară de cînepă şi purtînd deasupra sigiliul răposatului, inventarul funerar, deosebit de bogat şi variat în mormîntul nr. 1, ceva mai modest în celelalte două. Se remarcă prin frumuseţea lor, obiectele de lemn decorate cu motive incizate, pictate şi lăcuite, folosite pentru băut, mîncat, spălatul mîinilor, păstratul fardurilor etc. Multe vase sînt marcate cu inscripţii indicînd capacitatea, posesorul, urări pentru ospăţ. Cînd au fost descoperite, unele vase mai conţineau resturi de hrană conservate — orez sau grîu, bucăţi din rădăcini de lotus, oase de pui şi peşte. Recipientele de lut ars, dintr-o pastă de calitate foarte bună şi frumos împodobite, sînt mai puţine decît cele lucrate din lemn. O altă categorie bine reprezentată este aceea a figurinelor de lemn, mari şi mici, peste 200, găsite în mormintele nr. 1 şi 3. Dintre ele, 26 sînt îmbrăcate cu veşminte reale sau pictate, iar poziţia, în preajma unei mese, evocă, probabil, un banchet funebru.

Instrumentele muzicale, foarte importante prin raritatea lor, constituie o grupă aparte: un fel de ţambal (şeh), din lemn de curmal, cu 25 corzi de mătase, o orgă de suflat (yu) cu 22 tuburi, în două şiruri, şi 12 fluiere de bambus de diferite lungimi, pentru cele 12 tonuri ale gamei chineze, specificate în partea inferioară a fiecărui fluier.

O importanţă cu totul excepţională o prezintă mătăsurile fine, transparente, brodate şi pictate — din care sînt lucrate veşmintele (circa 50) — pantofii, şosetele, mănuşile cu un singur deget şi alte podoabe din primul mormînt; piesele vestimentare, foarte uşoare (nu depăşesc 50 grame), atestînd o tehnică deosebită a ţesăturilor. Acoperămîntul din mătase, în formă de drapel, cu lungimea de 2,05 m, de pe capacul sicriului interior, este o piesă remarcabilă prin decorul ei bogat, inspirat din legendă, redînd scene din lumea celestă, terestră şi subpămînteană; în mijloc, imaginea stăpînei însoţită de sclave stînd în picioare, sau îngenuncheate.

La acestea se adaugă cărţile şi hărţile lucrate pe mătase, descoperite în mormîntul nr. 3, păstrate în cutii de lemn, acoperite cu mătase, precum şi 312 tablete din bambus (mormîntul nr. 1), legate cu sfoară de cînepă. Pe ele sînt inventariate cu o frumoasă caligrafie, obiectele funerare.

În cutiile de bambus s-au găsit şi ierburi medicinale folosite împotriva durerilor de inimă sau a pietrelor la rinichi, precum şi plante apreciate numai pentru parfumul lor...

Piesa cea mai importantă, am putea spune de maximă atracţie, a descoperirilor arheologice de la Mawangtua este mumia din mormîntul nr. 1, foarte bine conservată şi expusă — în aceeaşi poziţie în care a fost descoperită — într-o încăpere specială a muzeului.

Mumia este a unei femei, avînd lungimea de 1,54 m şi greutatea de 34,3 kg. La starea ei perfectă de conservare au contribuit măsurile de prevedere amintite: adîncimea mare a mormîntului, sicriele şi sarcofagele perfect închise, depunerile de cărbune şi argilă peste sarcofagul exterior, lichidul conţinînd mercur, cu care era impregnat cadavrul. Specialiştii în medicină au efectuat autopsia cadavrului, precizîndu-i-se vîrsta — 50 ani, grupul sanguin — A, anotimpul cînd a murit — vara, întrucît s-au găsit în intestine, esofag şi stomac seminţe de pepene, maladiile de care a suferit în viaţă, precum şi cauza decesului — infarct miocardic sau o gravă aritmie provocată de o arterioscleroză coronariană agravată de o colică hepatică. Cadavrul era îmbrăcat în 20 rînduri de îmbrăcăminte, legat de nouă ori, de la cap pînă la picioare, cu o panglică de mătase, peste care erau alte două rînduri de veşminte din mătase pictată şi brodată.

Studiind tipul de mormînt şi obiectele găsite, arheologii chinezi au ajuns la concluzia că mormîntul nr. 1, de la Mawangtua, datează din vremea dinastiei Han de Apus (206 î.e.n. - 9 e.n.), cînd oraşul Ţan-Şa, devenind Capitala principatului cu acelaşi nume, atinsese o dezvoltare economică deosebită. Pe sigiliile de lut aflate pe 48 dintre cutiile de bambus se poate citi inscripţia: „intendent al casei prinţului Tai". Pe această bază, perioada de cînd datează mormîntul respectiv a fost restrînsă la începutul acestei dinastii. Se presupune că aici a fost înmormîntată fie soţia lui Tai, fie a unui demnitar al acestuia, Li Tsan. Dealtfel, în sprijinul acestei ipoteze se poate invoca descoperirea, în anii 1973 şi 1974, a celorlalte două morminte, dintre care unul al soţului, decedat în 186 î.e.n., şi altul al fiului, mort în 168 î.e.n. deci cu 18 ani mai tîrziu decît tatăl său.

Descoperirile din mormintele de la Mawangtua demonstrează tehnica înaltă şi rafinamentul artistic al poporului chinez din vremea dinastiei Han de Apus.

După vizitarea Muzeului de la Ţan-Şa, în toamna anului trecut, am căpătat o şi mai pregnantă imagine a valorii uriaşei activităţi a confraţilor arheologi şi istorici din Republica Populară Chineză, care în ultimele decenii au dat la iveală, importante şi numeroase descoperiri despre străvechea civilizaţie chineză, ale cărei mărturii ne impresionează extrem de puternic şi pe noi, contemporanii secolului XX al erei noastre.

GHICULEȘTII (II)

SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU

După 164 ani de la urcarea pe un tron românesc a celui dintîi dintre Ghiculeşti[1], în 1822 se înscăuna la Bucureşti un alt reprezentant al acestei familii, Grigore IV, nepot de fiu al lui Alexandru Ghica dragomanul şi nepot de frate al lui Grigore III, voievodul asasinat în 1777[2]. Prin înscăunarea noului principe se producea reinstaurarea domniilor pămîntene, una dintre consecinţele esenţiale ale revoluţiei lui Tudor Vladimirescu[3].

1-3 *Magazin istoric*, nr. 7/1978; 10/1975; 3/1971; 3/1976.

„După legile şi obiceiurile" pămîntene

Fiu al marelui ban Dimitrie Al. Ghica (mort 1808), boier cu mare avere şi ocupînd de timpuriu dregătorii înalte, Grigore Dimitrie a devenit, la moartea lui Alexandru vodă Şuţu, alături de Grigore Brîncoveanu şi Barbu Văcărescu, unul din membrii Comitetului de oblăduire constituit la 15 ianuarie 1821. În aceeaşi zi, cei trei „ocîrmuitori" semnau celebrul apel către Tudor Vladimirescu, prin care, pentru „obştescul folos al neamului creştinesc şi patriei noastre, sluger Theodore te-am ales să ridici norodul cu arme şi să urmezi precum eşti povăţuit"; Tudor era deci îndemnat să pornească revoluţia.

Promotori tainici ai mişcării, marii boieri din Comitetul de oblăduire s-au văzut însă repede depăşiţi de turnura populară şi profund reformatoare imprimată de Tudor ridicării la luptă a maselor. La 30 ianuarie, aceiaşi trei mari boieri români, îl sfătuiau să renunţe la luptă, iar la 6 martie 1821 se refugiau la Braşov. După înăbuşirea revoluţiei, Grigore Ghica a fost totuşi primul care, în noiembrie 1821, s-a reîntors la Bucureşti.

Numirea sa ca domn — a fost primită cu bucurie de masele populare. Vlădica Ilarion, fost sfătuitor al lui Tudor Vladimirescu scria: „Ci, mă bucur, privind, mai vîrtos, cu ochii sufletului la ridicarea neamului din prăpastia în care mai mort zăcea, aruncat de vrăjmaşa vreme, vătămătoarea de om, surpătoarea de cetăţi şi stingătoarea de neamuri". Un alt reprezentant de seamă al epocii, judecătorul Gr. Andronescu, închina stihuri „domnului nostru român Grigore Ghica voievod", iar Eufrosin Poteca, pe atunci student la Pisa, îi scria, exprimîndu-şi satisfacţia în legătură cu numirea sa.

La urcarea pe tron, Grigore Dimitrie Ghica nu mai era tînăr; avea deci o serioasă experienţă de viaţă, inclusiv politică: „Poziţia unui domn al Ţării Româneşti — scria el în 1823 corespondentului său din Viena, agent diplomatic şi, în acelaşi timp, comercial, Friedrich von Gentz[1] — dificilă în orice altă vreme din cauza principiilor diferite care se întîlnesc, este înspăimîntătoare în împrejurările actuale [ţara, secătuită financiar, era încă obligată să întreţină trupe otomane], mai ales pentru un om care din mijlocul unei vieţi liniştite şi obişnuite se află, deodată, aruncat în mijlocul celor mai extraordinare evenimente".

Într-adevăr, povara financiară lăsată de trupele turceşti era deosebit de grea (5 milioane lei deficit) şi de aceea, pentru acoperirea primelor urgenţe, guvernul a pus un bir excepţional de 2,5 milioane lei (sumă foarte importantă în acea vreme), care a fost strîns însă foarte greu din cauza stării economice precare a contribuabililor ţărani.

Grigore IV Ghica a încercat să limiteze abuzurile unor dregători, fixîndu-le un anumit venit. Eforturile sale n-au dat însă rezultatele dorite, deoarece schimbările preconizate nu vizau elemente de structură, ci doar limitarea abuzurilor evidente ale regimului.

Ca domn, Ghica a fost în permanent conflict cu marii boieri. Din Braşov, unde se aflau refugiaţi, aceştia i-au făcut o crîncenă opoziţie, trimiţînd la Constantinopol jalbe peste jalbe. Domnul n-a ezitat să folosească împotriva lor măsuri extreme: în 1823, în urma unui conflict, s-a văzut obligat să exileze pe trei dintre marii boieri opoziţionişti: Mihail Filipescu, Al. Nenciulescu şi Iancu Cocorescu.

Întoarcerea în Ţara Românească (1825) a principalilor uneltitori (banul Grigore Brîncoveanu, Alecu Filipescu, Grigore şi Ştefan Băleanu) nu a dus la o liniştire a situaţiei, competiţia pentru putere şi domnie intensificîndu-se.

În ceea ce priveşte relaţiile Ţării Româneşti cu Poarta, acestea au fost prevenitoare, de bună vecinătate. Cu toate acestea, Ghica a cerut insistent retragerea din ţară a celor 2 000 beşlii, rămaşi aici încă după evenimentele din 1821; retragerea acestora s-a efectuat în două etape, în 1824 şi în 1826: „Comandanţii acestui corp de ocupaţie — scria domnul către Gentz — numiţi direct de Poartă şi nedepinzînd decît de ea, formează, se poate spune, o putere aparte în ţară, ceea ce influenţează în chip supărător administraţia".

Corespondenţa sa cu Gentz relevă şi faptul că domnul cunoştea bine trecutul istoric al ţării, drepturile pe care vechii domni le apăraseră în faţa Porţii: „Atunci — scria el într-o scrisoare din 8/20 noiembrie 1823 — cînd principele Mircea [cel Bătrîn] a pus primul Valahia sub protecţia binefăcătoare a Sublimei Porţi [...] Sultanul Baiazet, pentru a marca acest act a acordat noului tributar un hatişerif în care [...] adăuga că această ţară va fi guvernată totdeauna de prinţii săi, după legile sale şi obiceiurile existente pe care el [sultanul] le confirma întru totul [...]. Este de remarcat că în toate aceste firmane, Valahia este reprezentată [şi] formal ca o ţară separată de restul Imperiului otoman, avînd propriile sale obiceiuri şi guvernămîntul ei separat".

Domnia lui Grigore Dimitrie Ghica s-a încheiat în 1828, odată cu izbucnirea noului război ruso-turc. Retras din viaţa publică, el a mai trăit şase ani stingîndu-se din viaţă la 16 octombrie 1834. Dimitrie, fiul său (1816-1897), popularul „Beizadea Mitică", a fost un membru marcant al Partidului Conservator, de mai multe ori ministru, una din personalităţile marcante ale vieţii politice a veacului trecut.

Zorii evului modern al României

Perioada scursă între 1821 (revoluţia lui Tudor Vladimirescu) şi 1834 constituise pentru societatea românească o epocă de importante transformări. Populaţia creşcuse considerabil. Potrivit recensămîntului din 1831/1832, în Ţara Românească erau 1 976 809 locuitori. Creşterea numerică însemna, implicit, o creştere a producţiei, aceasta din urmă impulsionată şi de pătrunderea relaţiilor capitaliste în societate. Schimbări surveniseră însă şi în mentalitatea epocii. Marele vornic Iordache Filipescu mărturisea unui diplomat francez, baronul de Bois-le-Compte: „Progresele făcute de ţărănime sînt atît de iuţi, încît cu fiece an trebuie să ne schimbăm modul de a le vorbi, care ajunge să nu mai corespundă stării morale şi dezvoltării ideilor lor".

Într-adevăr, unirea şi independenţa ţărilor române ajunseseră probleme de interes general. Ideile erau exprimate cu claritate într-unul din proiectele cele mai cuprinzătoare ale epocii, atribuit unuia dintre Ghiculeşti, în care se subliniază ideea unirii tuturor teritoriilor româneşti în jurul Ţării Româneşti: „Este nevoie mai mult decît singură Valahia, trebuiesc Transilvania, Moldova, Basarabia, Bucovina; sînt necesare, într-un cuvînt toate aceste cinci provincii deodată, avînd aceeaşi limbă, religie, obiceiuri, care odinioară formaseră un tot; acesta ar putea fi electrizat şi ridicat împotriva duşmanului, amintindu-le trecutul comun, făcîndu-le să spere într-acelaşi viitor, în aceeaşi mare patrie". Acest proiect de unire — descoperit în arhivele familiei poloneze Czartoriczky de profesorul universitar Gheorghe Duzinchievici este încă o dovadă că între 1830-1840 (cînd poate fi datat cu aproximaţie) curentul de opinie al unirii tuturor teritoriilor româneşti, de reconstituire a vechii Dacii, în hotarele ei firesti era frecvent în ideologia epocii, pentru ca, apoi, la 1848, el să devină veritabilul pivot programatic al revoluţiei.

Această evoluţie generală a societăţii româneşti avea să se confrunte însă cu Regulamentul organic, alcătuit ca urmare a stipu-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1967.

laţiilor Păcii de la Adrianopol (1829). Deşi regulamentul prevedea alegerea domnitorilor de către Obşteştile adunări, totuşi, în ianuarie 1834, curţile protectoare (rusă) şi suzerană (otomană) au căzut de acord să eludeze această prevedere „numai de această dată", numind ele domnii în Ţara Românească şi Moldova. Cei desemnaţi au fost Mihail Sturdza — în Moldova şi Alexandru Dimitrie Ghica — în Ţara Românească (1 aprilie 1834).

Noul principe de la Bucureşti, născut la 1 mai 1796, era al cincilea fiu al marelui ban Dimitrachi Ghica şi frate cu Grigore IV, primul domn pămîntean. Îşi începuse cariera administrativă şi politică înainte de 1821, fiind sub Alexandru vodă Suţu unul dintre ispravnicii de Olt. Refugiat la Braşov în vremea revoluţiei lui Tudor Vladimirescu, se înălţase apoi repede pe treptele rangurilor boiereşti în timpul domniei fratelui său mai mare. Caimacam al Craiovei în vremea răscoalei din 1826[1], a admis aprovizionarea răzvrătiţilor blocaţi în Mănăstirea Topolniţa. De comun acord cu fratele său, în aprilie 1828, sub ameninţarea declanşării războiului ruso-otoman, ca mare spătar [comandant al oştirii] a sporit forţele militare ale Ţării Româneşti cu panduri înrolaţi din Oltenia, pe care i-a echipat cu o uniformă similară aceleia din vremea lui Tudor Vladimirescu. A fost, împreună cu viitorul principe Barbu Ştirbei (1849-1856), printre colaboratorii principali ai generalului Pavel Kiseleff, guvernator, după 1829, al Principatelor române, în elaborarea Regulamentului organic, îndeosebi în problemele militare. În oştirea restructurată a Ţării Româneşti în anii 1829-30 au fost incluşi în primul rînd pandurii marelui spătar.

Ca domn Alexandru Dimitrie Ghica a respins, în general, procedeele „abile", fapt ce i-a atras adversitatea unei mari părţi a familiilor boiereşti — Bibeştii, Filipeştii, Bălenii, Cantacuzinii, Rosetteştii — care îi reproşau atribuirea părtinitoare a dregătoriilor, dar mai ales îi contestau politica economică şi socială. Acuzaţia dintîi nu era gratuită, dar atitudinea principelui se explica tocmai prin neîncrederea sa — nu întotdeauna nejustificată — faţă de marile familii boiereşti. Domnitorul a preferat să-şi aleagă dregătorii din rîndul oamenilor apropiaţi lui şi în primul rînd dintre rudele sale. Aşa se face că principalii miniştri şi sfătuitori i-au fost fraţii săi Mihail şi Costache Ghica, primul — mare vornic al Trebilor dinlăuntru, al doilea — mare spătar (1835-1842). Amîndoi fraţii, lipsiţi de popularitate, au contribuit la scăderile acestei domnii, fiind chiar acuzaţi de lipsă de lealitate faţă de principe.

Greutăţile începutului de domnie au fost cauzate, în bună măsură, şi de situaţia financiară a ţării, deosebit de dificilă în urma ocupaţiei ţariste (1828-1834) şi de punerea în aplicare a Regulamentului organic. În pofida acestor greutăţi, Alexandru vodă a reuşit să organizeze finanţele ţării, echilibrarea situaţiei realizîndu-se prin încheierea unor contracte avantajoase de comercializare a sării în Serbia, ca şi prin comerţul de aprovizionare a garnizoanei ruse din Silistra (menţinută acolo pînă în 1836). Avîntul comerţului dunărean a determinat, dealtfel, instituirea regimului de porto-franco[2] la Brăila. Astfel, în urma măsurilor de redresare, la sfîrşitul domniei, în 1842, în Tezaurul statului exista un fond de patru milioane piaştri, la care se adăugau 1 318 190 lei, veniturile oraşelor şi satelor.

Totodată, în vremea lui Alexandru Dimitrie Ghica, în fostele raiale Turnu [Măgurele] Giurgiu şi Brăila, oraşele au căpătat o înfăţişare edilitară nouă, modernă, ca dealtfel, şi Alexandria, din jud. Teleorman, oraş întemeiat de domn şi denumit astfel în onoarea sa.

Dar principalele măsuri ale domniei au fost cele cu caracter social, vizînd îmbunătăţirea soartei ţăranilor. În 1837, principele sublinia „trebuinţa de şcoalele satelor", ceea ce a avut drept efect întemeierea, în anul următor, a circa 2 000 şcoli săteşti, care, în 1842, erau frecventate de aproape 50 000 copii. Grijă a manifestat domnul şi pentru învăţătura tinerilor trecuţi de vîrsta şcolarităţii, înfiinţînd, în august 1838, o şcoală ostăşească: unul dintre profesorii acesteia a fost şi iuncherul Nicolae Bălcescu. La acestea s-a adăugat întemeierea, la Pantelimon, a şcolii model de agricultură, inaugurată în 1835.

Combătut de cvasiunanimitatea Adunării Obşteşti (compusă cu precădere din marii boieri şi proprietari de moşii), principele a intervenit în raporturile dintre posesorii de moşii şi ţăranii clăcaşi, promulgînd, în 30 octombrie 1837 — prin documentul cunoscut sub numele *Jurnalul sfatului administrativ* — „slobozenia strămutării ţăranului". Astfel, clăcaşii deveneau liberi să se strămute acolo unde le-ar fi fost voia, reflectînd deci pătrunderea şi în agricultură a unui spirit care nu mai ţinea de relaţiile feudale. Marii boieri au reacţionat vehement, atît în timpul domniei (cînd au încercat să interzică această măsură) cît şi după încheierea acesteia cînd au cerut noului principe, Gheorghe Bibescu, să revină la vechea stare de lucruri.

De la domnie, la căimăcămie

Domnia lui Alexandru Dimitrie Ghica s-a confruntat însă nu numai cu opoziţia retrogradă a marii boierimi. Principele a avut de rezolvat şi complexele probleme iscate de mişcările cu pronunţat caracter novator-revoluţionar conduse de Ion Cîmpineanu[3] şi Mitică Filipescu[4], şi desigur politica sa trebuie analizată şi în raport cu aceste mişcări. Cum am arătat, Alexandru Dimitrie Ghica a domnit în condiţiile stipulate de Regulamentul organic, Ţara Românească (şi Moldova, dealtfel) fiind sub permanenta supraveghere a puterii protectoare (Imperiul ţarist) şi puterii suzerane (Imperiul otoman). În aceste condiţii de permanente ingerinţe în treburile interne

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1976.

[2] Port în care mărfurile venite din străinătate sînt scutite de vamă.

[3-4] *Magazin istoric*, nr. 11/1977; 12/1977.

Ion Ghica și generația de aur de la 1848

ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

În istoria acelei generații de aur, atît de dăruite patriei și propășirii ei, alături de Bălcescu, Kogălniceanu, Câmpineanu, Negri, Alecsandri, Bolintineanu, Rosetti, Magheru, Tell, Brătienii, Goleștii, Voinești și cîți alții, Ion Ghica și-a scris cu cinste pagina care-l reprezintă.

Dincolo de contradicțiile firești ale unei personalități puternice (descendentul unei familii care dăduse cîțiva domnitori Țărilor române[1], se formase însă la soarele fierbinte și generos al ideilor de libertate și progres ce-au încălzit întregul secol XIX), el a marcat o prezență activă, benefică în cîteva momente hotărîtoare pentru istoria politică a României moderne: la '48, la '59, la '77. În țară, unde se împlineau deziderate seculare de unire, independență și dreptate socială, sau pe scena europeană (ca guvernator al insulei Samos ori îndeplinind misiuni politice și diplomatice la Constantinopol și la Londra[2]), el a slujit cu un devotament rar interesele superioare ale poporului român.

De aceea, răsfrîngînd experiența vastă a unei vieți de om politic, de om de știință, de cărturar, fin observator al moravurilor și psihologiei, opera epistolară, literară și neliterară a lui Ion Ghica dovedește o implicare adîncă în viața contemporană, un interes acut pentru istoria mai apropiată și mai depărtată, ca și o privire lucidă, prevăzătoare, aruncată necontenit înainte, dincolo de prezentul imediat.

Fiecare judecată, fiecare gest, fiecare sfat era cumpănit și gîndit într-o perspectivă viitoare, în care omul politic dublat de economist proiecta devenirea poporului român. Și, în acest sens, ni se pare exemplară (pe lîngă o serie de scrieri cu caracter economic-politic) corespondența lui cu Bălcescu pe care l-a iubit și l-a prețuit în chip deosebit. Această corespondență, document palpitant de actualitate, de grijă pentru soarta istorică a poporului român, nu are nimic din lirismul tîrziilor scrisori literare adresate lui Alecsandri, nutrite din amintiri.

Scrisorile îmbracă un caracter practic, imediat, conținînd prețioase informații politice de la Constantinopol, menite să-i ofere lui Bălcescu posibilitatea de a acționa eficient în cercurile politice apusene. Ghica îi comunica chestiuni bănești — în legătură cu apariția posibilă (și foarte necesară) a unei reviste românești la Paris, pentru informarea exactă a opiniei publice. Altădată, îi sugera momentul cel mai potrivit pentru o audiență la Louis Napoleon (viitorul Napoleon III) sau la lordul Palmerston. Sau îi reamintea să pună în circulație, pe lîngă oamenii politici și ziariștii francezi, ideea unui stat român neutru, în felul Elveției.

După vreo treizeci de ani, Ion Ghica avea să vorbească altfel despre oamenii cu care se întîlnise și despre momentele la care participase.

Avea să vorbească pe larg, pe îndelete, cu paranteze pitorești și efuziuni lirice, într-o corespondență care urma să devină, prin calitățile-i de stil, de evocare, opera sa propriu-zis literară. Scrisorile către Alecsandri, dense și profunde în substanță, reiau împrejurările luptelor cu tot contextul istoric prins în imagini remarcabile, refac portretele colegilor de generație și ale înaintașilor vrednici.

Din nou, între toți, figura lui Bălcescu strălucește cu forța acelei unice calități de exponent al unui popor, al unei istorii naționale în mers. Și admirația lui Ghica, echivalînd cu o nemărturisită, dar totală identificare cu ceea ce reprezentase Bălcescu, reiese din fiece rînd al scrisorii[3], despre pasionatul luptător, despre viața și strădania lui revoluționară, despre calitățile lui de om și istoric, despre luminatul, nestinsul său patriotism: „La citirea celor dintîi rînduri ale acestei epistole ai crezut, sunt sigur, că îmi propuneam o biografie a mult regretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul cînd am luat pana în mînă. Dar, cu cît înaintam, scormonind și dezgropînd în memoria mea cele petre-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1978; 9/1971.

[3] Din 25 octombrie 1886, intitulată *Nicu Bălcescu*.

ale principatului, voievodul era nevoit să adopte o politică prudentă, de aparentă păstrare a ordinii stabilite de cele două imperii. De aici și asprimea cu care a sancționat cele două mișcări, asprime motivată în primul rînd din dorința de a preveni un amestec direct, fie al Rusiei țariste, fie al Turciei.

Că principele a acționat pentru asigurarea unei autonomii reale a țării o dovedesc inițiativele voievodale luate într-o serie de direcții. De pildă, în mai-iulie 1834, mergînd la Constantinopol, el a obținut, prin negocieri directe cu Poarta otomană, recunoașterea drapelului național pentru oștirea și navele românești[1]. În țară, printr-o iscusită legislație, miliția (armata regulată), deși avea efective limitate de prevederile Regulamentului organic, a fost practic dublată, prin organizarea trupelor teritoriale.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

cute, de este acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam de la copil la tînăr și bărbat, de la scriitor și istoric la omul politic, cu atît viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor care au jucat un rol în țara noastră de la 1841 pînă la 1853 [în realitate este 1852], anul în care el a părăsit lumea lăsînd un gol mare între noi [...].

Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii de la 1848, și mi-am zis adesea: Căci nu trăiește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simțului național al României întregi, a fost rezultatul a trei generațiuni; le-ar spune că acea mare revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei cari au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea...".

Interesul pasionat al lui Ghica se extindea și la alte figuri ale istoriei noastre, ca Tudor Vladimirescu, pe care îl numea „slugerul Tudor de la Vladimirești din Gorj, om de arme, îndrăzneț și patriot, eroul revoluției române de la 1821".

De asemenea, el avea să evoce, în pagini pline de culoare despre lumea copilăriei sale, un personaj de legendă românească, pe haiducul și justițiarul Iancu Jianu.

Dar paginile cele mai prețioase pentru dobîndirea directă a conștiinței unei perfecte unități dintre românii de pretutindeni sînt cele care relatează întîlnirile cu colegii moldoveni la Paris[1]: „Îți aduci aminte de întîia noastră întîlnire, sunt acum vreo 45 ani, la Paris, cam pe la anul 1835? Cinci sau șase români munteni din Valahia, cum se zicea pe atunci, locuiam în rue St. Hyacinthe cu Nicolae Cantacuzino Pașcanu și cu Iancu Filipescu Vulpache. Voi, alți atîția români moldoveni, între cari și fostul domn Alecu Cuza, locuiați cu un profesor anume Furnarache în rue Nôtre-Dame des Champs.

Într-o duminică, micele noastre cîrduri se întîlniră pe Quai Voltaire, și noi și voi mergeam tot spre Champs Elysées. Mentorii noștri se opriră un minut la vorbă. Nu știu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată amestecați și brat la brat un muntean cu-n moldovean; vorbeam fiecare limbagiul provinciei noastre și ne înțelegeam, parc-am fi vorbit aceeași limbă. Ce revelațiune! Dintr-acel moment nu am mai fost nici munteni, nici moldoveni. Eram toți români!".

Se adaugă la aceste rînduri entuziaste și alte multe pasagii din Scrisori *despre românii din afara granițelor de atunci, aflați dincolo de Carpați sau în țările Peninsulei Balcanice (în scrisoarea* Nicu Bălcescu, *Ghica se referă și la românii ardeleni, care căutau să se afirme „prin adunarea de la Blaj, prin revendicarea drepturilor autonomice ale Transilvaniei").*

Ceea ce este impresionant în această largă, emoționantă confesiune, care sînt Scrisorile, *este recunoștința față de lucrarea pozitivă a celor mai mari și mai reprezentativi, față de iubirea și jertfa lor pentru cauza țării. Iar cauza liniștii și obiectivității lui este conștiința de a fi participat și el la acțiunile comune colective care au pus temeliile României moderne, conștiința datoriei împlinite față de istoria românească și imperativele ei.*

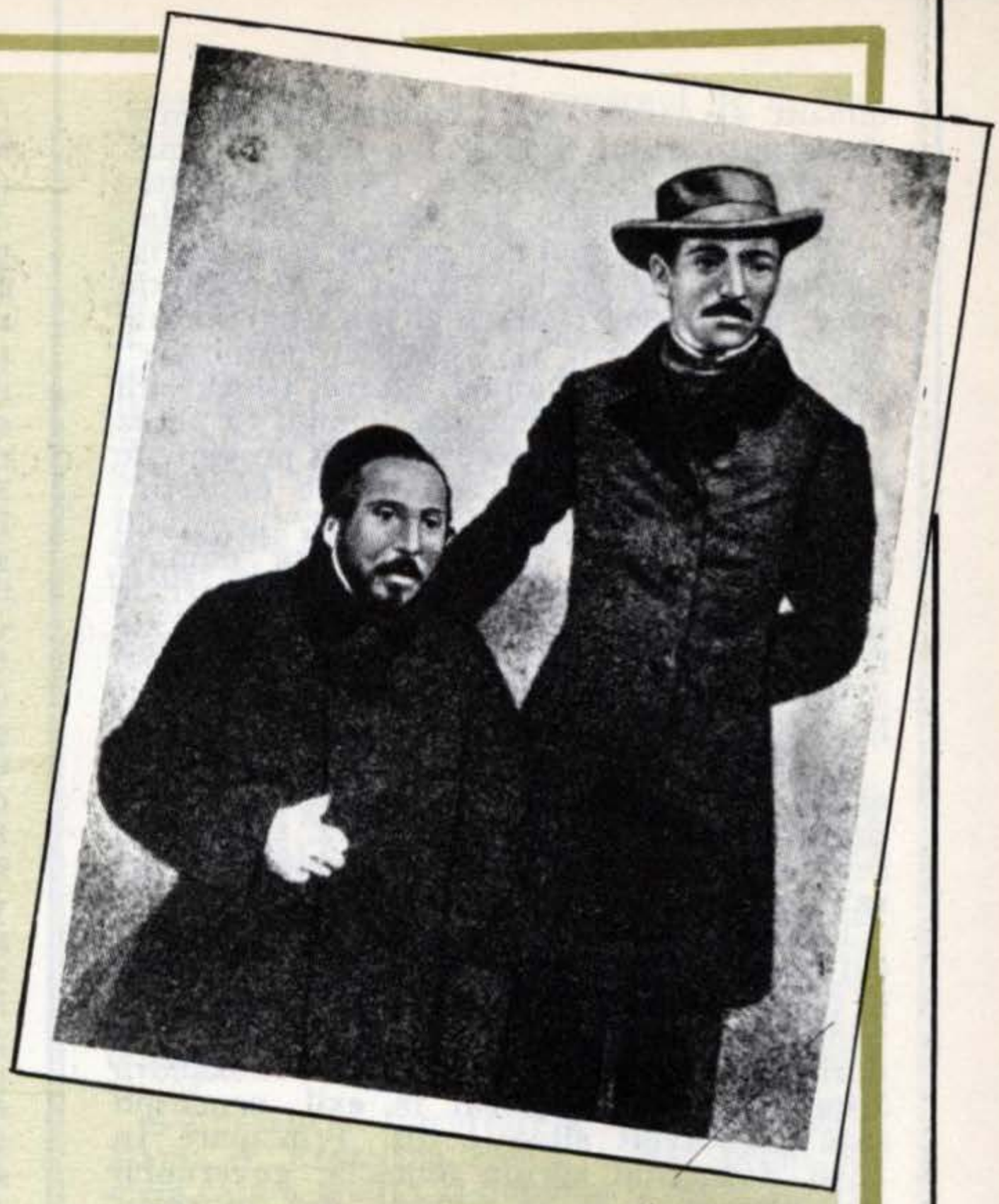

Ion Ghica și Vasile Alecsandri la Constantinopol în 1855

[1] Scrisoare din ianuarie 1881, intitulată *Generalul Coletti la 1835*.

Politica principelui a stîrnit totuși nemulțumirea celor două puteri și îndeosebi a curții protectoare, care, în primăvara anului 1835, a numit un nou consul general în Principate — baronul Peter von Rückmann — dar mai cu seamă a impus (mai 1838) „articolul adițional", în virtutea căruia nici o modificare a Regulamentului organic nu era admisă fără aprobarea prealabilă a curții de la St. Petersburg și a Porții. În pofida eforturilor de menținere a statutului creat Țării Românești prin Tratatul de la Adrianopol, relațiile lui Alexandru Dimitrie Ghica cu cabinetul țarist au continuat să se înrăutățească; rezumînd situația, consulul austriac, Timoni, raporta în decembrie 1841: „Principele Ghica nu voia să asculte de povața de a păstra bune relații cu consulatul general țarist și se complăcea în rolul de rezistență contra puterii protectoare". Anul 1842 a reprezentat punctul cul-

minant al acestei stări conflictuale latente. Guvernul țarului Nicolae I a trimis, în mai, la București, pe generalul Duhamel pentru a „controla“ situația. În iunie, acesta a impus constituirea unui nou guvern, care cuprindea, alături de Barbu Știrbei și Constantin Suțu, pe Nicolae Golescu și Ion Cîmpineanu, doi reprezentanți ai „partidei naționale“. Dar, după opinia unuia dintre Ghiculeștii din Moldova „era îndoios că domnul va putea mai mult timp ține piept puterii protectrițe [Imperiul țarist] care-l pîndia de departe“. Într-adevăr, părăsind București, generalul Duhamel exprima convingerea că domnul Țării Românești era „stăpînit de gînduri de neatîrnare [și că el] caută să se sustragă de la tutela rusească bazată pe tratate; el [Ghica] a întrebuințat și întrebuințează toate mijloacele pentru a ajunge la acest țel“.

Soarta lui Alexandru Dimitrie Ghica era, astfel, pecetluită. Ca urmare a cererii curții protectoare, la 7 octombrie 1842, sultanul a semnat firmanul prin care principele indezirabil era destituit.

Conform principiilor exprimate la începutul domniei că „preferă mai degrabă să renunțe la tot și să se retragă onorabil în ochii compatrioților săi, decît să acționeze împotriva dorințelor și intereselor țării sale“, Alexandru Dimitrie Ghica a plecat în exil, urmărind însă necontenit situația din Principate. În 1848, a acordat sprijin financiar guvernului revoluționar și, la un moment dat, în presa vremii s-a vorbit chiar de eventualitatea venirii sale în fruntea statului. S-a reîntors însă în țară abia în 1856, în vîltoarea luptelor pentru Unire, fiind — din iunie 1856 și pînă în octombrie 1858 — la cîrma Țării Românești în calitate de caimacam. De la început partizan al Unirii, el a evoluat treptat spre o înțelegere largă a marii transformări ce se petrecea sub ochii săi. Îngăduind revenirea în țară a exilaților pașoptiști și organizarea mișcării unioniste, a zădărnicit, în același timp, în bună măsură, prin prezența lui la conducerea statului competiția pentru domnie a foștilor principi Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, fiind unul dintre primii care a salutat dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza.

Retras după Unire la Napoli, Alexandru Ghica s-a stins din viață în 1862, fiind îngropat în țară la Mănăstirea Pantelimon din București, ctitoria familiei.

Un principe... revoluționar

Perioada dintre 1834-1854 s-a caracterizat prin lupta susținută a românilor împotriva protectoratului, pentru unire și independență statală. Către sfîrșitul acestei perioade s-a plasat și ultima domnie a unui membru al familiei Ghica, pe tronul Moldovei.

Grigore Ghica [Ghyka] (1804-1857) era fiul marelui logofăt Alecu, strănepotul lui Grigore III. Personalitate marcantă a primei jumătăți a veacului trecut, Alecu Ghica a dat o îngrijită educație fiului său, Grigore. Dregător la curtea lui Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828), Grigore a fost scurtă vreme ministru la Secretariatul Statului și Vistierie (1842-1843), pe vremea lui Mihail vodă Sturdza; s-a îndepărtat curînd de acesta, fiind tot mai mult cîștigat de ideile înnoitoare care stăteau la baza programului partidei naționale din Moldova. După înfrîngerea revoluției din martie[1], Grigore Alecu Ghica a fost unul dintre membrii comitetului revoluționar secret din Iași, continuatorul acțiunii de răsturnare a regimului opresiv patronat de Mihail vodă Sturdza. Influența tatălui său la Poarta otomană a determinat desemnarea sa, la 22 iunie 1849, ca principe al Moldovei, în condițiile internaționale stabilite de Convenția de la Balta-Liman. Iată, deci, că printr-un concurs de împrejurări, în fruntea Moldovei a venit unul dintre revoluționarii pașoptiști. Vreme de șapte ani (iunie 1849-iulie 1856) se poate urmări intenția domnului de a împlini, în limitele posibilului, obiectivele revoluției burghezo-democrate române în Moldova, ca și relevarea treptată a adevăratului chip al fostului revoluționar Grigore vodă Ghica. Nu omul jumătăților de măsură — cum a fost prea grabnic și unilateral categorisit — ci mai degrabă al împlinirii treptate a măsurilor întregi. Desigur, nu au lipsit nici eșecurile, datorate însă mai ales relațiilor internaționale nu întotdeauna favorabile; din șapte ani, doar doi au fost scutiți de ocupații străine (țaristo-turcă: 1848-1851; țaristă: iulie 1853-septembrie 1854; austriacă: 1854-1857).

Încă de la începutul domniei, în jurul lui s-au grupat revoluționarii pașoptiști: Costache Negri, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Dimitrie Rallet, Anastase Panu, Petre Mavrogheni, Vasile Sturdza. Nu a lipsit nici colaborarea lui Mihail Kogălniceanu, iar din Transilvania a fost chemat Simion Bărnuțiu, ca profesor la Academia Vasiliană, din Iași.

Sub supravegherea atentă a domnului s-au alcătuit noile prevederi referitoare la relațiile agrare ce modificau Regulamentul organic. Legiuirea din 1851 — ca și aceea a lui Știrbei vodă în Țara Românească dealtfel — a creat cadrul material pe temeiul căreia s-a legiferat reforma agrară din 1864[2]. O atenție deosebită a fost acordată învățămîntului public, în mai toate localitățile rurale, redeschizîndu-se școlile. Printr-un serios efort financiar, efectivele miliției (oștirii) au fost sporite, Moldova depășind în acest domeniu cadrele strîmte impuse de Regulamentul organic.

Izbucnirea războiului din Crimeea a impus desfășurarea unei vii activități diplomatice, menite să conserve autonomia țării. Grigore Alexandru vodă s-a opus prin toate mijloacele ingerințelor comandamentului austriac de ocupație. Pentru a contrabalansa planurile Curții de la Viena (care țintea, finalmente, anexarea Principatelor la Imperiul habsburgic), el a desfășurat o vie activitate de interesare a Franței și Prusiei, ca adversare a politicii de extindere austriace. El l-a trimis pe Costache Negri ca observator al Mol-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1978; 9/1974.

dovei la Conferința din capitala Imperiului austriac, pregătitoare a păcii de la Paris (1855). Împreună cu Vasile Alecsandri, Grigore vodă a analizat cu atenție exemplul Regatului sard — participant la războiul Crimeei — întrezărind în acțiunea acestei țări un exemplu și pentru unificarea Țărilor române.

Anii 1855-1856 au marcat o accelerare a ritmului transformărilor sociale și politice; a fost desființată cu totul robia, a fost abolită cenzura și s-a promulgat o lege liberală a presei. La aceste înfăptuiri mai trebuie adăugată una, importantă nu doar prin valoarea ei simbolică, ci și practică: Grigore Ghica a cumpărat manuscrisul *Hronicului* lui Gheorghe Șincai și a dispus editarea lucrării. Actul de cultură țintea mult mai departe. Această istorie a tuturor românilor, indiferent de hotarele impuse de stăpînirile străine, trebuia să fie manifestul unității lor, lansat de o forță politică conducătoare, statală, românească. Înființarea comitetelor unioniste, în 1856, reprezintă, fără îndoială, apogeul mișcării revoluționare-unioniste declanșată în Moldova în 1848.

Momentul a coincis însă cu sfîrșitul termenului de domnie acordat principelui prin tratatele internaționale. Înainte de a se retrage, Grigore vodă Ghica a ținut să dea o nouă probă a atașamentului său politic la cauza progresului românesc: însoțit de ministrul său, Costache Negri, domnul a parcurs ținuturile țării propovăduind Unirea. Iar ca o ultimă măsură de prevedere pentru ca Unirea să nu fie periclitată a alcătuit astfel Sfatul administrativ (guvernul), încît căimăcămia ce s-ar fi format să fie devotată liniei unioniste.

Plecînd în iulie 1856 din Moldova, cu gîndul de a fi în Franța un emisar al Unirii[1], principele Grigore Ghica a fost condus cu cinstea și demnitatea cuvenită de pîrcălabul Galaților, Alexandru Ioan Cuza. Îmbrățișarea celor doi bărbați a fost parcă simbolică: după remarca lui Constantin Gane, fostul principe trecea viitorului Cuza vodă coroana Moldovei și îi transmitea, totodată, misiunea înfăptuirii Unirii — acest măreț ideal revoluționar.

Literați, savanți, exploratori

Dintre fiii domnului, Iancu (Ioan Grigore Ghica: 1831-1881) a jucat un rol de seamă în viața politică și militară (a fost general) a României celei de-a doua jumătăți a secolului trecut. În grava criză politică internațională din 1866, el a devenit ministru de Război, organizînd tabăra militară de pe Argeș și Sabar, menită să respingă cu armele o eventuală încercare a otomanilor de a încălca pămîntul țării. Agent al României la Constantinopol și apoi la St. Petersburg între anii 1876 și 1881, generalul Ghica a dovedit perspicacitate și tact, slujindu-și cu abnegație patria și contribuind la adoptarea liniei politice corespunzătoare de către guvernul de la București.

Cel mai de seamă reprezentant al familiei — pe plan cultural — în această perioadă a fost, fără îndoială, Ion Ghica[2] (1816-1897). De bună seamă evocarea personalității sale de scriitor, economist, pedagog, organizator al Academiei Române, și mai presus de toate diplomat, om politic, revoluționar este greu de sintetizat. Totuși, cîteva precizări nu pot lipsi din această schiță a cronicii familiei sale. Strănepot de frate al principilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica, el a reprezentat, alături de Nicolae Bălcescu, curentul politic realist al revoluției de la 1848.

După înăbușirea acesteia, aflat la Samos, unde fusese învestit cu titlul de bey, Ion Ghica a avut un rol deosebit de important în păstrarea — prin intermediul consulatului englez din București — a legăturii dintre secțiunile „Frăției" din țară. Deputat, primministru și ambasador al țării sale, Ion Ghica a desfășurat o prodigioasă activitate în a doua jumătate a secolului.

Aceleiași familii i-a aparținut și scriitoarea de renume internațional, Dora d'Istria (1828-1888), pe numele ei adevărat, Elena Ghica, fiica marelui ban Mihail Ghica și nepoata domnilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica.

S-a născut în București la 3 februarie 1828. Mama ei, Ecaterina Facca a fost prima femeie care a tradus și publicat o carte în limba română. Elena Ghica a căpătat o educație aleasă, însușindu-și o vastă cultură care i-a permis să abordeze numeroase domenii: literatură, istorie, filozofie, economie. În multe articole i-a prezentat pe români, mai ales sărbătorile și poezia lor populară, cel mai important studiu din această serie fiind *Naționalitatea română după cîntecele ei populare*, apărut în *Revue de deux mondes* (1859).

După o căsătorie nefericită cu prințul rus Alexandru Koltzoff-Masalsky și o ședere la Petersburg în timpul căreia, datorită ideilor ei liberale, a ajuns în atenția poliției țariste, în 1855 s-a stabilit în Elveția (unde a adoptat pseudonimul sub care a devenit celebră) și apoi, definitiv, în Italia.

O parte din lucrări i-au fost publicate în românește, în 1876-1877: *Operile principesei Dora d'Istria*, în traducerea lui Grigore Peretz. A încetat din viață la 7 noiembrie 1888 în Italia, îndreptînd un ultim gînd spre patrie și lăsînd, prin testament, o însemnată parte a averii sale spitalelor din București.

Și alți membri ai familiei Ghica s-au remarcat la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX în știință, artă, literatură și diplomație.

Dimitrie Ghica-Comănești (1840-?) și fiul său Nicolae s-au remarcat ca exploratori. Ei au efectuat în 1895-1896 o expediție în „țara somalilor", cercetînd cu acest prilej o zonă necunoscută din Cornul Africii, ale cărei rezultate (etnografice, geologice, topografice, biologice) au fost consemnate de Institutul geografic de la Gotha. Cei doi exploratori români au descoperit și însemnat pe hărți

[1] A murit tragic la 24 august 1857, la castelul La Mée, de lîngă Melun.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1971.

munți și cursuri de ape, cărora le-au dat nume românești, au colecționat plante și animale specifice regiunii Ogaden, cele mai reușite exemplare cinegetice fiind donate Muzeului de Științe Naturale din București. În urma expediției au fost catalogate de botaniști speciile de plante numite: Sporobolus ghikae, Crotolaria comanestiana și Justitia romaniae.

Alexandru Ghika (1902-1964) a fost un matematician de mare valoare, membru al Academiei Române și profesor la Universitatea din București.

Nicolae Ghica-Budești (1869-1943) s-a afirmat ca unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai arhitecturii românești moderne. Profesor la Școala superioară de arhitectură, membru al Comisiei monumentelor istorice și membru de onoare al Academiei Române, el a fost unul dintre susținătorii stilului național în arhitectură. A construit, între altele, clădirea Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România. Este, de asemenea, autorul unui studiu fundamental asupra arhitecturii medievale din Muntenia și Oltenia.

Pantazi Ghica (1831-1882) și Dimitrie Ghica (1848-1914) frate și respectiv fiu ai lui Ion Ghica, au activat pe tărîm literar. Pantazi a fost secretar al *Magazinului istoric pentru Dacia* și apoi secretar particular al lui Nicolae Bălcescu. Exilat în 1848, a fost, după revenirea în țară, redactor la ziarele democratice *Independența* și *Dîmbovița*. Dimitrie Ghica s-a remarcat în cultura noastră prin traducerea și adnotarea *Istoriilor* lui Herodot.

Dintre Ghiculeștii care au activat în diplomație trebuie amintit și Dimitrie I. Ghica (1875-1967), „om de o aleasă politețe și de o intelectualitate extrem de fină și de complexă", cum l-a caracterizat Nicolae Iorga, în al cărui guvern a deținut portofoliul Externelor (27 aprilie 1931-6 iunie 1932). Și-a început cariera la 19 ani, ca atașat pe lîngă Legația română din Paris. A îndeplinit apoi misiuni importante ca plenipotențiar la Paris, Roma și Bruxelles și ca secretar general în Ministerul de Externe. În 1919, a făcut parte din delegația română la Conferința de pace de la Paris, iar în 1932 a participat — era pe atunci ministru de Externe — la Conferința dezarmării de la Geneva. În discursul său (17 februarie 1932) Dimitrie I. Ghica sublinia în fața plenului delegațiilor că România „n-a încetat să proclame de mulți ani, prin glasul guvernelor ei succesive, dorința sa de a trăi în relații amicale cu toate statele, vecine sau îndepărtate; ea rămîne ferm atașată acestor principii și gata, pe drumul întăririi păcii și al dezarmării consecutive, să subscrie la toate acordurile internaționale de ordin general sau regional care vor tinde spre acest scop".

De trei secole, prin glasul cel mai autorizat al reprezentanților lor — principi, savanți, literați, oameni politici — membrii familiei Ghica au făcut dovada patriotismului lor, dragostei pentru pămîntul românesc, căruia i-au fost vrednici slujitori.

O sală românească de cursuri la Universitatea din Pittsburgh

De jur împrejurul holului central acoperit cu o mare boltă, al Universității din Pittsburgh — statul Pennsylvania (S.U.A.), sînt 18 săli, reprezentînd 18 națiuni ale pămîntului. Fiecare sală a fost concepută de unul sau mai mulți arhitecți din țara respectivă, avînd menirea să ilustreze una dintre perioadele de înaltă dezvoltare a artei de pe cuprinsul țării respective. Toate laolaltă constituie, în intenția celor ce conduc destinele Universității, un simbol al amplului program al acesteia pe tărîmul schimburilor culturale și educative internaționale.

În 1927, cînd s-a luat inițiativa creării celor 18 săli, mă aflam în orașul american pentru studii post-universitare unde am rămas pînă în anul 1932. În regiunea Pittsburghului erau cîteva sute de români. Foarte activi, ei au organizat un comitet, din care am făcut parte, însărcinat cu strîngerea fondurilor necesare. Susținuți și de ziarele în limba română din S.U.A., am reușit să adunăm, în scurt timp, suma de 7 000 dolari.

Apelul făcut statului român nu a rămas fără răspuns. În 1929, la sediul Universității au sosit planurile sălii concepute de arhitectul Ghica-Budești.

Intrarea se face printr-o ușă de stejar masiv cu un ancadrament de piatră sculptată în stilul celor existente la bătrînele mănăstiri românești; podeaua este acoperită cu lespezi pătrate de marmură trandafirie de la Ruschița. Printr-o lege specială a Parlamentului român, mozaicul în stil bizantin, încastrat într-unul din pereții sălii, porțile de fier forjat, scaunele studenților, avînd spătarul sculptat manual, și străvechile icoane au fost transferate din pavilionul românesc al Expoziției internaționale de la New-York (1939-1940) în proprietatea Universității din Pittsburgh.

Întrerupte, mai întîi din cauza marii crize economice din anii 1929-1933 și apoi de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, lucrările din sala românească au fost reluate și terminate în 1942. Inaugurarea oficială a avut loc la 16 martie 1943.

I. B. DRĂGUȘANU

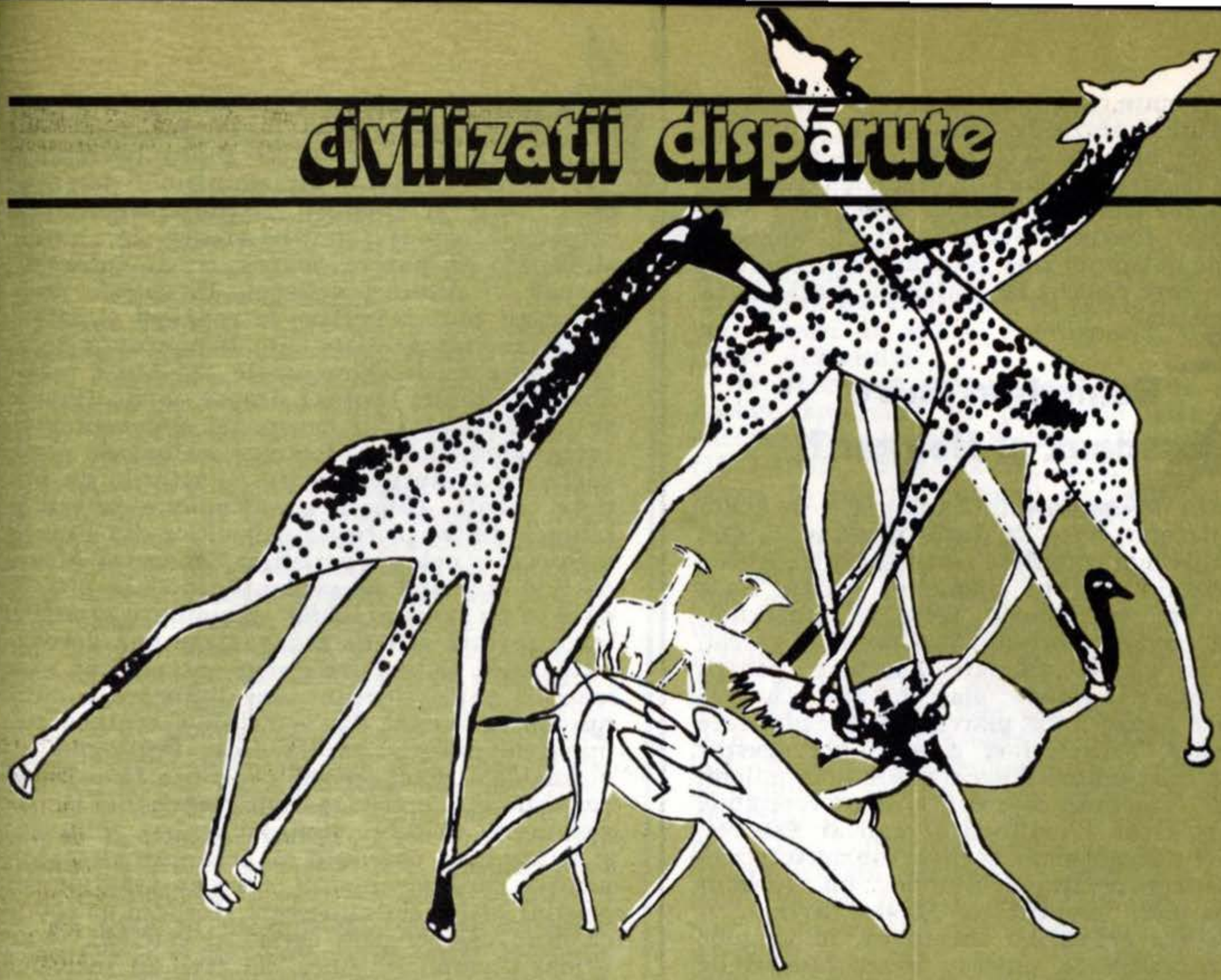

ODINIOARĂ SAHARA A FOST ÎNVERZITĂ

MARCEL BRION
Membru al Academiei Franceze

Sahara... Cel mai mare pustiu al lumii... Traversează Africa de la Oceanul Atlantic la Marea Roșie și se continuă la Est prin deșertul Arabiei. Se întinde pe cca. 4 000 km de la Atlantic pînă la Valea Nilului și pe 1 500 pînă la 1 800 km de la Nord la Sud. Situat de o parte și de alta a tropicului Cancerului, ținutul corespunde celei mai vaste regiuni continentale supuse influenței unor înalte presiuni tropicale. Această configurație geografică explică cunoscutele trăsături ale climei sahariene: uscăciunea excesivă (doar 100 mm ploi anual), temperaturile oscilante, de la 50°C (pe nisip chiar 70°C) ziua, la frigurile și, uneori, înghețurile din nopțile de iarnă ale zonelor septentrionale și centrale, vînturile violente care suflă aproape continuu și accentuează seceta.

Cum a arătat oare acest ținut în preistorie? La fel de arid? Nicidecum. Este ceea ce ne demonstrează Marcel Brion în articolul care urmează. O demonstrație care completează și adîncește o altă relatare, pe aceeași temă, apărută în nr. 7/1973 al revistei noastre[1].

[1] În imagine: detaliu dintr-o scenă de vînătoare — mărturie a unui rafinat simț artistic.

Cu milenii în urmă, imensele întinderi de deșert ale Saharei erau acoperite de verdeață. Brăzdate de numeroase fluvii și bogate în vegetație, ele au fost locuite de toate speciile de animale și au cunoscut o succesiune de civilizații.

Aflat într-o expediție în Sahara, celebrul etnolog german Leo Frobenius (1873-1938), autor al multor lucrări despre popoarele africane vechi, a fost înștiințat de călăuzele sale băștinașe că, în apropiere de locul unde se aflau, existau așa-numitele „pietre care vorbesc" și că, la răsăritul soarelui, „ieșeau din stînci" animale.

Aceste două informații stranii au fost suficiente pentru a stîrni curiozitatea marelui savant. El i-a rugat pe africani să îl conducă la acel punct. Curînd, Leo Frobenius avea să

înțeleagă care era cuantumul de adevăr și care cel de fantezie în aceste două afirmații. Despre ce era vorba? În fața lui se aflau, gravate în piatră, figuri de animale reproduse cu mult realism. Ele „ieșeau" din stînci doar dimineața foarte devreme, fiind aproape invizibile în timpul zilei. Numai razele soarelui în drum spre răsărit le confereau viață, forță și prospețime.

Schimburi între Lascaux și Hoggar?

Această descoperire întîmplătoare, de acum cîteva decenii, avea să ducă, ulterior, la una dintre cele mai complete cercetări întreprinse, în ultimii 50 ani, pe pămîntul Africii. Ea a relevat că, în ținutul torid al pustiului, trăiseră cîndva crocodili, hipopotami, gazele, struți și girafe, animale specifice pentru zonele foarte umede ale globului. Artiști autentici fixaseră în piatră, cu o exactitate desăvîrșită, atitudini și mișcări ale acestor animale, dispărute cu secole, poate cu milenii în urmă. Cine erau creatorii acestor veritabile opere de artă? Locuitorii actuali ai Saharei, tuaregii? Categoric nu. Religia lor musulmană proscrie reprezentarea ființelor vii, interzicîndu-le deci practicarea acestei arte.

Existența gravurilor atestă că, în timpuri foarte îndepărtate, cînd în locul dunelor de nisip de astăzi erau mlaștini, cînd prin defileele stîncilor curgeau fluvii, în acele ținuturi fertile și bogate în vînat, au trăit oameni, care, ca și animalele care le serveau drept hrană, au dispărut. Ce se petrecuse de fapt? Pe măsură ce Sahara, în urma schimbării climei, pierduse apa și devenise nefertilă, toate ființele care o locuiau — oameni și animale – se retrăseseră din fața secetei ucigătoare. În căutare de pășuni, păduri și, mai ales, de apă, indispensabilă vieții, ele plecaseră în direcția Nilului. Într-adevăr, pînă nu demult, pe falezele care mărginesc marele fluviu se zăreau așa-numitele „petroglife," picturi și gravuri pe piatră, care prezentau analogii convingătoare cu cele descoperite în Sahara. Alți locuitori emigraseră spre Africa centrală, unde găsiseră savana primitoare și bogată în vînat, pămînturi fertile, favorabile creșterii animalelor și culturilor, în sfîrșit, pădurea tropicală cu nenumăratele ei soiuri de arbori, cu vegetația sa luxuriantă, cu belșugul de animale sălbatice.

Aceste fenomene s-au petrecut într-o epocă încă nedeterminată a istoriei pămîntului, cînd popoare întregi, precedate de animalele care le procurau tot ceea ce aveau nevoie, își schimbaseră aria de locuit. O mutație similară a avut loc în Europa, cînd oamenii, urmînd ritmul glaciațiilor, au însoțit, în migrațiile lor, mamuții, bizonii, renii, necesari pentru hrană. Este vorba despre autorii gravurilor preistorice din celebrele grote ale Franței și Spaniei, de la Lascaux, Font-de-Gaume (în Dordogne) sau Altamira. Cea mai frecventă și mai elementară interpretare dată picturilor rupestre franceze este că ele s-ar datora unei magii în folosul vînătorii; cu alte cuvinte, ele ar fi slujit, exercitării unei acțiuni magice asupra animalului desenat, unei „vrăji" a vînătorii. Reprezentînd ființa respectivă, omul primitiv credea că, astfel, el capătă și putere asupra ei; îi cucerește corpul, vitalitatea, sufletul. De aceea, unor populații încă primitive le repugnă și astăzi să se lase fotografiate, din teama de a nu-și abandona în imagine unele trăsături reale. Există și o altă ipoteză despre explicațiile ce se pot da picturilor europene: sînt reprezentarea simbolică a forțelor religioase care veghează rosturile cosmice și riturile de inițiere tribală. Uneori, similitudinile de stil și tehnică dintre picturile paleolitice din Franța și Spania și cele ale artiștilor Saharei și Africii de Sud sînt atît de evidente, încît te întrebi dacă n-au existat chiar schimburi artistice între regiuni atît de îndepărtate una de cealaltă, dacă pictori preistorici europeni nu i-au instruit pe cei africani sau, dimpotrivă, dacă nu cumva aceștia din urmă sînt creatorii minunatelor imagini rupestre din Dordogne.

Analogia funcționează cel puțin în primele perioade ale „artei sahariene" căci, mai tîrziu, gravurile africane și-au schimbat subiectul și stilul. Alte populații au traversat deșertul, printre care garamanții, care au stăpînit tot Nordul Africii și despre care Herodot ne spune că erau celebri prin carele și caii lor.[1] I-au urmat romanii în fine, cei care au introdus cămilele și care, contrar a ceea ce se cunoaște în mod obișnuit, sînt destul de recent veniți în Sahara. Printre picturile rămase din această vreme, unele reprezintă oameni care agită puști și steaguri, oameni vizibil apropiați de noi, ca fizic. Cert este că, regiunea Hoggar din Sahara algeriană de pildă, a fost locuită de patru populații înainte de a deveni un ținut steril.

În zgomotul asurzitor al roților

Ne-am mai putea întreba dacă artiștii Saharei au fost inspirați, în picturile lor, de preocupări proprii europenilor. Întrebarea nu suportă un răspuns cert. Raporturile dintre animal și omul african par a fi mult mai complexe, mai impregnate de idei mistice, decît cele stabilite între european și imaginea reprezentată de el. Ceea ce frapează din primul moment pe spectatorul gravurilor Saharei este exactitatea aproape fotografică a reproducerii animalului, vigoarea tușei, perfecțiunea atitudinilor și siguranța trăsăturilor, mărturii ale unei rare ascuțimi a simțurilor și ale unei îndemînări magistrale deținute de creatorii lor. Ai impresia că vezi galopînd

[1] Puterea garamanților, popor de nomazi din Sudul Atlasului (Libia), reputat pentru ferocitatea sa, a debutat în sec. VIII î.e.n. și a atins apogeul în sec. V î.e.n., grație cavaleriei echipate cu care de luptă (așa-zise „garamantice"), care au servit în armata lui Hannibal. Din garamanți se pare că se trag tuaregii.

în fața ta girafele de la In Habeter, recunoști mersul greoi și balansat al elefantului, sprinteneala antilopei. Scenele de vînătoare — mai rare — sînt și ele expresiv redate, iar dansatoarele goale — egiptene ca stil — care execută un dans ritual, evocă, prin mișcările lor grațioase, mai curînd un balet de curte decît o sărbătoare sălbatică.

Fezzan [Libia], Haut Mertoutek, Hoggar [Algeria]. Locuri sălbatice, izolate printre stînci colțuroase, arzînd ziua de nu le poți atinge, iar noaptea devenind reci ca gheața. Dintre populațiile care s-au succedat pe teritoriul Africii, căreia dintre ele să-i atribuim pe artiștii din Hoggar? Se cunosc numai cîteva date despre ei: au fost de rasă neagră, au avut un simț artistic excepțional și locuiau Sahara cînd turmele de girafe alergau în lungul și în latul savanei, printre arbuști. Zeii lor adorați erau înspăimîntători. Marele zeu de la Jabbaren, înalt de șase metri, are un corp diform și un cap asemănător unei măști de scafandru.

Cu 5 000 ani î.e.n., în Sahara au venit triburile de păstori, cu turmele lor din valea Nilului, îndreptîndu-se spre Atlantic. Ele au păstrat cîteva particularități ale Egiptului de unde se trăgeau, un Egipt care nu era încă al faraonilor. Dacă vechii vînători din Tassili [Algeria] venerau zeii masivi, păstorii, dimpotrivă, păstraseră de la contactul lor cu poporul preegiptean gustul formelor lungi, zvelte și sinuoase. Apar astfel desenate pe pietre dansatoare cu panașuri ciudate pe cap, făcînd parte — cine știe — din trupe de teatru peregrine.

Un popor alb s-a suprapus celui negru. Culoarea albă era un semn de „ales", privilegiul unei caste, unei aristocrații. Un dansator cu fața complet acoperită de o mască neagră dansează, într-o manieră grotescă, în fața unei femei albe, în cinstea căreia are loc ceremonia. Picturile rupestre se suprapun, păstrează în ele trecerea acestor populații rătăcitoare, migratoare, care au dat cîndva atîta animație Saharei pustii de astăzi.

Ce s-a întîmplat cu vînătorii negri, cu păstorii de tip egiptean, cînd, către anul 1200 î.e.n. au sosit garamanții, în zgomotul asurzitor al roților și în pocnetul bicelor? Ei veneau din Africa de Nord, avînd o civilizație eminamente militară, organizată pentru cucerire. În galopul carelor, ei au nimicit tot ce le stătea împotrivă. Nu intenționau însă să se stabilească la Hoggar, care, pe măsură ce se scurgeau mileniile, devenea tot mai greu de locuit. Lipsea apa, pămîntul era secetos, vegetația dispărea încet-încet. Sahara devenea un simplu loc de trecere, prea inospitalier ca cineva să se încumete a se instala în el.

Cînd cirezile nu și-au mai găsit hrana, vînătorii și păstorii au părăsit zona; cît îi privește pe garamanți, ei au alergat de la un capăt la altul al deșertului — zăbovind relativ puțin timp.

O caravană misterioasă

Pietrele vorbesc, ele povestesc despre apariția ultimilor veniți (înaintea europenilor), în această Sahară preistorică. Peste caii garamanților, peste boii și antilopele vînătorilor, se suprapune un animal necunoscut pînă atunci în Africa: cămila (a cărei imagine este atît de bine asociată ideii de pămînt al Africii), importată din Arabia cu cîțiva ani înaintea începerii erei noastre. În timp ce toate animalele au fugit speriate de secetă, ea singură s-a acomodat, cu răbdare și docilitate, lipsei de apă și a prosperat, devenind „nava deșertului".

O istorioară stranie povestită de un cunoscut specialist în preistorie africană și europeană, abatele francez Henri Breuil (1877-1961), relatează că, în timp ce făceau popas în deșert, oamenii unei caravane de europeni au auzit, către miezul nopții, o altă tabără care se instalase nu departe de ei. Curtoazia cere ca, în asemenea împrejurări, noii veniți să facă o vizită celor sosiți mai înainte. Dar misterioșii străini nu s-au manifestat în nici un fel. Spre dimineață, cînd și-au ridicat corturile, primii veniți n-au găsit absolut nici un obiect sau semn care să trădeze prezența de noapte a celorlalți călători; nici cenușa vetrelor, nici urme de bulumaci, nici de țăruși. Oameni și animale dispăruseră în liniște, ca prin farmec. Europenii i-au interogat pe ghizii lor indigeni despre această ciudățenie. După ce s-au prefăcut că nu înțeleg despre ce este vorba, apoi că n-au auzit nici un zgomot, aceștia au sfîrșit prin a spune că „a fost caravana prințului Nordului, care, venind dinspre Sud, urcă spre Nord". Prințul Nordului, după spusele indigenilor, era Moise, care, în fiecare an, la dată fixă, cobora în Sud, apoi urca în Egipt.

Această misterioasă legendă, care durează de milenii, este caracteristică Africii, încă atît de bogată în enigme istorice.

Mareșalul Macmahon își probează noua uniformă

Castelul BRAN

un „copil" al Brașovului

GHEORGHE DAVID

În istoria patriei noastre, cetatea sau castelul (ambii termeni sînt corecți) de la Bran reprezintă — din mai multe puncte de vedere — o excepție. Întîi, pentru că este singura cetate care, de-a lungul a șase secole de existență, a fost, neîntrerupt, locuită; apoi, pentru că, spre deosebire de majoritatea construcțiilor de acest gen, a căror situare în timp este încă de domeniul ipotezelor, la Bran știm nu numai anul, ci chiar și ziua în care s-a născut. În sfîrșit, Branul mai reprezintă o excepție și prin faptul că, destinată să-i slujească zeului Marte, cel veșnic pornit pe harță, a servit — cu statornică credință — țelurilor pașnice de negustător, ale lui Mercur.

În 1369, Țara Românească cunoștea pentru prima oară atacul unei forțe cu care, secole de-a rîndul, avea să se ciocnească deseori: otomanii. În acel an, domnul țării, Vlaicu-Vladislav[1] i-a respins pe invadatori, dar era tot mai limpede că — dată fiind slaba rezistență opusă de țaratele bulgare și despotatele sîrbești — asemenea atacuri se vor repeta. Griji își făcea și regele Ungariei, Ludovic de Anjou (1342-1382), care vedea că Transilvania vecină cu Ungaria ajungea o primă țintă pentru otomani, dacă Țara Românească ar fi fost învinsă. De aceea, încă din vara anului 1377, el trebuie să se fi adresat brașovenilor în vederea construirii unei fortărețe pe cea mai importantă cale de acces spre Transilvania. Brașovenii au acceptat propunerea, dovadă că, la 19 noiembrie 1377, regele le adresa o scrisoare prin care le confirma stăpînirea mai multor sate și îi scutea de impozitul crăiesc, drept răsplată pentru că orășenii s-au oferit să ridice „cu propriile lor cheltuieli și osteneli" o cetate, dînd și meșteșugarii, și materialele și banii necesari construcției.

Cetatea avea, așadar, rosturi militare, dar, în același timp, și comerciale, căci era așezată pe unul din cele mai importante drumuri ce uneau puternicul centru meșteșugăresc și negustoresc, Brașovul, de principalele orașe de atunci ale Țării Românești: Cîmpulung, Argeș și Tîrgoviște. Dealtfel, această menire, de protecție a drumului comercial, trebuie să fi cîntărit considerabil și în decizia brașovenilor de a construi cetatea.

Este probabil că lucrările au început în 1378, cînd la Bran a fost adus și primul corp de oaste: mercenari — briganți[2] și balistari[3] — veniți tocmai din Anglia. Mai tîrziu, printre oștenii care făceau de pază la cetate, s-au numărat și trabanții — nume ce va fi transmis dorobanților noștri. Așezată pe o cale de acces îngustă, între Munții Bucegi și Piatra Craiului, cetatea Branului este o veritabilă poartă de trecere prin defileul deschis anevoie de rîul Turcului.

Condițiile naturale atît de favorabile explică, dealtfel, de ce o fortăreață relativ firavă a rezistat atît de bine vitregiei vremurilor. Greu accesibil și lesne de apărat, Branul aproape că nu a avut parte de evenimente militare, atacarea lui părînd hazardată chiar și celui mai înverșunat dușman. Faptul a fost remarcat încă în veacul XVI,

---

[1] **Magazin istoric**, nr. 6/1975.

[2] Oșteni al căror nume derivă din cel al brigantilor, clanul britanic care a opus cea mai dîrză rezistență romanilor.

[3] Soldați care deserveau balistele (mașini de aruncat pietre), deci un fel de artileriști.

de umanistul Nicolae Olahus, care, în lucrarea **Despre Transilvania,** scria: „Cetatea Bran, nespus de tare și ca o închizătoare și poartă a Transilvaniei, așezată într-un loc foarte abrupt prin care se intră în Țara Românească". Giovan Andrea Gromo, călător italian remarca și el poziția strategică deosebit de favorabilă: „Din mijlocul hotarului cu Țara Românească [...], găsim în mijlocul unei văi, puternicul castel Bran, așezat pe o stîncă, la piciorul căreia curge un mic rîu încîntător [Pîrîul Turcului] [...] Castelul este foarte bine păzit și totdeauna bine înzestrat cu tot ce e trebuitor pentru o apărare puternică". „Închizătoarea" de care vorbea Olahus s-a dovedit de fapt o poartă veșnic deschisă. Prin paza drumului și ocrotirea negustorilor, cetatea a facilitat schimburile comerciale între Transilvania și Țara Românească. Pe aici treceau — cum arată un document din 1413 — negustorii români cu miere, ceară, cereale, carne. Tot pe aici erau importate la Sud de Carpați produse rare, precum catifeaua de Ipria (Ypres-Belgia) sau „vilariul" (velurul) de Boemia.

Inițial castel regal, Branul a fost cedat de Sigismund de Luxemburg voievodului Țării Românești, Mircea cel Bătrîn. În 1419, după moartea „celui mai viteaz dintre principi" — cum scria un cronicar bizantin despre domnul Țării Românești — Sigismund de Luxemburg și-a reinstalat stăpînirea asupra Branului, punînd cetatea sub comanda comitelui secuilor. În 1441, voievod al Transilvaniei a ajuns Iancu de Hunedoara. Conștient de valoarea strategică a cetății, el a ordonat o serie de reparații, a sporit garnizoana, supraveghind personal lucrările. După toate probabilitățile, de aici a pornit în strălucita campanie din 1442, care avea să-i aducă marea victorie de pe Ialomița.[1] În 1448, la comanda cetății a fost numit tot un român, nobilul bănățean Nicolae de Bizere, care, de asemenea, a luat o serie de măsuri de întărire a ei.

[1] **Magazin istoric, nr. 3/1978.**

Branul în stăpînirea Țării Românești

Încă în urmă cu un secol, într-un articol apărut în revista **Columna lui Traian** (1875) și intitulat **Castelul Törzburg[1] în posesiunea Basarabilor.** B. P. Hasdeu încerca să stabilească perioada în care cetatea s-a aflat sub stăpînirea Țării Românești. Puținătatea documentelor cunoscute atunci nu i-au îngăduit o datare riguroasă; alți cercetători ai trecutului au încercat și ei stabilirea acestei perioade, propunînd diferite date.

Emil Micu în **Castelul Bran** (1957) nu fixează cu precizie începutul stăpînirii, admițînd că aceasta a luat sfîrșit în 1427. El consideră privilegiul comercial dat în 1413 de Mircea cel Bătrîn negustorilor brașoveni drept primă mărturie a acestei stăpîniri. Ana Maria Henegariu (**Cetatea Bran,** 1963) situează stăpînirea „numai asupra cetății Bran[...] între 1412 și 1419", deși în altă parte menționează că în 1395 „regele Ungariei îi dăruiește lui Mircea [...] și cetatea Bran". Titus Hașdeu (**Cetatea Bran,** 1968) consideră că Mircea a primit cetatea în 1395, iar după moartea sa (1418) „Branul continuă să se afle cu intermitențe în posesiunea domnilor munteni, Mihail (1419), Dan II (1422) și Radu Praznaglava (1424)". În sfîrșit, într-un articol recent[2], Pavel Binder propune intervalul 1417-1427.

Analizînd toate documentele emise în perioada cuprinsă între 1377 și 1427, credem că am reușit să delimităm mai riguros perioada în care Branul s-a aflat în posesia Țării Românești. În cele ce urmează, prezentăm cititorilor documentele relevante asupra acestei stăpîniri[3].

În 1395, au fost conferite, de către Sigismund, regele Ungariei, plebanului Thomas din Brașov și rudelor sale, posesiunile Zărnești (la 9 martie) și Tohan (25 martie) — ambele ținînd de „cetatea noastră [a lui Sigismund] Terch".

Așadar, la acea dată, Branul nu fusese încă cedat Țării Românești, lucru valabil și în prima parte a anului 1406, cînd, la 6 aprilie, Sigismund reconfirma cele două donații (ele mai fuseseră confirmate și în 1398) cu mențiunea expresă „cetatea noastră Terch".

La 18 septembrie 1412, voievodul Transilvaniei, Stibor de Stiboricz a emis un act în care vorbește despre „vama, care mai înainte a fost obiceiul să fie luată la cetatea Törcz, dar deoarece cetatea sus-pomenită se afla în mîini străine, de aceea acea vamă trecuse în orașul sus-amintit [Brașov]".

În privilegiul vamal emis de Mircea cel Bătrîn pentru negustorii brașoveni la 6 august 1413, Branul este menționat ca vamă a Țării Românești, cu numele „Turciu".

La 7 iunie 1419, Sigismund emitea un nou document în care, referindu-se la apropiata preluare a cetății de către comitele secuilor, vorbește despre „castelanii cetății noastre, numite Thurch, rînduiți de răposatul, măritul Mircea, fostul [voievod] al țării Românești și de Mihail, fiul lui, voievodul de acum".

Cu toate acestea, Branul este menționat în continuare ca în privilegiul lui Mircea cel Bătrîn din 1413 și în privilegiile comerciale emise de domnii Țării Românești de mai tîrziu (Radu Praznaglava — 21 octombrie 1421, Dan II — 23 octombrie 1422 și 10 noiembrie 1424). Însă poruncile de aplicare pentru aceste privilegii sînt adresate vameșilor de la Rucăr, Dîmbovița și Prahova — ceea ce ne îndeamnă să credem că la datele respective, la Bran nu mai era o vamă a Țării Românești, fiind mutată la Rucăr.

La 1 iunie 1424, Sigismund adresa o poruncă către castelanii din Bran, subordonați comitelui secuilor, deci, la acea dată, stăpînirea Țării Românești asupra Branului încetase. Menționarea în privilegiile comerciale din 1421, 1422 și 1424 a vămii ca în documentul din 1413 se explică prin aceea că în cancelaria domnească era folosit ca model acest privilegiu, ale cărui formulări nu au fost adaptate la schimbările intervenite, pe cînd poruncile de aplicare reflectă situația reală la acea dată.

Așadar, cum reiese din documente, trecerea Branului în stăpînirea Țării Românești s-a petrecut între aprilie 1406 (cînd documentele mai menționau stăpînirea lui Sigismund) și 1412, (cînd voievodul Stibor arată clar că vama nu mai depindea de Transilvania). Căutînd momentul în care această trecere ar fi fost posibilă, ne atrage atenția întrevederea din 1406 de la Severin , dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxembrug, cînd cei doi au alcătuit un plan de luptă antiotoman[4]. S-ar putea ca atunci, Sigismund să fi hotărît să cedeze Branul aliatului său. În concluzie, propunem delimitarea stăpînirii Țării Românești asupra cetății Bran pentru perioada 1407-1419.

Gernot NUSSBÄCHER

[1] Denumirea românească de „Bran" apare mai întîi în documentele din prima domnie a lui Basarab Laiotă (1473-1476). Denumirea germană „Törzburg", folosită de Hasdeu, derivă probabil din numele Tydricus, după cum era numită stînca pe care cetatea a fost construită după 1377. Acest nume a devenit în limba maghiară „Terch" sau „Törcs" (pronunțare: terci). Forma românească „Turciu", folosită mai întîi de către Mircea cel Bătrîn (1413), s-a păstrat în numele pîrîului Turcu, care curge lîngă cetate.

[2] *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

[3] Majoritatea documentelor folosite au fost recent editate în **Documenta Romaniae Historica,** seria D, Relații între Țările române, vol. I, București, 1977, în limba originală cu traduceri în limba română, pe care le-am preluat în prezentul articol.

[4] Cf. **Istoria României în date,** București, 1971, p. 85.

Deşi atît de bine înzestrată din punct de vedere militar, castelul a slujit cu precumpănire intereselor comerciale. Încă în vremea cînd era castel regal, aici a fost instalată vama transilvăneană unde se percepea **tricessima,** a 30-a parte din valoarea mărfii. O vămuire cu a cărui plată negustorii braşoveni nu se puteau împăca, dorind, în consecinţă, să intre ei în stăpînirea castelului la construirea căruia îşi aduseseră o contribuţie atît de substanţială. Prilejul s-a ivit în 1498, cînd vistieria regală fiind secătuită, regele Ungariei, Vladislav II (1490-1516), s-a văzut nevoit să recurgă la un împrumut de 3 000 florini. Braşovenii au acordat suma, condiţionînd-o de zălogirea cetăţii pe zece ani.

Termenul părea scurt. Dar braşovenii îşi făcuseră bine socotelile. Peste zece ani, regele nu numai că nu şi-a putut onora poliţa, dar a recurs la un nou împrumut de 2 000 florini pentru ca, după alţi cinci ani, în 1513, datoria să sporească la 6 300 florini.

Ajunşi în stăpînirea castelului, braşovenii au purces la reorganizarea conducerii acestuia. Castelani au devenit doi cetăţeni de vază ai oraşului, aleşi anual de jude şi de Sfatul Braşovului. În fiecare an (de obicei în luna ianuarie), castelanii prezentau o dare de seamă asupra modului în care fusese administrată cetatea. Cum dregătoria aducea profituri însemnate, foarte curînd judele şi seniorul Sfatului orăşenesc au preluat ei conducerea castelului. De fapt, fiind mai tot timpul la Braşov (unde funcţiile lor de jude şi, respectiv, senior al Sfatului, îi reclamau cvasipermanent), cetatea era administrată de slujbaşi cu leafă: un pîrcălab, însărcinat cu conducerea domeniului şi judecarea pricinilor, un chelar care „gestiona" alimentele şi un pivnicer, care ţinea contul băuturilor. Contabilizarea era, dealtfel, deosebit de riguroasă. Cu prilejul vizitelor unor personaje mai importante, ca aceea a lui Pierre Lescalopier, din 1574, sau a lui Nicolae Pătraşcu vodă, fiul lui Mihai Viteazul, în 1599, la cetate se dădeau ospeţe fastuoase, gazdele neuitînd să înregistreze cheltuielile făcute în onoarea oaspeţilor. La 9 iulie 1600, cînd doamna Stanca, soţia lui Mihai Viteazul, a poposit şi ea la cetate, pîrcălabul Hannes Conrad a avut grijă să înregistreze pînă şi numărul păstrăvilor prinşi în vivariumul (un fel de heleşteu) cetăţii — 207 bucăţi!

Chivernisire negustorească, desigur, dar aducătoare de importante beneficii; valoarea mărfurilor trecute prin vamă atingea la începutul veacului XVII, frumoasa sumă de 167 000 florini.

Evident, aşa cum negustorii braşoveni nu se împăcau cu plata vămii, nici principii Transilvaniei nu se puteau împăca cu pierderea unei atît de importante surse de cîştig. În 1612, Gabriel Báthory i-a chemat în judecată pe braşoveni pentru restituirea cetăţii. Procesul ameninţînd să se prelungească, principele a recurs la un vicleşug. El i-a convins pe vicecastelanii Johann Raab şi David Horvath să predea cetatea pe care — pentru orice eventualitate — o împresurase, promiţîndu-le în schimb libertatea. O săptămînă mai tîrziu (deschiderea porţilor cetăţii se petrecuse la 4 aprilie 1612), principele şi-a încălcat cuvîntul, cei doi plătind cu viaţa.

Dar Branul nu voia, se pare, să slujească lui Marte. În 1651, negustorii braşoveni au intrat definitiv în stăpînirea castelului, pe care Gheorghe Rákóczy II (1648-1658) s-a văzut obligat să-l vîndă pentru a face faţă dificultăţilor financiare. Pentru a doua oară în istoria Branului, Mercur îl învingea pe Marte!

Chiar dacă pentru o vreme — în 1660 — un general al lui Rákóczy II a ocupat cetatea, chiar dacă în veacul XVIII, Habsburgii, stăpîni din 1699 peste Transilvania, au încercat să-i impună şi ei dominaţia, braşovenii n-au mai cedat castelul pe care acum îl simţeau, ca parte integrantă a oraşului. Cu toate că, începînd din 1836, odată cu desfiinţarea vămii, importanţa castelului scăzuse considerabil.

În timpul revoluţiei din 1848, cetatea a fost ocupată de sătenii din împrejurimi, care au stăpînit-o vreme de cîteva săptămîni. Evenimentul a avut loc la 9 octombrie 1848, cînd în casa lui Ioan Vartolomei (cărturar din Bran) s-a organizat o întrunire la care s-a hotărît înlăturarea castelanului şi preluarea cetăţii de o „gardă naţională" aflată sub comanda tribunului Aron Moşoiu. Acţiunea a izbutit, revoluţionarii numind în locul castelanului pe Ioan Puşcaş din Sohodol, dar pentru puţină vreme căci armata trimisă de magistratul Braşovului a restabilit „ordinea veche".

Sporadic, Branul a revenit în atenţia opiniei publice. În 1877 — de teamă că avîntul luptei românilor pentru independenţă se va răsfrînge şi în Transilvania —, autorităţile austro-ungare au luat hotărîrea abuzivă de a distruge acoperişul cetăţii (şi înlocuirea lui cu faşine şi pămînt) pentru a o „proteja" împotriva unui „eventual" bombardament român. Braşovenii au protestat vehement, intentînd proces autorităţilor chezaro-crăieşti, proces isprăvit în 1883. Prin sentinţa pronunţată, autorităţile au fost obligate să refacă cetatea aşa cum era înainte de 1877. Cîţiva ani mai tîrziu, clădirea a fost transformată în sediu al oficiului silvic.

În 1922, Branul a devenit castel regal. Clădirii i-au fost aduse — de către arhitectul Carol Liman — numeroase transformări: construirea unei căi de acces, reamenajarea unor interioare şi chiar instalarea în fostul puţ de apă săpat în piatră, la o adîncime de 54 m, a unui lift. Transformări funcţionale, desigur, dar păgubitoare pentru monument, deoarece i-au redus, în bună măsură originalitatea.

Prin semeţia sa, prin soliditatea construcţiei cît şi prin vieţuirea neîntreruptă, de-a lungul celor şase veacuri de existenţă, Branul (din 1957 muzeu de istorie şi artă feudală) rămîne una dintre cele mai preţioase vestigii ale istoriei patriei.

Din tradiția luptei unite a românilor

12 octombrie 1659

TRATATUL DE LA BRAN

La 12 octombrie 1659, porțile cetății Bran se deschideau pentru a primi doi oaspeți de seamă: Constantin vodă Șerban, pînă nu de mult (1654-1658) voievod al Țării Românești, și Gheorghe Rákóczy II, principele Transilvaniei.

Evenimentele care au precedat acest moment sînt cunoscute. În 1658, atît Constantin Șerban, cît și Gheorghe Ștefan, domnitorul Moldovei, se pronunțaseră deschis pentru apărarea cu orice preț a independenței principatelor lor. Chemați la Poartă, pentru a da socoteală, ambii voievozi au refuzat să se conformeze, refugiindu-se în Transilvania, la principele Gheorghe Rákóczy II. Domnitori au devenit în Țara Românească — Mihnea III (Mihail Radu) și în Moldova — Gheorghe Ghica. Dacă cel din urmă era adeptul unei politici de aliniere la politica Porții, Mihnea III s-a dovedit un adept hotărît al luptei, inițiind o amplă campanie antiotomană, în care a angrenat toate cele trei principate românești. În septembrie 1659, o solie munteană alcătuită din mitropolitul Ignatie și Radu logofătul a mers la Tg. Mureș, pentru a trata încheierea unei alianțe cu principele Transilvaniei. La lucrările Dietei din Tg. Mureș a participat și Constantin Șerban, care se înțelesese cu Gheorghe Ștefan să plătească datoria acestuia față de Rákóczy (6 000 taleri); fostul voievod al Moldovei renunța, în schimb, la pretențiile de a reveni pe tronul acestui principat.

La 4 octombrie, solii munteni au încheiat, în numele lui Mihnea III, tratatul de alianță cu principele transilvan. Pentru încheierea unui tratat asemănător se îndreptau, la 12 octombrie 1659, Gh. Rákóczy și Constantin Șerban, spre Bran. Prin această convenție, fostul voievod renunța la pretențiile asupra tronului Țării Românești în favoarea lui Mihnea III, primind asigurarea că va fi sprijinit de principe pentru obținerea tronului Moldovei și în acțiunea antiotomană.

Publicat în **Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae,** *XII, Budapesta, 1887, documentul — importantă sursă pentru cunoașterea legăturilor dintre cele trei țări române — a fost mai puțin cunoscut în istoriografia noastră și, de aceea, socotim util să redăm cîteva părți mai semnificative din cuprinsul lui:*

„...Întrucît noi dorim să fim spre marele folos al creștinătății [...] îmi cedez drepturile mele voievodului actual sus-amintit (Mihnea III), în timp ce el mi-a promis [...] ajutor pentru ocuparea de către mine a scaunului domnesc al Moldovei.

Întrucît sus-amintitul principe Gheorghe Rákóczy mi-a promis ajutor pentru ocuparea scaunului voievodatului Moldovei (lucru despre care mi-a dat și carte semnată și pecetluită de domnia sa), la rîndu-mi, spre a-mi dovedi recunoștința, și eu mă angajez la respectarea următoarelor obligații:

1) *Că voi fi prieten prietenilor și dușman al dușmanilor săi; în nici un fel nu-l voi părăsi pe domnia sa; oricînd domnia sa va dori ajutor, fie parțial, fie sub conducerea mea, îl va primi și chiar eu personal mă voi duce în ajutorul său, fără nici o excepție și întîrziere voită.*

2) *Nu voi purta tratative fără știința [...] domniei sale.*

3) *Voi căuta să atrag toți prietenii mei la credință față de domnia sa.*

4) *Atît la Poartă cît și în orice altă parte [...] voi sprijini și promova interesele domniei sale.*

5) *Orice curs ar lua, fie și vitreg, soarta domniei sale, nu voi întoarce prietenia mea de acum împotriva domniei sale și nici nu voi duce tratative (în acest sens). Mai mult chiar, mă angajez în mod asemănător să respect aceleași îndatoriri și față de ilustrul domn Francisc Rákóczy , domnia sa angajîndu-se să respecte promisiunile ilustrului său părinte".*

Desfășurarea evenimentelor a fost — cum se știe — potrivnică planurilor celor trei principi. În plină ofensivă (sub primii viziri din familia Köprülü, Turcia cunoștea perioada de apogeu a puterii sale), otomanii au înfrînt încercarea celor trei țări de a se elibera de sub suzeranitatea Porții. Înscăunat la 2 noiembrie 1659, peste numai cîteva săptămîni, la 21 noiembrie același an, Constantin vodă s-a refugiat din nou în Transilvania; Mihnea III a plătit cu tronul și apoi cu viața, iar Gheorghe Rákóczy II a mai rezistat scurtă vreme (mai puțin de un an) în Transilvania.

Mărturie a trecutului comun de luptă al tuturor românilor pentru libertate și independență, documentul încheiat la Bran ilustrează o dată mai mult importanța cetății ca punte de legătură între pămînturile românești.

Ioan PRAHOVEANU

Generalul
ION EMANUEL FLORESCU

Prof. RADU FLORESCU
S.U.A.

Născut în România, istoricul Radu Florescu — președinte al Asociației de Studii românești din S.U.A., profesor la Boston College Massachusetts — și-a făcut studiile la Oxford (Anglia), pe care le-a continuat în Texas, la Universitatea Austin, unde a fost admis ca asistent al profesorului T.W. Riker. Sub îndrumarea acestuia a început să lucreze și la teza de doctorat, cu tema Regulamentul organic din Țara Românească și Moldova.

În ultimul deceniu, a efectuat numeroase vizite de studiu în țara noastră. Cu ocazia vizitei din 1977 a ținut o comunicare la Institutul de istorie „N. Iorga" despre generalul Emanuel Florescu, pe care revista noastră o publică într-o formă prescurtată.

Aș fi dorit, așa cum se obișnuiește, dealtfel, ca altcineva să facă portretul unuia dintre înaintașii mei. Singura scuză ar fi, totuși, faptul că nu sînt un descendent direct al generalului Florescu. Pe de altă parte, mă gîndesc că, evocîndu-i memoria, vreunul din tinerii cercetători se va simți îndemnat să reconstituie mai cuprinzător personalitatea și cariera politică a celui care a fost colaborator apropiat al domnitorului Al.I. Cuza, a celui despre care, în 1934, istoricul militar Radu R. Rosetti, cu ocazia primirii sale în Academia Română, a rostit un discurs intitulat *Un om uitat, generalul Ion Emanuel Florescu*.

În bogata corespondență a pașoptiștilor se află și scrisorile schimbate între aceștia și generalul Florescu; el însuși și-a strîns în volum cuvîntările și a scris o serie de monografii avînd subiecte din istoria militară, iar voluminoasa arhivă Cuza este și ea bogată în fonduri „Florescu". Iată de ce, regretatul academician Constantin C. Giurescu, cunoscînd toate acestea, îmi spunea, cu puțin timp înainte de a muri, că ar trebui încurajate cercetările istorice privind viața lui Ion Emanuel Florescu.

Ascendența familiei sale poate fi urmărită pînă în secolul XV, cînd, sub domnia lui Vlad Țepeș, apare menționat ca mare vor-

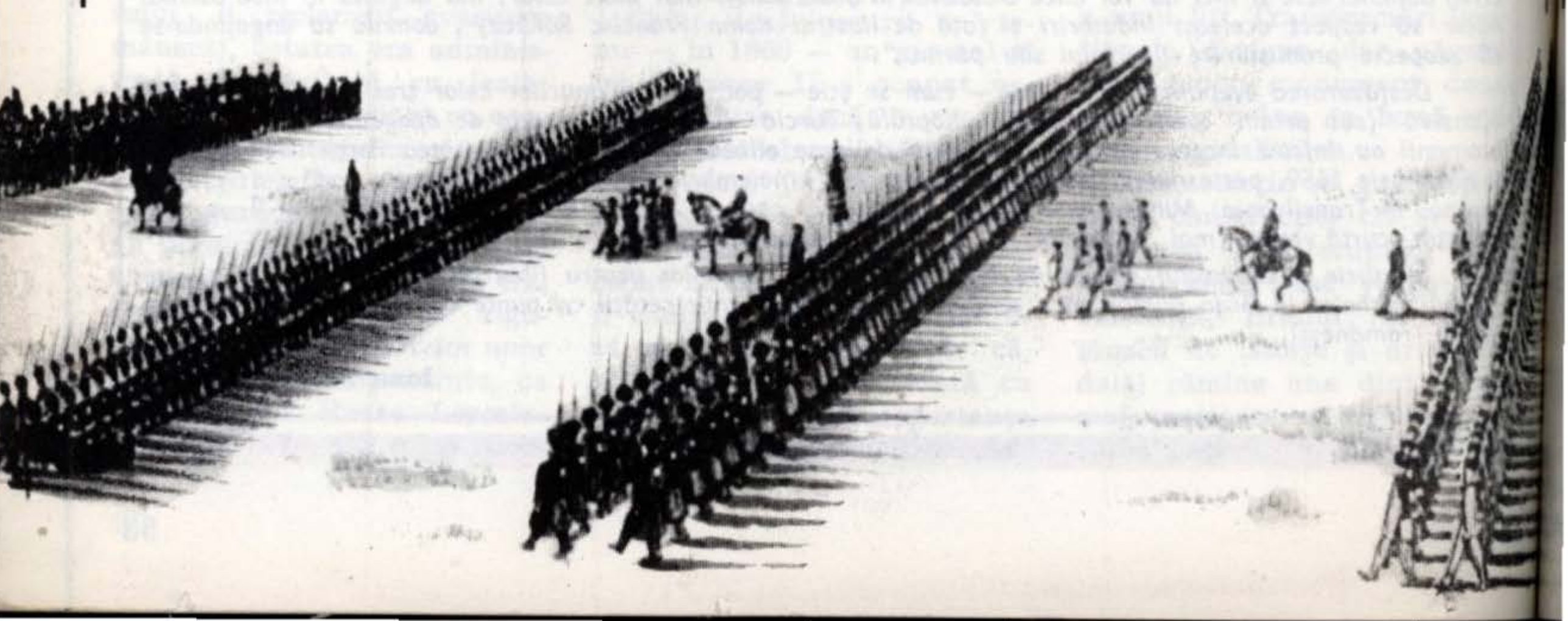

nic, un anume Vintilă Florescu. Odată cu Drăghici, fiul acestui Vintilă, și cu nepotul său, Stroe, ucis în urma unui conflict de către domnitorul Radu Paisie, ajungem în sec. XVI, cînd, documentele îl amintesc pe marele comis Radu Florescu, sfetnic și emisar de încredere al lui Mihai Viteazul la Constantinopol. Prin marele vistier Constantin Florescu ne apropiem de frații Iordache și Manolache, mari vornici, unchiul și, respectiv, tatăl generalului Ion Emanuel.

În anii dinainte de 1848, casa „Florescu" din București a jucat rolul unui cartier general, unde s-au întocmit planurile revoluției iar, după ce aceasta a fost sugrumată de forțele contrarevoluționare externe, Floreștii au pornit pe calea exilului. Unii și-au petrecut viața în tovărășia cărților; alții, ca Dumitru Florescu — străbunicul meu și unul din fondatorii Conservatorului care poartă azi numele lui Ciprian Porumbescu — punînd pe note celebra *Steluță* a lui Alecsandri, sau compunînd cîntece patriotice ca *Hora lui Cuza Vodă*, și-au găsit un refugiu în muzică. Nepotul său de soră, Bonifaciu, cunoscut critic literar de limbă română și franceză, avînd de ales între numele de Bălcescu și Florescu, l-a păstrat pe cel din urmă.

Viața tuturor acestor bărbați și femei a stat sub semnul patriotismului, al modestiei și perseverenței. Recent am aflat că bunicul meu Alexandru Florescu a fost, în 1892, unul din fondatorii Ligii culturale și, împreună cu Nicolae Iorga, pe atunci primul său secretar, a sprijinit interesele populației române din Transilvania. Prin vizitele sale în principalele capitale ale Europei a încercat să trezească simpatia unor largi cercuri din opinia publică față de poporul român.

Dar să ne reîntoarcem la Ion Emanuel. S-a născut la Rîmnicu Vîlcea, cu doi ani înainte de revoluția lui Tudor Vladimirescu. A urmat cursurile vestitei școli naționale, pe unde au trecut toți marii oameni politici din epocă ai României, Colegiul Sf. Sava, și unde, în vremea respectivă, mulți dintre profesori erau transilvăneni. Și fiindcă așa era obiceiul, a plecat să-și continue studiile la Paris. Întîi la Liceul „Louis le Grand", apoi la „École d'Etat Major". Acolo l-a avut ca director pe generalul Jacques Aupick (1789-1857), care învățase arta militară de la însuși Napoleon, iar ca profesor pe căpitanul Rocancourt, a cărui lucrare, *Datoriile orașului*, a apreciat-o atît de mult, încît a tradus-o, în 1844, în românește. Atît educația patriotică primită în țară la Colegiul Sf. Sava, cît și experiența militară cîștigată în Franța, îl desemnau ca cel mai potrivit pentru a se ocupa cu reorganizarea pe baze moderne a armatei.

Locotenentul Ion Emanuel Florescu a intrat astfel în vîltoarea unei vieți naționale extrem de frămîntate. Ascensiunea lui sub viitorul socru, Gheorghe Bibescu, ales domn al Țării Românești în 1842, a fost foarte rapidă: ofițer de ordonanță atașat domnitorului și căpitan la 24 ani, a fost înaintat doi ani mai tîrziu, la gradul de maior. În această calitate, însărcinat de domnitorul Bibescu cu organizarea oștirii Țării Românești, a fondat prima școală militară românească (1846), unde a ținut primul curs de tactică și strategie militară.

Deși în timpul studenției la Paris simpatizase cu țelurile revoluționarilor de la 1848, cînd s-au declanșat evenimentele, el a rămas alături de Bibescu, mai mult din pricina jurămîntului de credință depus ca soldat, și nu pentru că îi era ginere. După înăbușirea revoluției și odată cu venirea domnitorului Știrbei (1849), și-a reluat treburile de om politic, dar a fost silit să le întrerupă datorită izbucnirii războiului Crimeii, în timpul căruia a fost atașat, ca ofițer de ordonanță, cu grad de colonel la Cartierul General Rus al generalilor Lüders și Donnenberg. Această misiune a reprezentat, de fapt, singura experiență concretă de război, din întreaga sa activitate.

Ion Emanuel a crezut întotdeauna în reușita unirii Principatelor române. Credincios vechilor loialități, a susținut și în 1859 candidatura lui Gheorghe Bibescu, dar dîndu-și seama că nu vor exista destule voturi pentru a o face viabilă, Florescu a jucat un rol de seamă, convingînd forțele conservatoare să-l sprijine pe Al. I. Cuza. La scurt timp după ce a fost ales domn, Cuza i-a încredințat Ministerul de Război și o prietenie de o viață, prietenie ce a intrat în istorie.

(Continuare în p. 63)

Defilarea armatei române, la 5 octombrie 1872, la Suseni. Desen dedicat generalului Emanuel Florescu, ministru de Război și organizatorul armatei române (Biblioteca Academiei R.S. România)

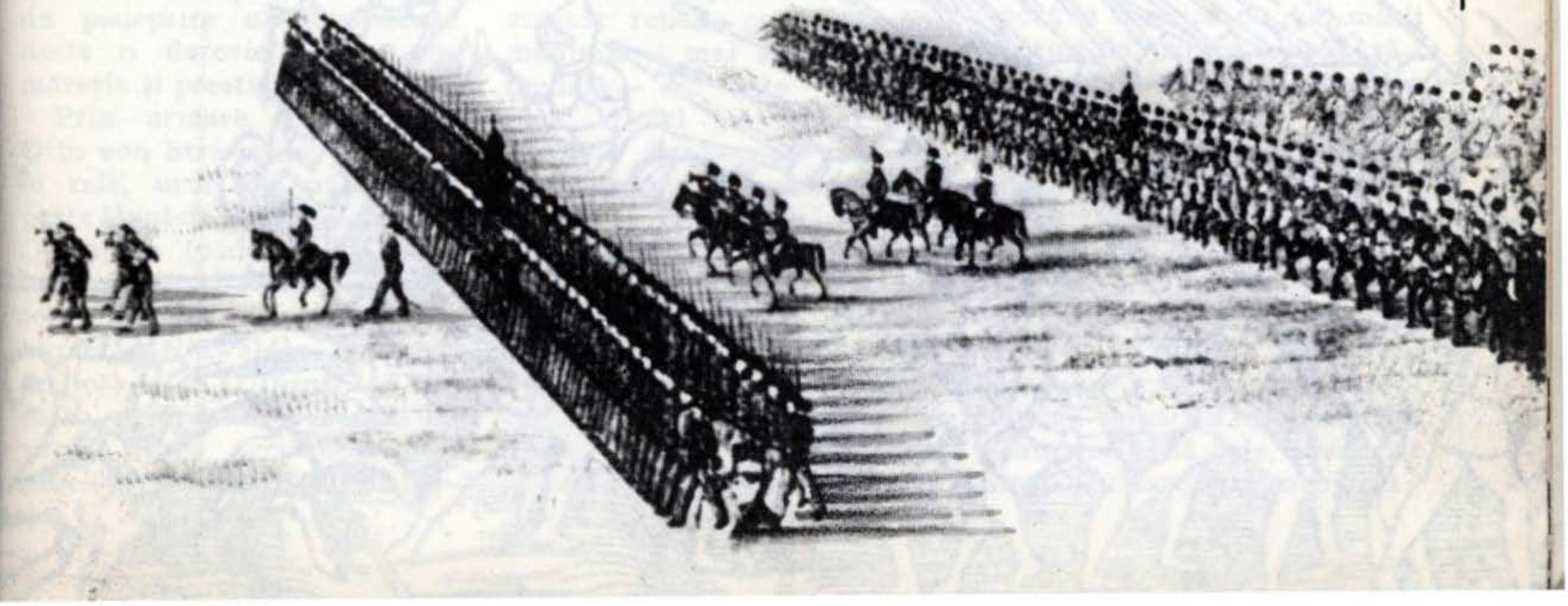

ȚĂRANII CANTOANELOR ÎNFRUNTĂ CASA DE HABSBURG

HANS WITZIG

La 15 noiembrie 1315, oastea țărănească a trei cantoane elvețiene, Schwytz, Ury și Unterwalden, întîlnea, în defileul Morgarten, din Nordul Elveției, cavaleria înzăuată și bine echipată a ducelui Leopold de Austria. Era prima înfruntare armată — dintr-o lungă suită ce avea să urmeze — între Habsburgi și Liga veșnică a celor trei cantoane elvețiene autonome, în cadrul Imperiului romano-german, încheiată la 1 august 1291[1]. Deși nu fusese făți antihabsburgic, tratatul semnat cu 24 ani înaintea episodului de la Morgarten și care poate fi apreciat astăzi drept un „pact de asistență mutuală" viza, în primul rînd, puternica familie feudală vecină (castelul strămoșesc al Habsburgilor se află în actualul canton elvețian Aargau), care, din 1273, prin Rudolf I, urcase pe tronul cezarilor germani și urmărea să acapareze teritoriile cantoanelor forestiere din zona trecătorilor alpine.

Ce l-a determinat însă pe ducele Leopold de Austria să pornească tocmai atunci, în toamna anului 1315, expediția contra pădurenilor (cum erau numiți locuitorii acestor ținuturi), ostili lui dintotdeauna? În noaptea de 6 spre 7 ianuarie 1314, șvițerii (muntenii din Schwytz) dăduseră o lovitură la Mănăstirea Einsiedeln (Sihăstria). Ea a rămas în istorie sub numele de „Spargerea Mănăstirii Einsiedeln". Un vechi litigiu opunea pe căpetenia pădurenilor starețului acestei mănăstiri. Neînțelegerea pornise de la unele terenuri defrișate de șvițeri — care își asiguraseră astfel pășuni și fînețe — considerate de mănăstire a fi ale ei, pe temeiul unor hrisoave împărătești. Șeful ierarhic spiritual al starețului, episcopul din Constanța, îi excomunicase pe șvițeri, dar aceștia nu se intimidaseră. Veniseră să ia cu asalt mănăstirea, pentru a obține actele de proprietate. Starețul plecase însă cu o zi înainte cu hrisoavele respective, așa încît șvițerii, după ce devastaseră încăperile lăcașului, fără să găsească actele, luaseră ostateci pe toți călugării nobili aflați în acel moment acolo, eliberîndu-i abia în primăvara următoare.

Fapta lor avea să aibă consecințe grave. În calitate de ocrotitor al mănăstirii, ducele Leopold de Austria n-a putut admite ca o mînă de țărani să comită nepedepsiți o asemenea ne-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1977.

La Morgarten, cavalerii lui Leopold I s-au așteptat la un război ușor, chiar vesel...

legiuire. Cu atît mai mult cu cît, în ultimii ani, pădurenii se împotriviseră tot mai des expansiunii habsburgice, afirmîndu-şi aspiraţiile de independenţă.

Lupta care a urmat, cea de la Morgarten, poate fi considerată — după cum au relevat numeroşi istorici — o soră geamănă a Posadei noastre, unde cu 15 ani mai tîrziu Basarab I, întemeietor şi domn al Ţării Româneşti, a zdrobit cavaleria lui Carol Robert al Ungariei[1]. În faţa ameninţării unui suveran puternic, două popoare mici, aflate la sute de kilometri distanţă, au procedat identic: şi-au unit toate forţele de care dispuneau, au folosit cu abilitate tactică terenul, împotriva armatei feudale invadatoare, au surprins-o şi au nimicit-o într-o trecătoare de munte, asigurîndu-şi astfel independenţa statală.

Fragmentul prezentat într-o formă restrînsă este extras din cartea istoricului elveţian contemporan Hans Witzig Von Morgarten bis Marignano **(De la Morgarten la Marignano), apărută la Zürich, care prezintă 200 ani de istorie militară a confederaţiei elveţiene: de la izbînda din 1315, în faţa Casei de Habsburg, pînă la bătălia din 13-14 septembrie 1515, cînd oastea cantoanelor, care interveniseră de partea Spaniei în războaiele pentru Italia, a fost înfrîntă de armata franceză.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

F.D.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1, 10/1971.

...dar arta lor militară s-a dovedit zadarnică în faţa curajului pădurenilor (imagini dintr-o gravură de epocă)

În toamna anului 1315, Leopold a pregătit expediţia împotriva nesupuşilor. Zadarnic l-a sfătuit contele Friedrich von Toggenburg să-şi rezolve pe cale paşnică pretenţiile sale în Ţinuturile Păduroase (Waldstatten). În calitate de vecin al şviţerilor, Toggenburg i-a dat asigurări că aceştia păreau dispuşi să nu mai fie atît de războinici. Dar Leopold a rămas neclintit în hotărîrea sa. Pentru el, această expediţie de pedepsire nu reprezenta decît o datorie impusă de măreţia şi prestigiul casei sale.

Prin urmare, contele vasal Otto von Strassberg, cu forţele sale, urma să năvălească peste Muntele Brünig în ţinutul Obwalden (pădurile de sus), armata din Lucerna, cu ajutorul navelor ei, avea să debarce în Nidwalden (pădurile de jos), iar el însuşi, cu armata principală, avea să lovească prin surprindere pe rebeli la poalele Munţilor Mythenhorn, acolo unde se aflau probabil conducătorii şi iniţiatorii „Ligii Ţinuturilor Păduroase".

Oierii contra cavalerilor înzăuaţi

Şi astfel, cu puţin înainte ca iarna să îngroape văile munţilor sub zăpadă şi gheaţă, s-a pus în mişcare, împotriva acestor rebeli, cea mai numeroasă şi mai falnică oaste feudală — din cîte văzuseră pînă atunci ţinuturile Austriei de Sus — sub conducerea ducelui. Strîngerea şi rînduirea ei s-au făcut chiar în preajma trecătorilor munţilor Elveţiei, în orăşelul austriac Zug. Pedestrimea a răspuns chemării cu mai multă bunăvoinţă ca de obicei; i se făgăduise un război uşor, chiar vesel. Ce puteau oare întreprinde acei oieri împotriva forţei copleşitoare a cavalerilor înzăuaţi şi greu încercaţi în lupte?

Venind dinspre Zug şi urcînd domol muntele, oastea ducală a ajuns la un lac liniştit, singuratic, înconjurat de coaste împădurite. S-a făcut popas în satul Aegeri, al cărui nume îl avea şi lacul. În timp ce la focurile taberei se frigeau hălci de carne, iar tinerii din oaste se zbenguiau pe rogojini, într-un joc vioi cu mingea, ducele a convocat la biserică pe mai marii oştirii. Se simţea dator să-i lămurească asupra ultimelor sale hotărîri.

Pentru înfăptuirea expediţiei, avusese de ales între două căi de înaintare. Prima, şi cea mai lesnicioasă, ar fi dus de-a lungul lacului Zug şi, trecînd peste rîul Orth, ajungea chiar în interiorul ţinutului muntos. De ce s-a hotărît totuşi în ultimul ceas pentru cealaltă cale, ceva mai lungă şi chiar mai anevoioasă?

Pentru că elveţienii din Schwytz, socotind-o pe prima drept cale principală de pătrundere în văile lor, o fortificaseră şi se instalaseră acolo; erau pe deplin convinşi că numai pe acolo avea să aibă loc atacul. Ca urmare, trecerea printre Munţii Ross şi Morgarten nu numai că nu se găsea închisă de vreo palancă (posadă), dar nici nu era păzită serios. Ducele fusese informat despre aceasta de una dintre iscoadele sale, cavalerul von Hunenberg, care cunoştea bine locurile, avînd domenii în ţinutul Arth. Ce putea fi deci mai firesc decît de a înşela şi reţine pe loc adversarul printr-o manevră simulată, pentru a putea pătrunde în ţara sa pe altă cale, prin surprindere?

Înaintea zorilor zilei următoare, oastea ducală se înşiruia ca un şarpe fără sfîrşit pe malul răsăritean al lacului Aegeri. În frunte călăreau nobilii. Calea îngustă, de-a lungul malului, îngăduia rînduri de numai doi călăreţi, urmaţi de şirurile strînse ale pedestrimii. Dar de partea cealaltă a Landmarkului, evenimentele erau aşteptate în cu totul altă stare de spirit decît credeau duşmanii. Şviţerii se pregăteau de împotrivire ca micul David în faţa uriaşului Goliat. Urmările unei înfrîngeri ar fi fost neînchipuit de grave pentru ei. De fapt, acest război era de multă vreme aşteptat. De aceea şviţerii îşi închiseseră toate trecătorile, după regulile artei fortificaţiilor militare, ca de pildă la Altmatt şi mai ales la Arth. Valul de apărare de la Letzi fusese prelungit pe povîrnişurile Munţilor Rigi şi Ross, prin pădurea de nepătruns de la Landwehri, în timp ce un al doilea val întregea apărarea ţării la Oberarth. Nici accesele portuare de la Arth, Brunnen şi de dincolo de lac, la poarta spre Unterwalden, nu rămăseseră în afara atenţiei. Turnuri fortificate şi baricade de pari înfipţi pe fundul lacului făceau anevoioasă orice încercare de surprindere pe apă.

Cu aceste mijloace, bărbaţii, care purtau răspunderea pentru viitorul poporului lor, pregătiseră toate locurile de apărare. Ei dădeau acum ultimele dispoziţii pentru ceasurile decisive.

După nici o oră

Prin iscoade care cutezaseră să ajungă în imediata apropiere a duşmanului, şviţerilor li s-a confirmat astfel ceea ce vecinul şi confidentul lor Hunenberg le dezvăluise printr-un mesaj aruncat cu săgeata. O strajă a valului de la Arth o ridicase de pe jos. „Feriţi-vă la Morgarten!“, au citit pe răvaş. Era sigur oare că ducele intenţiona să pătrundă prin acea cheie îngustă dintre munţi, pe care omiseseră să o fortifice? Dar de ce oare o scăpaseră din vedere? Nici un meşter de fortificaţii nu ar fi putut-o asigura cu mai multă iscusinţă. Era o capcană naturală. Capătul lacului se prelungea cu o pantă lungă de teren, care era însă flancată pînă sus, la trecătoare, de grupuri de stînci împădurite, denumite de localnici „pereţii de stîncă“. Pe atunci, între ele, se umflau apele ce se scurgeau de pe povîrnişuri în nişte mlaştini adînci.

Cine ar fi vrut să treacă prin strîmtoare era constrîns să străbată un drum abrupt şi anevoios — care, pe marginea mlaştinei, trecea chiar pe lîngă prăpastia de la Morgarten — apoi să depăşească obstacolul constituit de şirurile de stînci care flancau porţiunea mai joasă a drumului. Era un loc parcă anume creat ca să fie apărat cu oameni puţini.

În aceeaşi noapte în care ducele şi-a pus în mişcare armata, şviţerii s-au pregătit să-l întîmpine în pădurile de acolo, împreună cu aliaţii lor din Ury. Îşi strînseseră forţele principale înapoia unui perete de stîncă care, mai jos de satul Sattel, tăia trecătoarea ca un ultim meterez. Pe cei doi pereţi mai înaintaţi se găseau ca avangardă „temerarii“, aleşi dintre oamenii cei mai voinici şi mai destoinici. Trebuiau să rămînă acolo pînă ce avea să se dea semnalul de atac. Li se poruncise ca, în nici un caz, să nu se mişte mai înainte din loc.

Oamenii stăteau astfel neclintiţi sub rămurişul des de la marginea pădurii. Sub ei, pe lîngă poalele abruptului pripor cu iarbă, înveşmîntat într-o brumă densă, abia se zărea drumeagul pustiu. Nici un strigăt nu întrerupea liniştea nopţii. Deasupra piscului Morgarten tocmai se vestea ivirea zorilor, cînd nişte bătăi de copită au trădat apropierea duşmanului. Nu mult timp după aceea, capul coloanei sale a depăşit peretele cel mai înaintat. Cele două avangărzi au lăsat să treacă pe sub ele „lance după lance“ (grupuri de trei pînă la şapte oameni conduşi de un nobil). Nu se observa încă nici o trupă pedestră, coloana călăreţilor părea să nu aibă sfîrşit. Capul ei trebuia să fi ajuns la ultimul perete, în spatele căruia se găseau pregătite forţele principale ale pădurenilor, cînd, de undeva, din jos de vîrful Morgarten, de unde întreaga vale putea fi cuprinsă cu privirea, un corn sună cu vuiet puternic atacul. Ceea ce a urmat a fost cumplit. Bolovani vîjîind şi trunchiuri de copaci prăbuşindu-se de pe pereţii de stîncă, oameni răcnind, năpustindu-se în salturi şi învîrtind deasupra capului măciuci cu coada lungă; pe drum, grupuri învălmăşite şi zăpăcite de oameni în zale, cu armăsarii lor nechezînd speriaţi; călăreţi care se străduiau disperaţi să se caţăre pe povîrnişurile alunecoase şi care brusc se rostogoleau în prăpastie; alţii, pe cai înebuniţi de spaimă, sub grindina de pietre, goneau de-a dreptul în mlaştină. Zăngănit de lănci, nechezaturi de cai, sunete agitate de corn, porunci răcnite, strigăte de furie şi de moarte. Cavalerii care se repezeau înainte cădeau în faţa forţelor principale ale duşmanului, ieşite din ascunzişurile lor; cei care îşi căutau scăparea înapoi, pe drum, trebuiau să răzbească printre avangărzile de pe pereţii de stîncă dinspre vale. Toată arta militară, tot curajul în faţa morţii al celor astfel atacaţi prin surprindere, fuseseră zadarnice. Într-un asemenea loc, o luptă organizată de cavalerie era imposibilă; fiecare a trebuit să se descurce cum a putut.

(Continuare în p. 61)

DINCOLO DE CALELE VASELOR DE SCLAVI... (I)

PHILIP D. CURTIN

Sclavia a constituit un subiect istoric pe care cercetătorii l-au tratat subliniind, mai ales, caracterul ei înjositor pentru condiția umană. Instituție de amploare în istorie — de la antichitatea sclavagistă la negoțul de sclavi din evul mediu, de la regimul sclavagist din secolele trecute pe continentul american și pînă la enclavele tîrgurilor cu sclavi, din unele zone, în secolul nostru — sclavia a reprezentat, rînd pe rînd, o realitate social-economică-politică înfricoșătoare, o stare de spirit antiumană, o țintă de luptă, pînă la a deveni obiect de studiu istoric. În ultimul deceniu, fenomenul exploatării sclavilor, indiferent de epoca istorică în care s-a produs, a intrat într-o nouă fază — aceea a cercetării sale, științifice, lucide și obiective, a descifrării, nu numai a anatomiei sale clasice, ci și, ceea ce este extrem de interesant, și a proceselor sale interne, a cauzalităților și implicațiilor celor mai intime, multă vreme estompate de șuvoiul luptei de emancipare și de eliberare, pe cît de necesară pe atît de dreaptă. Din această nouă literatură, istorică, fie ea ficțiune, fie documentară, un exemplu îl formează lucrarea scriitorului american de culoare Alex Haley, Rădăcini, **care s-a bucurat de un enorm succes. Un alt mod de a pătrunde în meandrele, misterioase încă, ale acestei odioase lumi a sclaviei îl reprezintă studiul lui Philip D. Curtin, profesor de istorie la Universitatea din Wisconsin, S.U.A., care face parte din culegerea intitulată** History of West Africa, **editată de J.F.A. Ajayi și Michael Crowder, specialiști în istoria Africii, și publicată la Londra, în 2 vol., în 1971 și 1974. Extrasele sînt prezentate într-o formă întrucîtva prescurtată; titlul și subtitlurile aparțin redacției.**

Comerțul cu sclavi în bazinul Oceanului Atlantic a fost apreciat drept cea mai masivă migrație intercontinentală din istoria omenirii. Timp de trei secole, Atlanticul a fost traversat mai mult de africani decît de albi. Deplasarea populației de culoare a fost importantă prin rezultatele ei demografice — despopularea unei părți a Africii — dar și pentru faptul că a contribuit la crearea unei vaste rețele de producție și de comerț, de-a lungul țărmurilor Oceanului Atlantic, denumită uneori „Sistemul Atlanticului de Sud". Bazat pe prelucrarea materiilor prime din Brazilia, zona Mării Caraibilor și regiunea de Sud a Americii de Nord, influența lui depășea cu mult plantațiile, făcîndu-se simțită în cîteva continente. În Europa de unde lua cadrele de conducere, administrative și comerciale; în America de Nord de unde proveneau cheresteaua, alimentele, navele comerciale și echipajele lor; în America de Sud, sursa argintului monetar și în Africa, de unde se recrutau sclavii. Acest ultim cuvînt rămîne unul dintre cele mai greu de definit din vocabularul științelor sociale. Dicționarele menționează condiția sclavului, considerat un **lucru** cumpărat și vîndut ca oricare altă proprietate. Dar faptul că putea fi vîndut în mod legal nu era decît un element din complexul de relații, alcătuite din legi și obiceiuri, care îl legau pe individ de societatea sa.

Deși tradiția sclaviei din Africa, Europa și Orientul Mijlociu se pierde în negura timpului, forma ei diferă de la o societate la alta.

În Imperiul roman, sclavul unei persoane importante se bucura de posibilități inaccesibile plebeilor săraci, căci mulți dintre ei reușeau, după eliberare, să dobîndească slujbe oficiale. În Marocul sec. XVIII, un abid — ostaș din garda personală a sultanului, inițial sclav cumpărat din Africa Neagră — avea putere să se amestece în politica de stat, jucînd un rol hotărîtor în întronarea și detronarea suveranilor.

În Africa Occidentală, tradiția sclaviei diferă de la o țară la alta. În regiunea islamică, la Nord de savane, legea permitea înrobirea necredincioșilor ca mijloc de convertire, cu obligația pentru proprietar de a supraveghea educația religioasă a sclavului. Drepturile ultimului difereau chiar în cadrul aceleiași societăți. Îndeobște, la început, prizonierul de război era la cheremul celui ce-l capturase, care-l putea omorî sau vinde. Odată vîndut, intra

în mîinile „consumatorului"; vrînd-nevrînd, respecta aceleași legi, tradiții, obiceiuri ca și stăpînul și, treptat, dobîndea unele drepturi; cea de-a doua generație nu mai era considerată proprietate, din punct de vedere legal. Ca reprezentant al stăpînului, el putea să se ridice, asemenea sclavului de tip roman, la poziții de autoritate. Atunci cînd structura politică se bizuia pe legăturile de rudenie, un sclav asimilat, considerat membru prin alianță al familiei stăpînului, putea fi numit într-un post important. În marea lor majoritate însă sclavii erau folosiți la muncă — în gospodărie sau pe ogoare.

„Trestia producătoare"

Puțini știu că sclavia a existat, cu mult după prăbușirea Imperiului roman și cu mult înainte de descoperirea Lumii Noi, pe plantații ai căror proprietari erau europeni. Orașele cetăți Genova și Veneția, importante porturi la Marea Mediterană, descoperiseră unele plante exotice și posibilitatea cultivării acestora pentru nevoile pieței europene. Zahărul, de exemplu, aproape necunoscut în Europa[1], se folosea din belșug în Orientul Mijlociu și în Nordul Africii, intrate sub dominația musulmanilor, de la care îl cumpărau negustătorii creștini. Dar, de teama unui eventual conflict religios, aceștia și-au asigurat surse proprii de aprovizionare. Încă din prima jumătate a sec. XII, veneții au obținut zahăr din regiunile cucerite de cruciați. După izgonirea lor de către musulmani, Insula Cipru a rămas singura sursă pentru piața europeană.

Pentru a face față cererilor tot mai mari, proprietarii — venețieni, catalani, francezi și genovezi — plantațiilor din Cipru aveau nevoie de mînă de lucru. Ea a fost formată, de la bun început, din lucrători liberi veniți din Europa, din șerbi localnici și, mai ales, din sclavi — soldați musulmani căzuți în prizonierat. În curînd însă numărul lor a devenit insuficient.

Exista posibilitatea atragerii de emigranți, pentru desțelenirea unor pămînturi. Dar soluția nu a fost pusă în practică — poate pentru că, în bazinul mediteranean, instituția sclaviei era mai la îndemînă și mai ieftină. Drept urmare s-a intensificat comerțul cu sclavi în jurul Mediteranei.

Atît religia creștină cît și cea musulmană considerau permisă transformarea în sclavi a prizonierilor de război de credință potrivnică. Dar au existat mulți sclavi creștini în țările creștine și musulmani în țările musulmane, vînzarea lor dintr-o zonă într-alta, fiind considerată normală. Tranzacțiile se încheiau în porturile de pe coastele de Nord și Est ale Mării Negre. Acest comerț, la care au participat țările latine din Europa Occidentală după cucerirea Constantinopolului de cruciați (1204), a continuat să reprezinte principala sursă de procurare a sclavilor, pînă spre jumătatea sec. XIV. Africa subsahariană furniza, și ea, un important contingent de sclavi atît Africii de Nord cît și altor zone africane. Prețul unui prizonier de război, vîndut în apropierea locului de baștină, era scăzut, căci omul putea să fugă și să-și găsească ușor o ascunzătoare. Cu cît depărtarea de casă era mai mare, cu atît evadarea îi era mai anevoioasă, de aceea prețul sclavului era direct proporțional cu distanța ce îl despărțea de locul său natal.

La începutul sec. XIV au început să apară în Europa sclavii de culoare, ca prizonieri de război la început, iar mai tîrziu, cumpărați direct din Africa de Nord. Căderea Constantinopolului (1453) a scos Marea Neagră din circuitul comerțului cu oameni, Africa rămînînd principalul rezervor de forță de muncă pentru plantațiile din jurul Mediteranei.

Între timp cultivarea trestiei și a sfeclei de zahăr s-a extins, spre Vest, în Creta, Sicilia, iar mai tîrziu în Sudul Spaniei (Valencia, Malaga) și Portugaliei (Algarve). Administratorii și specialiștii de pe vechile plantații aduceau pe noile terenuri metodele cu care erau obișnuiți, inclusiv sclavia.

La mijlocul sec. XV, în Sicilia, a fost inventată o presă de zahăr care simplifica mult producția, iar folosirea ei s-a răspîndit, rapid, în Peninsula Iberică. Cîteva decenii mai tîrziu cultivarea zahărului s-a extins și în Insulele Madeira și Canare, de unde portughezii îl transportau spre Europa; în același timp ei căutau căi de procurare a sclavilor din Africa Occidentală. Spre sfîrșitul sec. XV, reușeau să achiziționeze anual doar cîteva sute; marea migrație abia începea...

---

[1] Trestia de zahăr pare a fi fost cultivată în India, încă în urmă cu 5 000 ani, de unde s-a răspîndit spre Est, în Indochina și spre Vest în Orientul Mijlociu și Europa. În secolul VIII, trestia de zahăr se cultiva în regiunile Spaniei ocupate de arabi și în Sudul Franței, unde existau și ateliere pentru rafinarea sucului plantei.

Se presupune că trestia de zahăr a fost cultivată și în Insulele Solomon din Sudul Oceanului Pacific. În 1493, cu prilejul celei de-a doua călătorii a sa, Columb a dus trestia de zahăr în Lumea Nouă. Cultivarea ei s-a bucurat de un deosebit succes în Indiile Occidentale, determinînd răspîndirea rapidă a plantațiilor de acest tip (după **The New Encyclopaedia Britannica**, vol. 17, p. 769, ed. 15, Chicago, 1977).

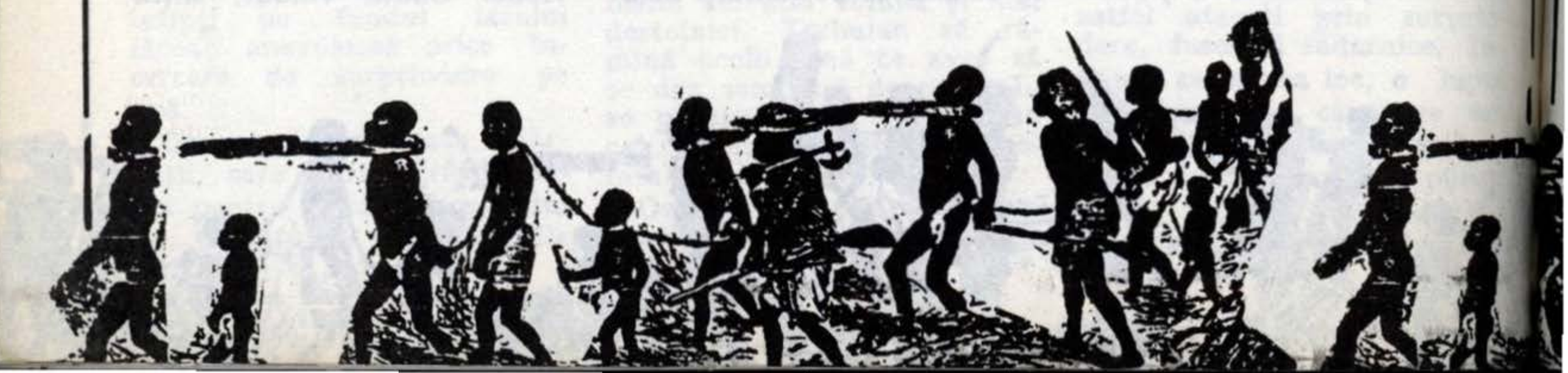

Revoluţia zahărului

Etapele următoare s-au succedat rapid.

La începutul sec. XVI întreprinzătorii portughezi au început să cultive zahăr şi în Insula Sao Tomé, din Golful Guineea, profitînd de faptul că munca ieftină a sclavilor, la îndemînă în apropierea ţărmurilor africane, contrabalansa distanţa uriaşă care îi despărţea de pieţele europene. După descoperirea Americii, s-a încercat şi aici cultivarea trestiei sau a sfeclei, dar exportul a rămas totuşi redus. În prima jumătate a sec. XVI asemenea plantaţii au apărut în Puerto Rico, Jamaica, pe ţărmul Mexicului, dar nici unul din experimente nu a dat rezultate încurajatoare. Problema-cheie era forţa de muncă. Indienii din partea locului nu rezistau bolilor europene şi africane.

Brazilia a fost prima ţară din Lumea Nouă unde au prosperat plantaţiile lucrate cu sclavi. Problema forţei de muncă a fost rezolvată printr-o serie de raiduri în rîndurile indienilor băştinaşi, dar şi prin importul de sclavi africani, posibilitate la îndemîna portughezilor stăpîni ai comerţului de coastă din zonă pînă spre sfîrşitul sec. XVI. Pe la 1590, coloniile portugheze din Brazilia ajunseseră la o populaţie de aproape 57 000 locuitori, din care aproximativ 44% erau europeni, 32% indieni şi 29% africani, proporţia de africani fiind în continuă creştere.

În acel moment „Sistemul Atlanticului de Sud" era constituit. În jurul principalelor oraşe portuare se întindeau imense plantaţii; proprietarii alcătuiau clasa dominantă care ţinea sub controlul ei şi pe reprezentanţii locali ai guvernului de la Lisabona.

Un secol mai tîrziu, portughezii au cedat locul olandezilor care au devenit cei mai intreprizi dintre europeni în comerţul cu Africa. Compania olandeză a Indiilor Occidentale[1] a reuşit să-şi impună controlul asupra unor întinse regiuni din Nord-Estul Braziliei. Dar şi teritoriile sub stăpînirea altor ţări constituiau surse de cîştig pentru ei, deoarece le ofereau atît tehnologia necesară producerii zahărului cît şi transportul sclavilor sau a mărfurilor exportate.

Între 1640 şi 1660, Insulele Barbados, Martinica, Guadelupa, St. Kitts şi Antigua, au devenit, mai ales, colonii producătoare de zahăr. Albii au lăsat munca sclavilor africani; marile plantaţii au înghiţit micile ferme; zahărul, mai rentabil, a înlocuit tutunul. De îndată ce „revoluţia zahărului" a fost desăvîrşită în Insulele Antile, ea s-a răspîndit şi spre Vest; Insulele Jamaica şi Santo Domingo, colonii ale Angliei şi, respectiv, Franţei, au fost cele mai prospere exportatoare de zahăr. Astfel, cererea crescîndă de zahăr din Europa a determinat expansiunea „Sistemului Atlanticului de Sud" în noile teritorii.

Traducere de
Nadia PANDREA CUTCUTACHE

[1] A luat fiinţă în 1621, avînd ca scop colonizarea Noii Olande (Australiei).

ŢĂRANII CANTOANELOR

(Urmare din p. 58)

Curînd, razele soarelui au început să strălucească pe coastele Muntelui Ross. După nici o oră, la poalele sale, în umbra Muntelui Morgarten, zarva luptei a încetat.

Plini de bucurie, conducătorii elveţienilor şi-au strîns oamenii în jurul steagului. Îngenunchind, din piepturile lor eliberate de teamă s-a înălţat spre vale şi spre munte rugăciunea de mulţumire către cer. Duşmanii învinşi au fost urmăriţi pînă departe peste graniţă. Pe cîmpul de luptă rămăsese pentru totdeauna şi contele Friedrich von Toggenburg, bărbat renumit pentru desăvîrşita-i ţinută cavalerească şi pentru înaltele-i însuşiri morale, cel care încercase totul pentru a-l opri pe duce de la acest război. Cavalerii au fost neputincioşi în faţa puternicelor lovituri date cu halebardele — care puteau despica şi coifuri şi armuri —şi cu securile.

Ducele Leopold şi-a văzut astfel brusc şi definitiv năruită marea sa expediţie. După această înfrîngere, el nu a înţeles însă să renunţe la pretenţiile sale asupra celor trei văi ale Alpilor şi să încerce să ajungă la o pace durabilă cu locuitorii lor. Împins de nevoie, a consimţit numai la încheierea unui scurt armistiţiu. Învingătorii săi şi-au reînnoit însă şi întărit în acelaşi an, la Brünig, alianţa din 1291. Ţinînd seama şi de ameninţarea continuă a războiului — un război rece, cum l-am numi în zilele noastre — ei şi-au căutat şi aliaţi prin vecinătate. Împreună cu Lucerna, cu Zürich, cu Glarus şi Zug şi cu Berna, s-au asociat într-o confederaţie, cuprinzînd opt cantoane.

Pe locul unde a avut loc înverşunata bătălie din a 15-a zi a lunii noiembrie a anului 1315, învingătorii au zidit o bisericuţă comemorativă. Şi pînă în zilele noastre s-a păstrat acolo obiceiul de a aniversa anual această dată printr-o mică sărbătoare.

Traducere de
Alexandra BUCŞAN

poșta mi

TEZAURUL DACIC DE LA SURCEA

ION SĂNDULESCU, *din* Buzău, *dorește să afle date referitoare la un alt tezaur dacic, descoperit în Transilvania, cel de la Surcea (nr. 9/1977).*

În anul 1934, pe teritoriul satului Surcea, com. Brateș, jud. Covasna, cu prilejul unor lucrări agricole, a fost descoperit un depozit de obiecte din argint, bucăți de argint brut și cîteva nicovale miniaturale din fier. Doi ani mai tîrziu, o parte din tezaur a fost predată Muzeului Orășenesc din Sfîntu Gheorghe. În prezent, aceste mărturii ale înaltului meșteșug al argintarilor daci se află în colecțiile Muzeului de Istorie al R.S.R.

În imaginea de mai jos una din piesele tezaurului: o faleră (tavă, platou).

ÎNTREBĂRI DESPRE CURTEA DE ARGEȘ

Citind Curtea de Argeș — străveche vatră voievodală după 1150 *(nr. 1/1978)*, MIHAI CIOBANU, *din* București, *întreabă: 1)* Ce semnificație are anul 1352 din inscripție? 2) Al cui este portretul din icoana de la intrare — al lui Nicolae, sau al lui Vlaicu? 3) Mitropolia Țării Românești a existat și înainte de 1359?

Autorul, dr. N. Constantinescu, răspunde: 1) Graffitul cu data 1351/1352 se referă la moartea lui Basarab I la Cîmpulung și nu are nici o legătură, în lumina datei amintite, cu edificarea Bisericii domnești, care este în întregime opera lui Vlaicu vodă (c.1369). Știrea conținută constituie ceea ce se numește în limbaj de specialitate un „fapt de memorie" (nu este, de altfel, singura zgîriată pe pereții monumentului argeșan); 2) Fiind ctitorul bisericii, este firesc ca Vlaicu vodă să figureze în Deisis din pronaos. Portretul de aici nu se aseamănă cu cel din tabloul votiv din naos deoarece, în pronaos, pictura este autentică, păstrată din sec. XIV, pe cînd cea din naos a fost refăcută (ultima dată în veacul trecut). În momentul de față, majoritatea specialiștilor îl identifică pe Vlaicu vodă ca fiind înmormîntat în celebrul sarcofag descoperit în 1920, lui aparținîndu-i și cunoscuta pafta de aur. 3) În 1359, Mitropolia Țării Românești este recunoscută de către Patriarhia din Constantinopol; pînă la 1359, ierarhia ortodoxă românească era de rang episcopal. Indiscutabil, pînă la Neagoe Basarab (1512-1521), Mitropolia țării se afla la Curtea de Argeș. Abia voievodul amintit a strămutat-o la Tîrgoviște.

PATRU PETIȚII — NICI UN RĂSPUNS

Reținem dintr-o notă trimisă de TRAIAN RUSU, *din* Cluj-Napoca, *cu privire la unul din luptătorii transilvăneni din sec. XVIII pentru drepturi naționale ale românilor (nr. 1/1978);* La 14 iulie 1790, Ioan Para, vicar de Rodna, a trimis o petiție Curții imperiale din Viena, prin care revendica — în numele grănicerilor năsăudeni — o reprezentare a românilor în Dietă, corespunzătoare cu numărul lor majoritar în Transilvania. O cerere similară a înaintat-o și Guvernului transilvănean (acesta a ordonat episcopului Ioan Bob să-l determine pe vicar să-și retragă cererea). În același an, Para a trimis alte două petiții împăratului. Toate au rămas fără răspuns.

LA STRIGAREA PATRIEI

CHIRILĂ BELECA, *din* Roman, *ne întreabă:* cum se numea locotenentul Bordeanu, căzut în luptele de la Rahova: Gheorghe (ca în inscripția de pe monumentul din Cîmpulung Muscel) sau Pavel (nr. 3/1977).

Prenumele corect este cel din revistă — Pavel Bordeanu, fiu de răzeși din Fălticeni, născut în 1840, locotenent din 1873. A murit eroic la 7 noiembrie 1877. De pe cîmpul de luptă, scria soției sale: Patria ne cheamă, dragă soție, trebuie să alergăm toți la strigarea ei [...]. De va trebui să mor, îmi va fi dulce credința că mor pentru țară și că tu, fiica neamului lui Ștefan cel Mare, vei ridica cu mîndrie fruntea ta în doliu în ziua cînd frații noștri vor reveni biruitori!

UN CRITIC CRAIOVEAN

De la început, vă rog a nu fi calificat ca un critic maniac, *ne scrie* CONSTANTIN ȚĂRULESCU, *din* Craiova, *cititor al revistei de la primul număr. Din multele și interesantele observații și sugestii pe care ni le adresează, răspundem acelor ce au legătură directă cu sarcinile și atribuțiile noastre.*

1) Ne străduim din răsputeri să satisfacem dorințele și gusturile unui număr cît mai mare de cititori. Altfel spus, ținem seama de ceea ce place celor mai mulți. *Dacă ne vom ghida și după* ceea ce nu place unora, *ne temem că nu o vom mai scoate la capăt.*

2) Vom evita suprapunerile de text și ilustrații care au provocat anumite dificultăți la lectură.

3) Biografia lui Peneș Curcanul a apărut în nr. 1/1967. Despre Nicolae Valter Mărăcineanu, s-a vorbit în cîteva numere ca 5/1972, 5/1977. Cîteva cărți ce-l evocă: V. Mocanu, Căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu, *București, 1965;* Asalt la redute. Eroi ai războiului pentru independență, *București, 1977;* Viteji ai neamului, *București, 1977.*

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am reținut propunerile, sugestiile, completările și urările adresate de următorii cititori, cărora le mulțumim: DAMIAN CHEIANU, *din* Lugoj; ALEXANDRU CRĂCIUN, *din* Aiud, jud. Alba *(vom publica, eventual, fotografia în cadrul unui articol);* GH. BLAGA, *din* com. Afumați, jud. Ilfov *(ne puteți trimite, spre consultare, manualul respectiv);* DUMITRU PANAITESCU, *din* București; IOANA STANCIU, *din* Galați; NECULAI TEODORU, *din* București; DUMITRU STĂNESCU, din București; DORINA ANDREICU, *din* Constanța; ION TEODORI, *din* București; TRANDAFIR PETRESCU, *din* Cluj-Napoca, IOANA DUMITRAȘCU, *din* Timișoara; PAUL KEPLER, *din* Arad; ANDREI C. IOAN, *din* Pașcani.

poșta mi

1949, dar și 1950

Locotenent-colonel (r.) DIONISIE V. MALOFEI, *din Bucureşti: Într-adevăr, generalul Ioannis Metaxas a murit la 28 ianuarie 1941, şi nu 1940. Cît priveşte anul de cînd în fruntea statului monegasc se află prinţul Rainier III, surse româneşti citate de dumneavoastră ca, dealtfel,* şi Enciclopedia britanică *(ultima ediţie din 1977), indică anul 1949, dar alte lucrări străine de referinţă* (Grand Larousse Encyclopédique, Chamber's Biographical Dictionary, Dictionnaire d'histoire universelle, *pe care le-am consultat, menţionează anul 1950. Iată de ce inserăm şi menţiunea dumneavoastră.*

NU SÎNTEM LIBRARI

TRAIAN DUDESCU, *din* Botoşani; ADRIANA DORIAN, *din* Constanţa; IOAN DUMITRAŞCU, *din* Baia Mare: *după cum am precizat în repetate rînduri, noi nu ne ocupăm cu comerţul de carte; pentru procurarea lucrărilor prezentate în cadrul rubricii* Cărţi sosite la redacţie, *adresaţi-vă ori librăriilor din localitate, ori librăriei „Cartea prin poştă", str. serg. Nuţu Ioan, nr. 8-12, Bucureşti.*

MIRCEA JUNICU, *din* Timişoara: *transmiteţi sugestia dvs. unei edituri de specialitate.*

CĂRŢI OPRITE

DUMITRU IOSIF, *din* Iaşi, *ne scrie:* După anexarea Transilvaniei la regatul ungar în 1867, guvernul de la Budapesta a interzis o serie de lucrări referitoare la istoria românilor. În perioada 1873-1877, au căzut victime acestei măsuri Vasiliu Petri: *Elementariu sau abecedariu pentru şcolile româneşti*, Sibiu, 1874; Aron Pumnul: *Lepturariu românesc*, Viena, 1861-1865; A. Treboniu Laurian: *Istoria românilor*, Bucureşti, 1873; Ioan M. Moldovan: *Istoria patriei pentru şcolile poporale române din Ardeal;* I.V. Russu: *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învăţători şi şcoalele poporale române*, Sibiu, 1865; Meletiu Drăghici: *Istoria Ungariei în compendiu*, Timişoara, 1874; Ioan Tudu-cescu: *Istoria românilor*, Arad, 1876; Visarion Roman: *Carte de lectură românească pentru şcoalele române*, Sibiu, 1873.

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

IONESCU MIHAIL, str. N. Bălcescu, nr. 191, Balş, jud. Olt, *solicită: nr. 1-5, 11/1975; oferă: nr. 7-10/1975.*

DREBAT CONSTANTIN, str. V. Alecsandri, nr. 22, Orşova, jud. Mehedinţi, *solicită: nr. 9/1977.*

CAZAN VASILE, str. Lamoteşti, nr. 3-5, bl. 62, sc. C, ap. 98, Bucureşti, *oferă colecţia completă.*

PRASNICU CONSTANTIN, str. George Enescu, nr. 2 A, Iaşi, *oferă colecţia completă.*

POPESCU ION, str. Argeş, bloc N, ap. 6, Craiova, *oferă: nr. 6-8/1967, 12/1968; colecţia 1974-1977.*

ZMEU AURELIU, str. Cloşca, nr, 26, Tîrgovişte, jud. Dîmboviţa, *oferă colecţia completă.*

LAZĂR CRISTESCU, str. Prisaca Dornei, nr. 6, bl. D-5, sc. II, ap. 227, Bucureşti, *oferă: nr. 1-6, 8-9/1967; 1-5, 7-9, 11, 12/1968; 1-2, 4-12/1969; 1-8/1970; 8/1975.*

EUTHIMIUS STOIAN, com, Peciu Nou, jud. Timiş, *solicită: nr. 1-6/1967; 1-9/1968; 7-9/1969; 1, 2/1975; 2, 7, 8, 10, 12/1976; 5, 8/1977.*

VIRGIL HAPRIAN, B-dul Petru Groza, nr. 5, ap. 36, Deva, jud. Hunedoara, *oferă colecţia completă.*

NICOLAE JURCHELA, str. N. Titulescu, nr. 33, Lugoj, jud. Timiş, *oferă colecţia completă.*

VASILESCU A. GHEORGHE, calea Dorobanţilor, nr. 182, Bucureşti, *oferă: nr. 2, 3, 5-8, 10-12/1971; 1-4, 7-12/1972; 1-11/1973; 1-10, 12/1974; 1-9, 11/1975; 1, 3, 4, 8, 11, 12/1976.*

ILIE IONEL, str. Progresului, nr. 3, bl. S-1, sc. B, ap. 12, Rîmnicu Vîlcea, *solicită: nr. 1, 2/1967; 2/1968; oferă: nr. 3/1967; 6/1968; 12/1972; 10, 11/1976; 1, 2/1977.*

CĂLINESCU HRISTACHE, str. Aurel Vlaicu, nr. 48, Bucureşti, *solicită: nr. 1-5, 7, 9/1967; oferă: nr. 2, 4/1969; 4/1970; 9/1971; 10/1977.*

NIŢĂ C. ADRIAN, sat Corviţa, com. Cernăteşti, jud. Dolj, *solicită: nr. 1-8/1967.*

GENERALUL ION EMANUEL FLORESCU

(Urmare din p. 56)

În toată perioada domniei lui Cuza (1859-1866), generalul Florescu a fost comandantul-şef al tinerei armate române şi Şcolii superioare de război, precum şi ministru de Război. În timpul lungii sale cariere politice, generalul Florescu a deţinut multe posturi importante. A fost de mai multe ori ministru de Război (30 septembrie 1862-12 octombrie 1863), de Interne şi Lucrări Publice (14 iunie 1865-30 ianuarie 1866), şi iar de Război (14 martie 1871-27 aprilie 1876, în cabinetul conservator Lascăr Catargiu); prim-ministru (4-27 aprilie 1876 şi 21 februarie-27 noiembrie 1891); şi din nou ministru de Război (1889); preşedinte al Senatului (1890). Pe lîngă rolul său în politica ţării, credem că aportul său la organizarea şi înzestrarea armatei române a fost deosebit de important. A mărit numărul regimentelor de infanterie, a creat cavaleria uşoară şi a introdus instrucţia militară în toate şcolile; pentru ca armata să devină într-adevăr modernă, a achiziţionat puşti şi tunuri de ultimul tip.

Oricum, trebuie ţinut seama că Florescu a dispus de fonduri limitate pentru înzestrarea armatei, că în condiţiile unor profunde schimbări, cele două armate din Moldova şi Ţara Românească trebuiau sudate într-una singură, iar statele lor majore unite; trebuiau rezolvate fuzionarea celor două Academii militare de la Bucureşti şi Iaşi, alegerea unui drapel unic, reorganizarea Ministerului de Război, a serviciilor pompierilor, poliţiei şi grănicerilor; toate acestea erau probleme acute care cereau mult tact şi diplomaţie, calităţi pentru care Florescu era recunoscut. Este cert că fără o armată unificată, unirea Principatelor ar fi rămas un act formal.

În 1866, cînd Cuza a abdicat, Ion Emanuel Florescu, credincios propriilor lui convingeri, a rămas alături de el, preferînd să-şi dea demisia decît să-şi calce jurămîntul. Totuşi, Carol I l-a chemat în fruntea Ministerului de Război, deoarece, avea toată admiraţia pentru bunii militari. În *Memoriile* sale, Carol nota: „Generalul Florescu a fost atît de mult criticat în 1866 pentru că îi era devotat lui Cuza. Ofiţerii devotaţi lui Cuza sînt tocmai aceia pe care pot conta, deoarece ei sînt credincioşi unui principiu, nu unei persoane".

Cînd luptătorii din 1877 s-au întors, acoperiţi de glorie, de pe cîmpurile de luptă din Bulgaria, mulţi s-au dus acasă la Ion Emanuel felicitîndu-l pentru înfiinţarea şi organizarea, pe baze moderne, a armatei române. A fost una din puţinele dăţi din viaţa lui (1819-1893) cînd a plîns fără sfială.

Mai tîrziu, o consolare pentru el a fost poemul pe care i l-a dedicat Alecsandri; pentru urmaşii acelor vremuri a rămas ca aducere-aminte şi statuia din Iaşi, care l-a imortalizat în cea mai semnificativă dintre ipostaze: alături de domnitorul Al. I. Cuza.

CONTENTS (Romanian History) **NICOLAE CEAUŞESCU** 1848-1948-1978 Historical Landmarks • **V. NICULAE** Bălcescu and the Romanian Socialists • **S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU** Romanian War against Hitler in Foreign Documents • **M. MUŞAT, FL. TĂNĂSESCU** Sons of the same fatherland: Romania (A historical documentary) • **I.H. CRIŞAN** Instead of the Goths — the Dacians • **A. DEAC** The Authors of the 1894 Memorandum on Trial • **A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂŞESCU** Memories of the Great Union • **ZOE DUMITRESCU BUŞULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU,** The Ghicas • **GH. DAVID** The Bran Castle • **R. FLORESCU** General Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **NICOLAE CEAUŞESCU** 1848-1948-1978 Repères historiques • **V. NICULAE** Bălcescu et les socialistes roumains • **S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M. E. IONESCU** Nouveaux documents étrangers sur la Roumanie en guerre contre Hitler • **M. MUŞAT, FL. TĂNĂSESCU** Les Roumains à côté des autres nationalité du pays (esquisse documentaire) • **I.H. CRIŞAN** Au lieu des Goths — les Daces • **A. DEAC** Le procès des signataires du Mémorandum de 1894 • **A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂŞESCU** Souvenirs de la Grande Union • **ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU** Les Ghica • **GH. DAVID** Le château de Bran • **R. FLORESCU** Le Général Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ** 1848-1948-1978 исторические ориентиры • **В. НИКУЛАЕ** Н. Бэлческу и румынские социалисты • **С. КОЛУМБЯНУ, Е. БАНТЯ, М.Е. ИОНЕСКУ** Новые иностранные документы • Румыния в антифашистской войне • **М. МУШАТ, ФЛ. ТЭНЭСЕСКУ** Сожительство румынов с остальными сосуществующими национальностями (Документальный очерк) • **И.Х. КРИШАН** Вместо готов — даки • **А. ДЯК** 1894 — процесс авторов меморандума • **А. БИРТОЛОН, З. БЕНДЖЕСКУ-КЭМЭРЭШЕСКУ** Воспоминания о Великом воссоединении • **ЗОЕ ДУМИТРЕСКУ-БУШУЛЕНГА, С. ИОСИПЕСКУ, В. ИОНЕСКУ** Семья Гика • **Г. ДАВИД** Замок Бран • **Р. ФЛОРЕСКУ** Генерал Ион Емануел Флореску (1819-1893)

INHALT (Rumänische Geschichte) **NICOLAE CEAUŞESCU** 1848-1948-1978 Historische Merkzeichen • **V. NICULAE** Bălcescu und die rumänischen Sozialisten • **S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU** Neue fremdländische Dokumente über Rumänien im antihitleristischen Krieg • **M. MUŞAT, FL. TĂNĂSESCU** Ein historisches Dokumentarium: Zusammenleben der Rumänen mit den anderen Nationalitäten • **I.H. CRIŞAN** An Stelle der Goten — die Dazier • **A. DEAC** 1894 — Der Prozess der Memorandisten • **A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂŞESCU** Erinnerungen an die grosse Vereinigung • **ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU** Die Familie Ghica • **GH. DAVID** Das Schloss Bran • **R. FLORESCU** General Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

SUMARIO (Historia rumana) **NICOLAE CEAUŞESCU** 1848-1948-1978 puntos de referencia histórica • **V. NICULAE** Bălcescu y los socialistas rumanos • **S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU** Nuevos documentos extranjeros sobre la participación de Rumania en la guerra antihitleriana • **M. MUŞAT, FL. TĂNĂSESCU** Un documental histórico: la convivencia de los rumanos con las naciones cohabitantes • **I.H. CRIŞAN** En el lugar de los godos: los dacios • **A. DEAC** 1894 — el proceso incoado a los autores del Memorandum • **A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂŞESCU** Recuerdos sobre la Gran Unión de los Principados Rumanos • **ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU** La Familia Ghica • **GH. DAVID** El Castillo de Bran • **R. FLORESCU** El general Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana-Maria Şerbănescu, Vasile Şimandan, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scinteii" — Bucureşti

42 427

DORNECK,
1899

a

b

c

d

e

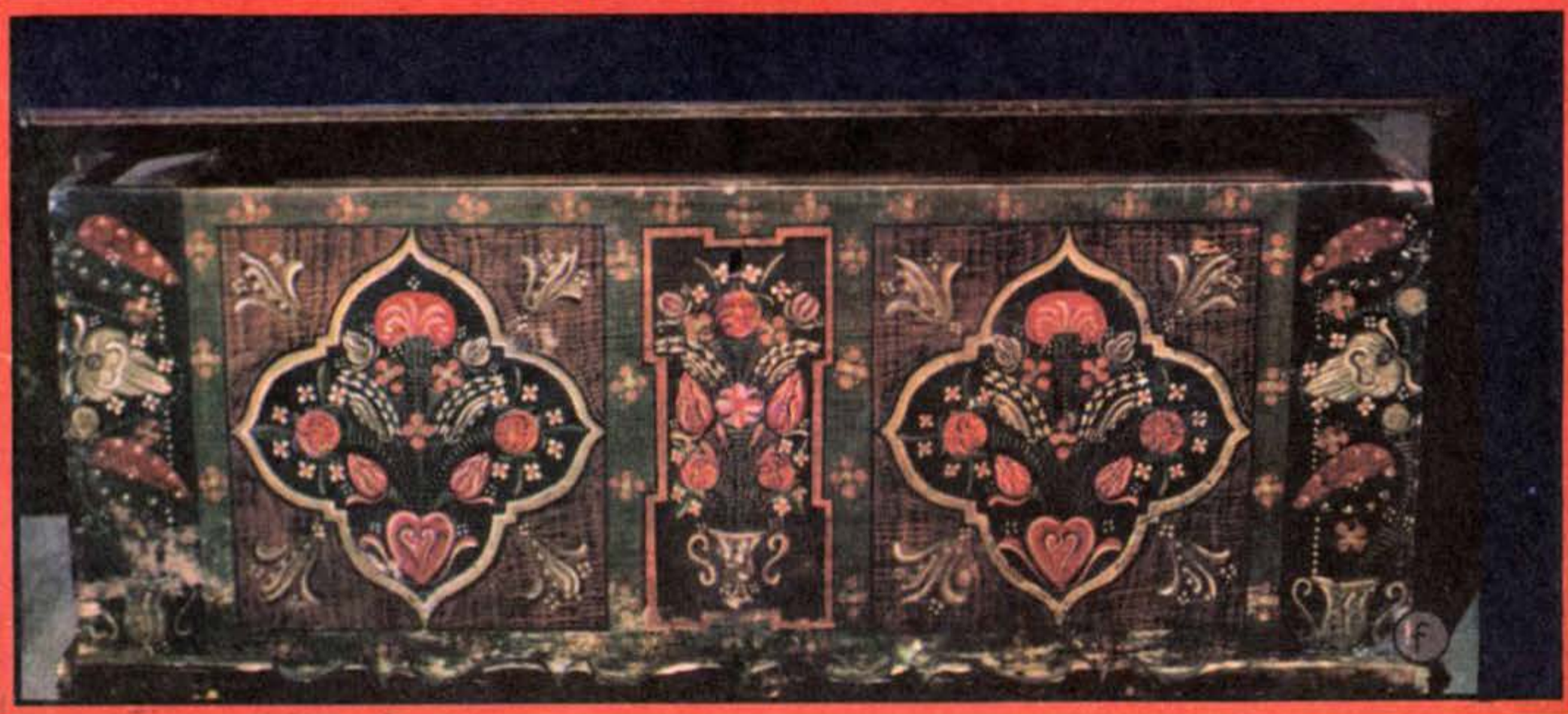
f